

91-3
317

LATVIJAS REPUBLIKAS IZGLITĪBAS MINISTRIJAS
PEDAGOĢIJAS ZINĀTNISKĀS PĒTNIECĪBAS INSTITŪTS

JAUNĀS ĢIMENES
AKTUĀLI JAUTĀJUMI
ZINĀTNISKIE RAKSTI

Rakstu krājums A. Studentes redakcijā

LATVIJAS REPUBLIKAS IZGLITĪBAS MINISTRIJĀ

RĪGA 1991

342040

91-3
317

L
301

LATVIJAS REPUBLIKAS IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS
PEDAGOĢIJAS ZINĀTNISKĀS PĒTNIECĪBAS INSTITŪTS

JAUNĀS ĢIMENES AKTUĀLI JAUTĀJUMI

ZINĀTNISKIE RAKSTI

Rakstu krājums A. Studentes redakcijā

LATVIJAS REPUBLIKAS IZGLĪTĪBAS MINISTRIJA
RĪGA 1991

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

~~91~~ 25.472

0307059720

Latvijas Republikas Pedagoģijas zinātniskās
pētniecības institūts

JAUNĀS ĢIMENES AKTUĀLI JAUTĀJUMI

Zinātniskie raksti
A. Studentes redakcijā
Rīga 1990

Lit. red. M. Puriņa

Rezumējumi angļu valodā — R. Mozere

Recenzenti — LU doc. Ā. Karpova, RSKCI vec.
pasn. S. Līpiņa

IEVADS

Sabiedrības veselīgums gan tikumiskajā, gan fiziskajā nozīmē lielā mērā ir atkarīgs no tā, cik veselīga ir jaunā ģimene, jaunais cilvēks. Var droši apgalvot, ka jaunā ģimene kā sabiedrības atjaunošanas procesa galvenā nodrošinātāja noteiks sabiedrības, tās kultūrvides attīstību tuvākajā un tālākajā nākotnē. Sabiedrības vides sakoptība, lietojot šos vārdus plašākajā nozīmē, nav domājama bez sakoptības cilvēku uzskatos un viņu attieksmē pret apkārtni, pret sabiedrības dzīvi kopumā. Šāda attieksme veidojama cilvēkos no agras bērnības, un jaunajai ģimenei šī uzdevuma veikšanā ir izšķiroša nozīme.

Demokratizācijas un humanizācijas apstākļos, kad notiek sociālo vērtību pārvērtēšana, ir svarīgi apzināties, ko gaidām no ģimenes, kādu redzam tās turpmāko attīstību. Tai jābūt stabilai, vismaz 2—3 bērnu ģimenei, nacionālās tradīcijās ieaugušai ģimenei (latviešu ģimenei — ar izkoptu latviskumu), ģimenei ar augstu kultūru, ar cieņu pret jebkuras nacionalitātes mentalitāti un garīgās resp. materiālās kultūras vērtībām, jo īpaši pret pamatnācijas vēsturi un centieniem, tās tradīcijām. Tai jābūt veselīgai ģimenei, ģimenei ar labu sagatavotību bērnu audzināšanai, ar vēlmi pārņemt iepriekšējo paaudžu tikumiski estētiskās vērtības, ar pareizu iekšējās dzīves organizāciju, ar izteiktu vajadzību harmoniski attīstīt jebkuru ģimenes locekli, ar tieksmi uz pašizglītību, nemitīgu pašpilnveidošanos.

Analizējot situāciju republikā, jāatzīst, ka ģimenes pilnvērtīgu attīstību pašreizējā posmā kavē vairāki apstākļi, ko lielā mērā noteikusi sava laika sabiedriski politiskā sistēma.

Viena no izteikti nevēlamām parādībām ir ģimenes nestabilitāte. Vēl septiņdesmito gadu beigās republikas raksturojumi ģimenes nestabilitātes ziņā bija vieni no augstākajiem Eiropā un Padomju Savienībā. Uz 100 noslēgtajām laulībām 1980. gadā reģistrēta 51 šķirta laulība. Un, kaut arī astoņdesmitajos gados stāvoklis ir diezgan ievērojami uzlabojies (1988. gadā uz 100 noslēgtajām laulībām — 43 šķirtas laulības), vēl nav sasniegts Eiropas valstu un PSRS vidējais līmenis.

Statistika pārliecina, ka vislielākā nestabilitāte vērojama

laulātajiem vecumā no 25 līdz 29 gadiem, t. i., posmā, kad jaunajai ģimenei ir pirmsskolas vecuma bērni un laulāto kopdzīves stāžs aptver apmēram 5—8 gadus. Salīdzinot datus 1980. un 1988. gadā, minētā vecuma robežās nav vērojamas jūtamas izmaiņas.

Pētījumi, kas ģimeņu nestabilitātes motīvu izziņāšanā tika veikti LU demogrāfijas katedrā (A. Lapiņš) astoņdesmito gadu sākumā rāda, ka viens no galvenajiem šķiršanās iemesliem ir laulāto tikumiski psiholoģiskā neatbilstība (arī neuzticība), garīgās saskaņas un emocionālās kultūras atšķirīgs līmenis. Rīgā iepazītajā izlasē šie iemesli konstatēti vairāk nekā pusē šķiršanās gadījumā. Personām ar zemu izglītības līmeni ģimenes izšķiršanās cēlonis ir alkohola pārmērīga lietošana. Šī parādība biežāk novērojama lauku apstākļos. Līdzīgus atzinumus guvuši arī Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta (PZPI) ģimenes problēmgrupas zinātniskie līdzstrādnieki astoņdesmito gadu otrajā pusē, iepazīstot sociālā riska faktoros jaunajās ģimenēs (par to konkrētāk stāstīts A. Studentes rakstā). Var domāt arī, ka viens no ģimenes nestabilitātes cēloņiem bija vienpusīga orientācija — tikai uz ražošanu, bet ne uz pašu cilvēku, viņa personisko dzīvi, pienākumiem pret ģimeni, atbildību par to.

Par vēlamu nevar uzskatīt arī parādību, ka mūsu republikā (īpaši laukos) ievērojami ir palielināties to bērnu skaits, kuri dzimuši neregistrētā laulībā. (Latvija ir otrajā vietā aiz Igaunijas, KPFSR — trešajā vietā). Mūsu kaimiņrepublikā Lietuvā tādu bērnu 1987. gadā (laukos) bija 8,7% (Armēnijā — 3,8%), bet Latvijā — 19,9%. Statistika liecina, ka šim skaitlim ir tendence pieaugt vidēji no 12,5% (1980. g.) līdz 15,5% (1987. g.). Par galveno šīs parādības iemeslu uzskata dzimummorāles liberalizāciju un ārkārtīgi slikto stāvokli pretapaugļošanās līdzekļu iegādē un izmantošanā.

LU demogrāfu (L. Ezera) pētījumi rāda, ka ievērojams skaits vientuļo māšu sastopas ar materiālām grūtībām, viņām ir nepiemēroti dzīves apstākļi (vairāk nekā 1/2 iepazītajās nepilnajās ģimenēs). 1/5 vientuļo māšu norādījušas, ka grūti tikt galā ar problēmām, kas saistītas ar bērna uzraudzīšanu un biežo slimošanu.

Tas, protams, nenozīmē, ka sievietes, kas patiesi vēlas bērnu un apzināti nonāk vientuļās mātes stāvoklī, nespētu nodrošināt bērnam nepieciešamos apstākļus un izaudzināt viņu par krietnu cilvēku. Par šādām sievietēm jārunā tikai ar cieņu.

Tomēr apzinoties, ka augstais neregistrētās laulībās dzimušo bērnu skaits mūsu republikā var jūtami ietekmēt sabiedrības attīstību kopumā (vientuļās mātes ir gados jaunas sievietes,

kurām varētu būt pilnvērtīga ģimene; nelabvēlīgu ietekmi atstāj arī bērnu audzināšana bez tēva un citi faktori), nepieciešami pētījumi, kuros tīktu dziļi iepazīti minētās parādības cēloņi, un tādējādi rastos iespēja meklēt ceļus, kā samazināt neregistrētā laulībā dzimušo bērnu skaitu.

Jaunās ģimenes kompleksa iepazīšana (konstatējumi izdarīti 1985.—1986. gadā), ko veica PZPI ģimenes problēmgrupas zinātniskie līdzstrādnieki, dod ieskatu vairākos ģimenes dzīves aspektos (ģimenes sastāvā, materiālajā nodrošinājumā, apdzīvojamajā platībā, jauno vecāku nodarbinātībā, viņu izglītības līmenī u. c.). Pētījums, kas izdarīts dažos republikas reģionos, dod iespēju labāk apzināt specifiskos apstākļus, kā arī iespēju robežās salīdzināt šos datus ar statistiku, kas raksturo kopainu republikā.

Lai objektīvi novērtētu faktoros, kas labvēlīgi vai nelabvēlīgi ietekmē pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanu ģimenē, svarīgi bija izziņāt jauno ģimeņu sastāvu (vai ģimene ir nukleāra vai trīspaaudžu ģimene, cik ģimenē ir bērnu; īpaši izdalīt nepilnās ģimenes). Zinot atšķirīgos apstākļus, kādos dzīvo pilsētu un lauku ģimenes, pētījumā analizētas un savstarpēji salīdzinātas jaunās ģimenes, kas nosacīti iedalītas 3 grupās: lielpilsētas ģimenes (Rīga — 100 ģimenes), rajona centra pilsētas ģimenes (Kuldīga — 60 ģimenes) un lauku ģimenes (Madonas raj., Kuldīgas raj. — ap 270 ģimeņu).

No uzskaitē ņemtajām ģimenēm kopā ar vecākiem dzīvo apmēram viena piektā daļa (19,5%). Rīgā trīspaaudžu ģimeņu ir vairāk — 26,2%, kas izskaidrojams ar grūtībām jauno ģimeņu apgādē ar patstāvīgu apdzīvojamo platību. Rajona centra pilsētā trīspaaudžu ģimeņu ir 18,3% no visām pārējām ģimenēm, bet laukos — 14,5%. Lai arī cik labas attiecības ir jaunajai paaudzei ar veco paaudzi, parasti gan vieni, gan otri vislabprātāk dzīvotu atsevišķi, taču pietiekami tuvu, lai varētu bieži kontaktēties un savstarpēji palīdzēt. Ja vecvecāki dzīvo tālu, mazbērniem var ļoti pietrūkt vecmāmiņu un vectētiņu mīlestības, padoma un dzīves gudrības.

No visām uzskaitē ņemtajām ģimenēm 10,7% ir nepilno ģimeņu. Galvenie iemesli ir tēva nāve (laukos samērā bieži), vecāku šķiršanās, kā arī dzemdības sievietēm, kas nesastāv laulībā. Mūsu pētījumu dati par nepilnajām ģimenēm atbilst Vissavienības datiem (Ļeņingrada, 1975. g.) — apmēram 8% no trīs gadus vecajiem bērniem jau dzīvo nepilnās ģimenēs. 4,8% bērnu dzīvo pie patēva, retāk — pie pamātes. Kaut arī šajās ģimenēs salīdzinājumā ar pārējām ģimenēm nav vairāk izteiktas kādas nevēlamas novirzes, taču tajās tomēr pastāv zināmi riska faktori

(traumēta bērnu nervu sistēma vecāku šķiršanās vai tēva nāves gadījumā; lutināšana, lai aizstātu trūkstošo tēvu vai māti; ne-spēja saprasties ar patēvu vai pamāti u. tml.).

Lai latviešu tauta pastāvētu arī pēc 100 gadiem un vēl ilgāk, katrā ģimenē nepieciešams izaudzināt divus vai trīs bērnus. Tā kā 3/4 bērnu piedzimst mātēm līdz 36 gadu vecumam, var apgalvot, ka tieši jaunās ģimenes nodrošina iedzīvotāju dabisko pieaugumu. Mūsu apsekotajās ģimenēs vidēji ir 1,68 bērni (bez bērnu pāri nav uzskaitīti). Vienbērnu ģimeņu īpatsvars veido 40,2%, divbērnu ģimeņu īpatsvars — 49,7%, bet trīs un vairāk bērnu ir 10,1% ģimeņu. Laukos bērnu skaits ģimenēs ir lielāks nekā pilsētās. Tautas garīgā atmoda stimulē arī tautas fizisko uzplaukumu — sabiedriskā doma šobrīd ir labvēlīgi noskaņota ne vien par otrā, bet arī par trešā bērna piedzimšanu ģimenē. Latvijā bērnu dzimstība (jaundzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem) pieaugusi no 14,0 1980. gadā uz 15,4 1988. gadā.

Iepriecinoši, ka no visiem jaundzimušajiem lielāks skaits ir trešo un tālāko bērnu: 1980. gadā — 13,8% no visiem piedzimušajiem, bet 1988. gadā — 18,7%.

Viens no jauno vecāku morālpsiholoģiskā brieduma un materiālās patstāvības rādītājiem ir arī vecums. Pēc mūsu pētījuma datiem, pusē no apsekotajām ģimenēm laulātie ir vecumā no 26 līdz 30 gadiem. Par zināmu riska faktoru jāatzīmē tas, ka 1,3% tēvu un 2,1% māšu ir 20 gadus veci un jaunāki. Bērna piedzimšana ģimenē, kuru dibinājuši nepilngadīgie, uzskatāma par nevēlamu parādību. Parasti šajās ģimenēs viens vai abi laulātie nav vēl ieguvuši vidējo izglītību, kā arī profesiju. Bērna piedzimšana sievietei līdz 18 gadu vecumam (starp uzskaitītajām ģimenēm ir arī daži tādi gadījumi) var nopietni ietekmēt gan bērna, gan mātes veselību. Jāatzīmē, ka gados ļoti jaunas ģimenes ir dibinātas laukos. Pārsvarā ģimeņu pirmais bērns piedzimis pirmajos laulības dzīves gados.

Jauno ģimeņu materiālās nodrošinātības līmenis tika analizēts pēc diviem galvenajiem parametriem: ģimenes ienākumi uz vienu tās locekli mēnesī, papildu ienākumi no dārza un piemājas palīgsaimniecības un sadzīves apstākļi (nodrošinājums ar dzīvokli, tā kvalitāte).

Pēc analīzes var secināt, ka jaunajās ģimenēs materiālās nodrošinātības līmenis ir samērā zems. Vidējie ienākumi uz katru ģimenes locekli mēnesī visā izlases kopumā veido 80 rbl., taču ir vērojamas lielas atšķirības starp atsevišķām ģimenēm. Bieži tas saistīts ar to, ka jaunās mātes izmanto daļēji apmaksāto un bezalgas atvaļinājumu, kas paredzēts bērna kopšanai. Jaunie vecāki nereti vēl nav paspējuši apgūt savu profesiju, nav ieguvuši

kvalifikāciju (tas arī ietekmē algas apmēru). Objektīvs rādītājs jauno ģimeņu materiālajā nodrošinātībā ir moda, kas rāda visbiežāk sastopamos ienākumus uz vienu ģimenes locekli. Visvairāk izplatītie ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesi Rīgā ir 70,4 rbļ., bet laukos un rajona centra pilsētās — 76,7 rbļ. Laukos ģimenēm ir arī piemājas saimniecība vai dārzs, un tas dod diezgan ievērojamus papildinājumus budžetam. Tādējādi var teikt, ka laukos vairums jauno ģimeņu ir materiāli labāk nodrošinātas nekā pilsētās. Salīdzinot vienbērnu, divbērnu un trīsbērnu ģimenes, vērojams, ka vislabāk materiāli nodrošinātas ir ģimenes ar vienu bērnu (79,6 rbļ. uz vienu ģimenes locekli), sliktāks stāvoklis ir divbērnu ģimenēs (66,6 rbļ.) un trīsbērnu ģimenēs (69,1 rbļ.). Interesanti atzīmēt, ka laukos atšķirība vienbērnu, divbērnu un trīsbērnu materiālajā nodrošinātībā nav tik izteikta kā pilsētā.

Nepilno ģimeņu materiālā nodrošinātība un dzīves apstākļi kopumā ir tādi paši kā pārējām ģimenēm (ar atsevišķiem izņēmumiem).

8% no visām jaunajām ģimenēm dzīvo atsevišķā mājā, 73,9% — dzīvoklī, 14,8% — komunālajā dzīvoklī vienā vai vairākās istabās un 3,3% — kopmītnēs. Rīgā sadzīves apstākļi ir sliktāki: 54,7% jauno ģimeņu dzīvo atsevišķos dzīvokļos, bet 38% — komunālajos dzīvokļos. Atsevišķām ģimenēm dzīves apstākļi ir ļoti smagi — vairākbērnu ģimenes dzīvo vienā mazā istabiņā, kopmītnes istabā, dzīvoklī bez jebkādam ērtībām u. c.

Pēc Vissavienības socioloģisko pētījumu datiem, apmēram 20% jaunlaulāto ir slikti materiālie apstākļi, daudziem nav kur dzīvot, tādējādi 40% jauno ģimeņu ekonomiskā dzīvē var radīt grūti atrisināmas problēmas. Mūsu pētījumā materiāli ļoti slikti nodrošinātas (ienākumi uz vienu cilvēku — 50 rbļ. un mazāk) ir 60 ģimenes, t. i., 16,1%. Dzīvošana komunālajā dzīvoklī, kopmītnē, istabās bez ērtībām vai ļoti mazā platībā tāpat uzskatāma par riska faktoriem jaunās ģimenes dzīvē.

Pašlaik jaunās ģimenes ir viena no materiāli vissliktāk nodrošinātajām sociālajām grupām. Finansiāla rakstura grūtības, slikti dzīvokļa apstākļi negatīvi ietekmē ģimenes mikroklimata veidošanos, visu ģimenes funkciju izpildi — gan saimnieciskās dzīves organizāciju, gan garīgo vajadzību apmierināšanu, gan bērnu radīšanu un audzināšanu.

Laikā, kad pieaug prasības pret bērnu audzināšanu ģimenē, nopietna problēma ir lielais tautas saimniecībā strādājošo sievietes skaits (tas ir augstāks nekā vidēji Austrumeiropas zemēs un Padomju Savienībā). 1988. gadā no visu strādājošo kopskaita 54%, bija sievietes (1987. — 55%).

LU demogrāfu pētījumos (Z. Goša, I. Krūmiņa) konstatēts, ka tautas saimniecībā nodarbinātās sievietes, kurām nav bērnu, mācībām un pašizglītībai var izmantot 1,5 reizes vairāk laika nekā sievietes, kurām ir viens bērns, un 4 reizes vairāk laika nekā sievietes, kurām ir divi bērni. Tādējādi strādājošās sievietes, kurām ir bērni, atrodas ievērojami nelabvēlīgākā stāvoklī.

PZPI eksperimentālajos objektos (dati iegūti par 343 ģimenēm) tautas saimniecībā nestrādāja tikai 2,3% vīriešu (karadienista, mācību, invaliditātes dēļ) un 2,5% sieviešu (1,7% — mājsaimnieces, 0,8% sieviešu atradās dekrēta atvaļinājumā). Rūpniecībā un celtniecībā strādāja 2,3% vīriešu un 7,5% vīriešu; lauksaimniecībā un mežsaimniecībā — 15,2% sieviešu un 18,6% vīriešu. Aptaujātie jaunie vecāki visvairāk bija nodarbināti sociālās apkalpošanas sfērā (80% sieviešu un 71,6% vīriešu).

Kā redzams, arī iepazītajos reģionos strādājošo sieviešu skaits nav mazāks, un gandrīz 50% jauno māšu no strādājošo jauno vecāku skaita ir nodarbinātas tautsaimniecībā. 20% jauno māšu ir tautas izglītības darbinieces (13% no viņām ir bērnu dārzu audzinātājas; šīnī gadījumā tas ievērojami atvieglo personisko bērnu audzināšanu, kā arī palīdz jaunajām sievietēm pilnveidot savas profesionālās mākas).

Lai ģimene nodrošinātu bērna personības pilnvērtīgu attīstību un māte vairāk laika varētu veltīt bērnu audzināšanai, ar likumu ir pieņemts (1989) palielināt apmaksātu atvaļinājumu sievietēm bērnu kopšanai līdz 1,5 gadu vecumam, dotas tiesības izmantot atvaļinājumu līdz laikam, kad bērns sasniedzis 3 gadu vecumu, ietverot šo atvaļinājumu sievietes darba stāžā. Tomēr nopietni vēl jāmeklē ceļi, lai sievietei—mātei, ja viņa to vēlas, būtu iespējams strādāt piemērotu darbu mājās vai arī zināmu laiku ārpus tās. Tas lielā mērā sekmēs gan bērnu audzināšanu, gan sievietes profesionālo izaugsmi, gan arī palielinās jaunās ģimenes budžetu. Astondesmito gadu otrajā pusē aizvien vairāk sieviešu ir sākušas strādāt nepilnu darba dienu vai nedēļu, tomēr vēl joprojām sievietēm-mātēm nav radīti nepieciešamie darba apstākļi.

Situācijā, kad sievietes ir plaši iesaistījušās ražošanā, nopietna problēma ir nodrošinājums ar bērnu dārzkiem. Jānorāda, ka pirmsskolas audzināšanas iestāžu skaits pēckara gados ir palielinājies un vairākos republikas rajonos, pilsētās (Ventspilī, Rēzeknē) un resoru iestādēs, it īpaši vieglās rūpniecības uzņēmumos («Lauma» Liepājā, Ogres trikotāžas kombināts Ogrē), bērnu ievietošanā bērnu dārzos nav grūtību. Tomēr pašreizējā situācija neapmierina. 1988. gadā netika apmierināti 40,7 tūkst. iesniegumu par bērnu ievietošanu pirmsskolas iestādēs un

gandrīz puse no neapmierinātiem vecākiem bija Rīgas iedzīvotāji.

Jānorāda, ka republikas valdība nopietni domā par to, lai sasniegtu stāvokli, kad sievietes varētu bērnu audzināt ģimenē līdz skolas gaitu sākumam (no 1990. gada 1. septembra ģimenēm izmaksā ikmēneša naudas pabalstu — 50 rubļus par katru bērnu, ja bērns no pusotra gada vecuma līdz skolas vecuma sasniegšanai neizmanto pirmsskolas bērnu iestādi).

Ģimenes attīstība lielā mērā ir atkarīga no dzīvesbiedru izglītības līmeņa. Pētījumi liecina par savstarpējo sakarību starp laulāto izglītības līmeni un ģimenes stabilitāti, bērnu skaitu un citām ģimenes jomām.

Jānorāda, ka Latvijā iedzīvotāju izglītības līmenis vairākus gadu desmitus ir nedaudz augstāks nekā Vissavienības vidējais līmenis. Uz 1000 iedzīvotājiem republikā 1986. gadā 10 un vairāk gadu vecumā bija 716 cilvēki ar augtāko, vidējo un nepilnu vidējo izglītību, bet PSRS 1987. gadā bija 708 tādu cilvēku.

Iegūtie dati eksperimentālos objektos liecina, ka sievietēm izglītības līmenis ir augstāks nekā vīriešiem: augstākā izglītība ir 25% sieviešu un 19% vīriešu; vidējā speciālā izglītība — 38% sieviešu un 33% vīriešu; vispārējā vidējā izglītība — 32% sieviešu un 36% vīriešu; nepabeigta vidējā izglītība — 5% sieviešu un 12% vīriešu. Pētījuma gaitā noskaidrots, ka vienāds izglītības līmenis ir 42% ģimeņu, to skaitā 13,3% ģimeņu ir augstākā izglītība, 12% ģimeņu vidējā speciālā izglītība, 15% ģimeņu — vidējā vispārējā izglītība, 1,7% — nepabeigta vidējā izglītība.

Iepazītajos reģionos ģimeņu izglītības līmenis ir samērā augsts. Gandrīz visām jaunajām sievietēm un apmēram 4/5 jauno vīru ir augstākā un vidējā izglītība (vispārējā un speciālā izglītība). Turpretim visā republikā pēc statistikas datiem ar augstāko un vidējo izglītību ir nedaudz vairāk nekā puse cilvēku (uz 1000 iedzīvotājiem 10 un vairāk gadu vecumā), pie tam šajā skaitā, kā redzams, ietilpst arī skolēni.

Tas liecina, ka atsevišķos reģionos iedzīvotāju izglītības līmenis ir atšķirīgs, un var pieņemt, ka jaunajās ģimenēs tas ir augstāks nekā vidējais rādītājs dažādām iedzīvotāju grupām kopumā.

Institūta ģimenes problēmgrupas pētījums rāda, ka ievērojams skaits (58%) ir tādu ģimeņu, kurās abiem laulātajiem ir atšķirīga izglītība. Un, lai gan izglītības līmenis ne vienmēr ir noteicošais (daudz svarīgāka ir cilvēka inteliģence), tā atšķirības var dažkārt kļūt par faktoru, kas nevēlami ietekmē laulāto savstarpējās attiecības un ģimenes stabilitāti.

Tātad, kā redzams, jaunās ģimenes attīstību nosaka dažādi apstākļi un tāpēc ļoti aktuāls ir jautājums, kā pilnīgot tās veidošanās procesu.

Zinātnisko rakstu krājums ir mēģinājums dziļāk ielūkoties vairākās ar jaunās ģimenes attīstību saistītās problēmās, kā arī ieskicēt ceļus un līdzekļus, kas varētu sekmēt ģimenes stiprināšanu. Sastādītāji nepretendē uz visu problēmu aplūkojumu. Jānorāda arī, ka krājuma materiālu zinātniskuma pakāpe ir dažāda. Ne visi raksti atspoguļo pedagoģisko pētījumu rezultātus. Dažos rakstos parādīta pētījuma metodika un konstatēts stāvoklis, dažos iezīmētas arī problēmas risinājuma iespējas, citos autori mēģina plašāk atklāt ceļus un līdzekļus stāvokļa uzlabošanai. Tādējādi dažā rakstā vairāk derīga atradis zinātnes darbinieks, citā — lasītājs, kuru interesē pozitīvā pieredze un tās ieviešanas iespējas.

Krājumā ietverti materiāli, kas iegūti zinātnisko līdzstrādnieku (V. Kārklīņa, A. Salputra, G. Matule, A. Studente, A. Vecgrāve) pētījumu rezultātā. Tā saturu papildina arī republikas ZA Ekonomikas institūta zinātniskās līdzstrādnieces I. Zariņas raksts par pārmaiņām jauniešu laika budžetā pēc laulībām. Pētījums atklāj interesantus datus par laika budžetu no laulībā stāšanās vecuma, parāda pozitīvu tendenci vīrieša un sievietes darba tuvināšanās ziņā.

ZA Valsts un tiesību institūta zinātniskā līdzstrādniece I. Trapenciere pievērsusies republikā aktuālām studentu ģimenes problēmām. Autore analizē datus, kas raksturo Latvijas augstskolu studentus, kuri ir precējušies (ar bērniem, bez bērniem) un kuri nav precējušies (materiālie apstākļi, vērtīborientācija u. c.).

LLA vecākais pasniedzējs V. Kazāks un PZPI zinātniskais līdzstrādnieks P. Vucenlīdzāns, iztīrējot jautājumu par jaunās ģimenes dzīvokli, dod daudz derīgu ieteikumu tā iekārtošanā.

Krājumā ietverts arī Tartu universitātes ģimenes laboratorijas vadītājas A. Tavitas raksts par vecāku dzīves labvēlīgu ietekmi uz bērnu laulību. Autore, izmantojot regresa un faktoru analīzi un citas pētniecības metodes, atklājusi faktorus, kas ir bijuši noteicošie vecāku ģimenēs. Pētījumu šajā virzienā ir maz, taču ar to palīdzību iespējams orientēt vecāku ģimenes uz tādu dzīves organizāciju, kas pieredzes veidā var tikt izmantota jaunajās ģimenēs.

Zinātnisko rakstu sastādītāji un autori izsaka cerību, ka krājumā ietvertie materiāli būs rosinoši gan ģimenes pētniekiem, gan arī citiem lasītājiem, kuriem ir dziļāka interese par šo problēmu.

IZMANTOTĀ LĪTERATŪRA

Latvijas PSR tautas saimniecība 1988. gadā. Statistikas gadagrāmata. — R. LPSR Vasts statistikas komiteja, 1989.

Zvidriņš P. Demogrāfija. — R.: Zvaigzne, 1989.

Клупт М. А. От поколения к поколению/Современная семья. — М.: Финансы и статистика, 1982.

Латвийская ССР в цифрах в 1987 году. — Рига: 1988.

Янкова З. А., Амелидзе Е. Ф., Лосева О. К. Мужчина и женщина в семье. — М.: Финансы и статистика, 1983.

Воспроизводство населения и демографическая политика. — Рига: Латв. гос. университет, 1988.

A. Studente, G. Matule, V. Kārklīņa

JAUNĀS ĢIMENES PEDAGOĢISKĀS IESPĒJAS

Viena no ģimenes funkcijām, varbūt pati svarīgākā, ir izaudzināt bērnus par krietniem cilvēkiem. Taču joprojām ir ģimenes, kurās tas neizdodas. Tādēļ nozīme ir ģimenes iepazīšanai un tās pedagoģiskā potenciāla spēcīnāšanas ceļu apzināšanai. Jaunā ģimene, ja domājam par vecāku kā audzinātāju ietekmi, pelna īpašu uzmanību. Tās izziņāšanai zinātnieki pievērsušies galvenokārt kopš 70. gadiem. Ir pētīti vairāki jautājumi — jauno cilvēku gatavība laulībai un ģimenes dzīvei (pirmslaulību faktori un nostādnes, laulību partneru izvēle u. c.), kā arī daži sociālekonomiski faktori, kas varētu ietekmēt ģimenes attīstību.

Nozīmīgi pētījumi par ģimeni, arī par jauno ģimeni, veikti Tartu universitātes ģimenes laboratorijā (A. Tavita, D. Kutsāre). Pētījumā par vecāku ģimenes ietekmi uz jaunās ģimenes labklājību konstatēts, ka vecāku ģimenes pozitīvas emocionālas un psiholoģiskas nostādnes, šās ģimenes uzvedības modelis rāda labvēlīgus nosacījumus jaunās ģimenes labklājībai. Pētiņas arī negatīvās īpašības, kas visbiežāk rada konflikta situācijas ģimenē, un konstatēts, ka ģimenes stabilitātes nodrošināšanā ievērojama nozīme ir laulāto raksturam.

Pētījumā «Jaunlaulātie 1983» (V. Sisenko u. c.), kas veikts Maskavas M. Lomonosova universitātes ekonomikas fakultātes Iedzīvotāju problēmu izpētes centrā, plaši iepazīta jauno cilvēku vērtējumu sfēra jautājumā par gatavību laulībai un ģimenes dzīvei. Iegūtie dati liecina, ka dominē laulības dzīves psiholoģiskie motīvi: vajadzība pēc savstarpējas saprašanās, pēc psiholoģiska atbalsta, pēc aizsardzības, vēlēšanās rūpēties par tuvu cilvēku. Arī motīvs «vēlēšanās, lai būtu bērni», kā viena tā otra dzimuma centienos ieņemt ievērojamu vietu (šis motīvs pēc nākamā dzīvesbiedru atbildēm spēcīgi un ļoti spēcīgi ietekmē lēmumu stāties laulībā vairāk nekā pusei respondentu). Interesanti rezultāti iegūti, analizējot ģimenes vērtīborientāciju (pozitīvās un negatīvās puses). Augstu vietu vērtību skalā ieņem bērni un viņu

audzināšana (86,5% līgavu un 81,4% līgavaiņu akcentē šo ģimenes vērtību). Tādējādi var pieņemt, ka līdz laulībām jauniešiem cilvēkiem ir izveidojušies pareizi uzskati par ģimenes dzīves galveno sūtību.

Vērtību struktūrā, pēc PSRS ZA Socioloģisko pētījumu institūta zinātnieces I. Dementjevas datiem, par nozīmīgām konstatētas psiholoģiska rakstura vērtības (tādas tikumiskas īpašības kā maigums, sirsnība, gatavība palīdzēt, atbalstīt u. c.). Palielinoties laulības dzīves stāžam no viena gada līdz 4—5 gadiem, dzīvesbiedru vērtību skala būtiski transformējas — veidojas tāda vērtība kā bērnu labklājība, atbildība par bērniem, par dzīvesbiedru (-i).

Dažādu pētījumu rezultāti dod iespēju secināt, ka vērtību attīstībā noteikta vieta ir arī vecāku ģimenei (šie jautājumi plašāk iztirzāti A. Tavitas un G. Matules rakstos).

Speciālu pētījumu, kas būtu veltīti jaunās ģimenes pedagoģisko iespēju iepazīšanai, ir maz. Dažādu zinātņu nozaru pārstāvji (īpaši ekonomisti, demogrāfi) ir skaidrojuši, kā vecāku izglītības līmenis, viņu profesionālā un sabiedriskā darbība, ģimenes sastāvs, psiholoģiskais klimats ietekmē bērnu audzināšanu, izzinājuši, cik lielā mērā ģimenes nodrošinātas ar sadzīves, kultūras un aktīvās atpūtas priekšmetiem, kā arī pētījuši vēl citus faktoros un to iespējamo ietekmi uz bērnu audzināšanu (E. Vasiļjeva, M. Pankrātova, P. Eglīte, Z. Goša u. c.). ZA Ekonomikas institūtā izzināts bērnu aprūpēšanai un audzināšanai patērētais laiks atkarībā no bērnu skaita un vecuma (Z. Goša, P. Eglīte). Arī šie dati dod iespēju zināmā mērā spriest par vecāku kā audzinātāju potencēm.

Latvijā ir pētītas ģimenes iespējas arī atsevišķās audzināšanas jomās. Samērā maz iepazīts jautājums ir pirmsskolas vecuma bērnu ekoloģiskā audzināšana ģimenes apstākļos. Noskaidrojot bērnu zināšanas par dabu, konstatēts (V. Kārklīņa), ka vairāk kā vienai ceturtajai daļai iepazīto bērnu nav elementāru zināšanu, ka ļoti maz viņi ir iesaistīti dabas novērošanā un citās darbībās. Pētījums rāda, ka pirmsskolas vecuma bērnu ekoloģiskās audzināšanas uzlabošanai nepieciešams paplašināt vecāku zināšanas, kā arī iesaistīt viņus kopā ar bērniem noteiktā ekoloģiskā darbībā.

Veikti pētījumi par pirmsskolēna darbinaudzināšanu ģimenē (D. Dzintere). Pierādīts, ka bērnos pareizu attieksmi pret darbu palīdz veidot vairāki faktori (abu vecāku piedalīšanās audzināšanā, vecāku izglītība, bērnu skaits ģimenē). Ir konstatēts, ka vislabvēlīgākie apstākļi bērnu audzināšanā darbam ir daudz bērnu ģimenēs — 70% bērnu te regulāri veic dažādus darba uzde-

vumus, turpretī vienbērna ģimenēs darba uzdevumus sistemātiski veic tikai 48% bērnu.

Latvijā 70. gados veikti daži pētījumi, kas dod iespēju spriest par vecāku attieksmi pret bērnu estētisko audzināšanu, dod ieskatu par ģimenes mākslas kultūras vairākiem raksturojumiem (I. Jākobsone, H. Bērziņa). Aptaujas rāda, ka vecākiem ir ļoti atšķirīgi uzskati par bērnu estētisko audzināšanu. Gandrīz puse respondentu uzskata mūziku par patīkamu laika kavēkli un atzīst, ka ikdienas steigā viņi neatrod laiku, lai ar bērnu šajā jomā nodarbotos. Līdz ar to gandrīz puse no aptaujātajiem vecākiem pirmskolas vecuma bērniem nevarēja nodziedāt vai norunāt nevienu no tautasdziesmām. Var pieņemt, ka ģimenēs maz ir skatnējušas tautasdziesmas, ka bērniem atmiņā vairāk iespiedušās tās dziesmas, ko dažādos sadzīves svētkos dzied pieaugušie un kas satura ziņā nav piemērotas bērnu vecumam. H. Bērziņa pētījumā par ģimenes mākslas kultūru konstatē bērnu māksliniecisko interešu vienpusību (īpaši tas sakāms par Rīgas izlasēs iepazītajiem skolēniem). Bērnu uzmanību mūzikas jomā visvairāk saista dažādi ārzemju ansambļi un mūsu estrādes ansambļi. Tādas intereses spilgti izpaužas jau no 4. klases (laukos šāda vienpusība vērojama mazāk).

Pētījuma rezultāti liecina arī par to, ka atšķirīgs ir pašu vecāku mākslas interešu līmenis (45% ģimeņu par mākslu interesējas tikai viens no vecākiem un gadījumu vairākumā tās ir mātes; jāpiezīmē, ka vismazāk populārie mākslas veidi ģimenē ir tēlotājmāksla, simfoniskā mūzika un kameramūzika; 5% ģimeņu par mākslu neinteresējas neviens).

Ģimeņu mākslinieciskai izglītošanai jāpievēršas iespējami agri, lai savlaicīgi ietekmētu tajā mākslas kultūras līmeni un tādējādi paaugstinātu arī bērnu estētiskās audzināšanas iespējas.

Minētie un vēl citi pētījumi, kas skar bērnu audzināšanas konkrētas jomas, dod iespēju zināmā mērā noskaidrot ģimenes vides faktoros, kuri varētu labvēlīgi vai nelabvēlīgi ietekmēt bērnu audzināšanu, arī spriest par ģimenes pedagoģiskajām iespējām.

Ja iepazīstam jauno ģimeni, ir svarīgi gūt ieskatu par jauno cilvēku gatavību audzināšanai jau līdz ģimenes izveidei. Tādā sakarā tika veikta vecāko klašu audzēkņu aptauja par to, kādos gadījumos viņiem zināšanas par ģimeni visvairāk ir nepieciešamas (tika izvaicāti vairāk nekā 1500 skolēnu no 9. un 10. klases). Pirmajā vietā pēc nozīmīguma tiek minēta psiholoģija («Visvairāk es gribētu noskaidrot, kā ģimenē iespējams saglabāt cieņu», «Vēlos izprast, kas jāzina un kā jāizturas, lai nebūtu jāviļas otrā cilvēkā» u. c.), bet otrajā vietā — pedagoģija («Es

vēlētos uzaudzināt savus bērnus par krietniem cilvēkiem», «Es gribētu uzzināt kaut ko vairāk par bērnu audzināšanu» u. c.). Iegūtie dati dod iespēju izteikt pieņēmumu, ka vismaz teorētiski jaunie cilvēki saprot audzināšanas nozīmi. Taču ne mazāk svarīgi ir tas, kāda ir bijusi jauniešu praktiskā pieredze (savu brāļu un māsu audzināšanā ģimenē, jaunāko klašu skolēnu organizēšanā, viņu mācīšanās skolas apstākļos).

Vairākos pētījumos (A. Krasovskis, R. Gurova, D. Luciks u. c.) konstatēts, ka sagatavotība bērnu audzināšanai vēl nav apmierinoša. A. Krasovskis norāda, ka nodarbībās ar jaunākajiem brāļiem un māsām ģimenē ir iesaistījušies tikai apmēram pusē no respondentiem, ka daudziem no viņiem trūkst pieredzes darbā ar bērniem. Pēc mūsu pētījuma datiem attiecīgajā darbā sistemātiski iesaistījušies tikai viena trešā daļa aptaujāto jauniešu (pārsvarā ģimenes apstākļos). Epizodiski šādā darbā ir iesaistījušies apmēram 50% aptaujāto, un pedagoģiskā pieredze viņiem ir niecīga. Vecāko klašu skolēni mazākajiem bērniem ir vairāk palīdzējuši mājas darbu sagatavošanā, bet mazāk — citās jomās. Pozitīvi vērtējams tas, ka samērā daudzi vecāko klašu audzēkņi ir iesaistījušies darbā ar jaunāko klašu skolēniem (mācījuši tos stundās, veikuši noteiktus uzdevumus pagarinātās dienas grupās, organizējuši sacensības, spēles un rotaļas brīvajā laikā). Šie jaunieši jau ir praksē pārbaudījuši viena vai otra saskarsmes paņēmiena lietderību. Tomēr jāpiebilst, ka vērtējumu par savu pedagoģisko darbību izsaka ļoti maz audzēkņu. Var konstatēt, ka viņu darbības pamatā nav bijusi nostādne — tas man noderēs dzīvē pēc skolas. Attiecīgo zināšanu aktualizēšana, mūsaprāt, ir ļoti svarīgs skolas darba turpmākais uzdevums.

Nelielais pētniecības darbā iegūto rezultātu apskats liecina, ka svarīgi ir precizēt ģimenes pedagoģisko iespēju saturu, to būtiskākos raksturojumus, lai zināmā mērā varētu spriest par audzināšanas potenciālu kopumā.

Pedagoģijas zinātnē ir mēģinājumi skaidrot jēdzienu «audzināšanas potenciāls» (A. Ņizova, I. Grebeņņikovs), ietverot tā saturā tādus raksturojumus kā ģimenes tikumiskie ideāli un vajadzības, ģimenes kolektīva locekļu izpratne par viņu tiesībām un pienākumiem, pedagoģiskās iedarbības metožu apjēgtības pakāpe, savstarpējās attiecības ģimenē, pedagoģiskās kultūras līmenis. Ņemot vērā to, kādas ir pētījumā par skolotāju pedagoģiskās darbības struktūras komponentiem izteiktās atziņas (N. Kuzmina) vecāku pedagoģiskajā darbībā ietilpināma konstruktīvā, organizatoriskā un komunikatīvā darbība.

Tā kā ģimene ir saistīta ar ļoti plašu parādību loku, svarīgi

ir grupēt iepriekš minētos raksturojumus. Precizējot ģimenes pedagoģisko iespēju saturu, ir nepieciešams runāt par vispārīgiem un speciāliem šo iespēju raksturojumiem.

Ar vispārīgiem raksturojumiem saprotamas tās pazīmes, kas attiecināmas uz ģimeni plašākā skatījumā, ne tikai uz tās pedagoģisko sagatavotību, un kam ir liela ietekme pedagoģisko iespēju paaugstināšanā (vispārējais kultūras līmenis — sadzīves kultūra, ģimenes locekļu attieksme pret dažādām kultūras vērtībām, ģimenes locekļu darbība savu māksliniecisko spēju izkopšanā u. tml.); vecāku izglītības līmenis, ģimenes struktūra un sastāvs, vecāku pilsoņpozīcija, attieksme pret profesionālo un sabiedrisko darbu, materiālās nodrošinātības pakāpe, arī ģimenes attīstības perioda īpatnības — periods no ģimenes izveides sākuma līdz pirmā bērna piedzimšanai, bērnu audzināšanas periods, kad ģimene ir bērni, kuri vairs neatrodas vecāku apgādībā u. c.).

Speciālie raksturojumi turpretim dod ieskatu par ģimenes procesuālo pedagoģisko darbību. Te var minēt vecāku gatavību veikt noteiktus uzdevumus bērna personības veidošanā, vēlmi audzināt bērnus par krietniem cilvēkiem, noteiktu pedagoģijas, psiholoģijas un citu zināšanu kopumu, bērna pazišanu (bērna vecumpakāpes īpatnību un personības iezīmju ievērošanu un individuālās pieejas nozīmīguma apzināšanos), mērķtieksmi audzināšanā. Ar mērķtieksmi audzināšanā saprot to, ka ģimene apzinās audzināšanas mērķi (nepieciešamību veidot humānu, harmoniski attīstītu personību), pārzina audzināšanas saturu — priekšstatu jēdzienu, uzskatu, jūtu un attieksmju kopumu, gribas īpašības, kas jāveido bērnam attiecīgajā vecumposmā, kā arī saskata, kādas pedagoģiskās darbības jāveic, lai audzināšanas saturu īstenotu. Īpaša nozīme ir vecāku prasmei izvēlēties un izmantot noderīgas metodes bērna ietekmēšanai, viņu saskaņotai pedagoģiskai iedarbībai uz bērnu. Speciālie raksturojumi dod ziņas par ģimenes pedagoģisko iespēju kodolu. Tas, protams, nenozīmē, ka tie pilnībā atklāj ģimenes procesuālo pedagoģisko darbību.

Pētījumā tika izraudzīti parametri, kas raksturo ģimenes pedagoģisko potenciālu trīs aspektos. Pirmajā grupā ietverti šādi parametri: vecāku zināšanas pedagoģijā, psiholoģijā, ētikā, tiesību jautājumos, kas nepieciešamas bērnu audzināšanā, sava bērna pazišana, vispārīgais kultūras līmenis. Otrajā grupā ietverti tādi parametri kā vecāku darba paraugs, sabiedriskās dzīves paraugs, daži vecāku darbības aspekti ģimenē (savstarpējās attiecības, ģimenes locekļu satiecīgums). Procesuālo pedagoģisko darbību raksturo trešās grupas parametri: vecāku psiholoģiskā gatavība īstenot bērnu audzināšanas uzdevumus; ģimenes pedagoģiskās

darbības mērķtiecīgums, kas ietver konstruktīvo un organizatīvo darbību (audzināšanas mērķa, uzdevuma un satura noteikšana, atbilstoša bērnu un pieaugušo ģimenes locekļu dzīves un darbības organizācija); vecāku prasme izmantot nepieciešamos pedagoģiskās iedarbības līdzekļus bērnu audzināšanā.

Izraudzītie parametri¹, protams, neaptver visu, kas varētu raksturot ģimeni kā audzinātājsubjektu, taču tie rada iespēju kopumā novērtēt vairākus svarīgus pedagoģisko iespēju raksturojumus.

Lai noskaidrotu jauno ģimeņu pedagoģiskās iespējas, tika organizēta šo ģimeņu izlases ekspertīze. Izlasē bija iekļautas 119 ģimenes (7 objekti). Ekspertīzei tika izvirzīti 9 jautājumi atbilstoši iepriekš minētajiem parametriem.

Par ikvienu parametru (apgalvojumu) 3 kompetenti eksperti katrs deva vienu no piecām atbildēm: 0 — apgalvojums ir pilnīgi nepareizs attiekmē pret ekspertīzei pakļauto ģimeni; 1 — apgalvojums ir gandrīz nepareizs attiekmē pret ekspertīzei pakļauto ģimeni; 2 — apgalvojums ir daļēji pareizs attiekmē pret ekspertīzei pakļauto ģimeni; 3 — apgalvojums ir gandrīz pareizs attiekmē pret ekspertīzei pakļauto ģimeni; 4 — apgalvojums ir pilnīgi pareizs attiekmē pret ekspertīzei pakļauto ģimeni.

Tātad minimālais ekspertu vērtējums par katru parametru ir $3 \times 0 = 0$ (balles), maksimālais — $3 \times 4 = 12$ (balles).

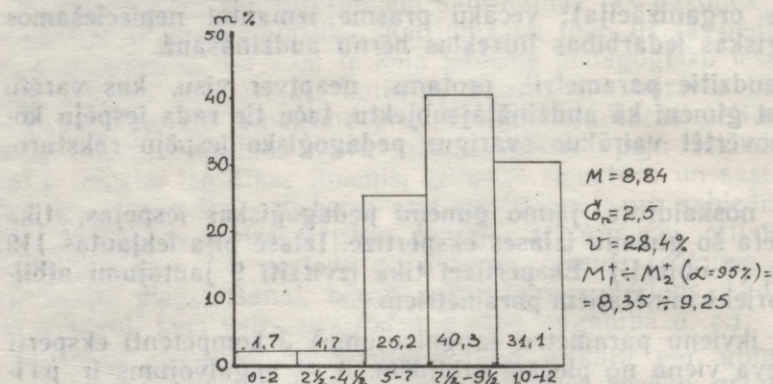
Atbilstoši iegūtajam ballu skaitam pedagoģiskās iespējas konkrētajā ģimenē katra parametra aspektā iedalītas piecos līmeņos:

loti zems — 0—2 balles,
zems $2\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ balles,
vidējs — 5—7 balles,
augsts — $7\frac{1}{2}$ — $9\frac{1}{2}$ balles,
loti augsts — 10—12 balles.

Šo līmeņu relatīvais biežums (m %) raksturots histogrammās un datu statistiskās apstrādes kopsavilkumā.

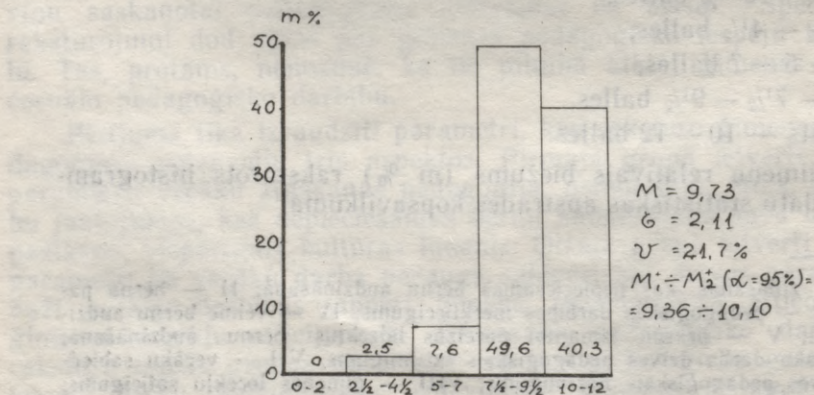
¹ I — zināšanas, kas nepieciešamas bērnu audzināšanā; II — bērna pašizpildināšana; III — pedagoģiskās darbības mērķtiecīgums; IV — vēlme bērnu audzināt pareizi; V — prasme izmantot pareizus līdzekļus bērnu audzināšanā; VI — vecāku darba dzīves pedagoģiskais nozīmīgums; VII — vecāku sabiedriskās dzīves pedagoģiskais nozīmīgums; VIII — ģimenes locekļu satiecīgums; X — ģimenes informētība, interešu plašums (vispārējā kultūra).

1. parametra (apgalvojums — ģimenei ir pietiekamas zināšanas bērnu audzināšanā) histogramma.

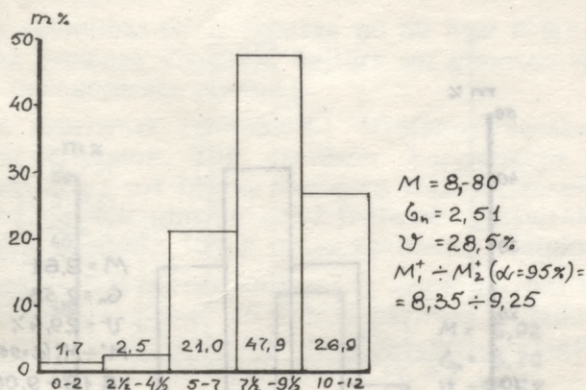

* Apzīmējumi: M — svētais aritmētiskais vidējais izteiksmē; $M_1^*, M_2^* = p$ 95% ticamais svētais aritmētiskais vidējais intervāls universā, ko pārstāv izlase; σ_n — M kļūda; V — variācijas koeficients.

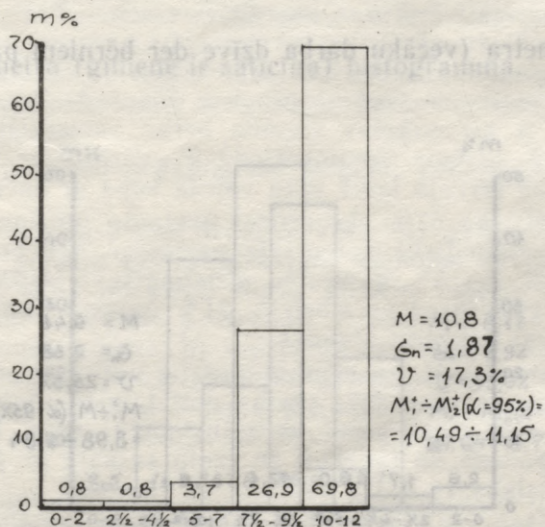
2. parametra (ģimene pazīst bērnu) histogramma.

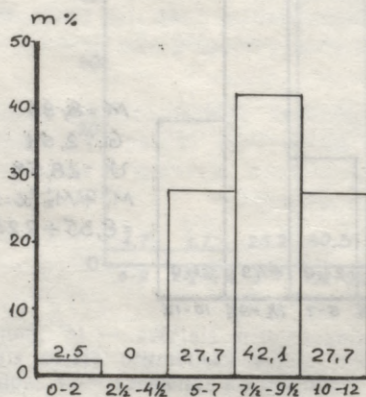
3. parametra (ģimene mērķtiecīgi virza bērna attīstību) histogramma.

4. parametra (vecākiem ir vēlme bērnu audzināt pareizi) histogramma.

5. parametra (ģimene izmanto pareizus līdzekļus bērnu audzināšanā) histogramma.

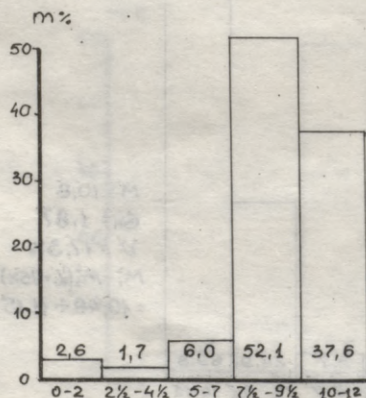
$$M = 8,61$$

$$G_n = 2,53$$

$$V = 29,4\%$$

$$M_1^* \div M_2^* (\alpha = 95\%) = 8,16 \div 9,06$$

6. parametra (vecāku darba dzīve der bērniem par paraugu) histogramma.

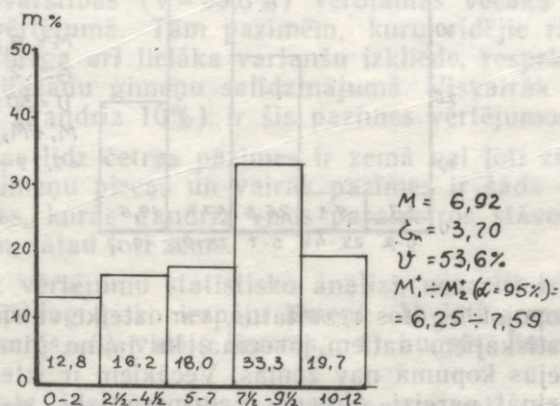
$$M = 9,41$$

$$G_n = 2,38$$

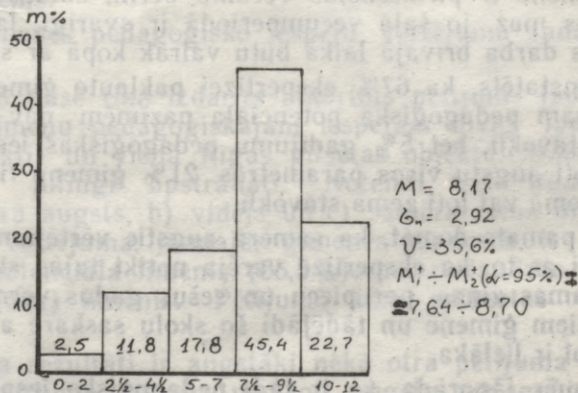
$$V = 25,3\%$$

$$M_1^* \div M_2^* (\alpha = 95\%) = 8,98 \div 9,84$$

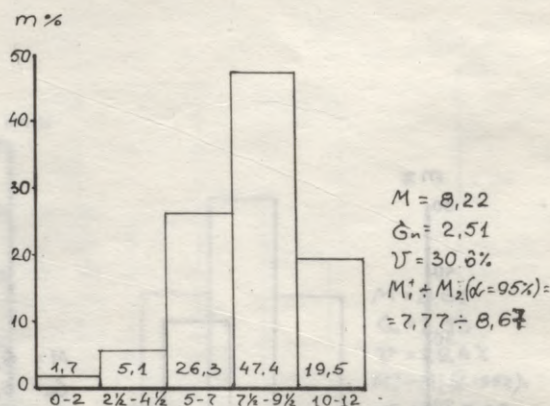
7. parametra (vecāku sabiedriskā dzīve der bērniem par paraugu) histogramma.

8. parametra (ģimene ir saticīga) histogramma.

9. parametra (ģimenes vispārējā kultūra ir augsta) histogramma.

Apkopojot iegūtos rezultātus, var izteikt vairākus atzinumus. No statistiskajiem datiem jāsecina, ka jauno ģimeņu pedagoģiskās iespējas kopumā nav zemas. Vecākiem ir izteikta vēlme bērnu audzināt pareizi, ģimenēs caurmērā labi, atsevišķos gadījumos pat ļoti labi pazīst bērnu un vecāku darba dzīve kopumā der par labu vai ļoti labu paraugu. Ģimenēm ir pietiekamas zināšanas bērnu audzināšanā. Var teikt, ka kopumā laba ir arī satīcība un vispārējais kultūras līmenis nav zems. Taču dati liecina, ka vecāku sabiedriskā dzīve bērniem par paraugu var būt tikai daļēji. Var pieņemt, ka vecāku sabiedriskās dzīves paraugs nav nozīmīgs pirmsskolas vecuma bērniem. Jānorāda, ka mātes laikā, kad ģimenē ir pirmsskolas vecuma bērni, sabiedriskajā darbībā iesaistās maz, jo šajā vecumperiodā ir svarīgi, lai viņas no ražošanas darba brīvajā laikā būtu vairāk kopā ar saviem bērniem.

Konstatēts, ka 67% ekspertīzei pakļauto ģimeņu neviena no pētījamām pedagoģiskā potenciāla pazīmēm nav zemā vai ļoti zemā stāvoklī, bet 5% gadījumu pedagoģiskās iespējas tiek vērtētas ļoti augstu visos parametros. 21% ģimeņu tikai viena pazīme ir zemā vai ļoti zemā stāvoklī.

Ir pamats domāt, ka samērā augstie vērtējumi daļēji izskaidrojami ar to, ka ekspertīze varēja notikt tajās skolās, kurām ir pietiekamas ziņas par piecu un sešus gadus veco bērnu dzīves apstākļiem ģimenē un tādējādi šo skolu saskare ar ģimeni neapšaubāmi ir lielāka.

Tomēr jānorāda, ka ir tādi pedagoģisko iespēju raksturojo-

mi, kas cits no cita atšķiras relatīvi maz. To, piemēram, var teikt par vecāku vēlmi bērnu audzināt pareizi ($V=17,3\%$), relatīvi viendabīgs parametrs ir bērna pazīšana, vecāku darba dzīves paraugs ($V=20-30\%$).

Samērā lielas svārstības (V ir robežās no 30 līdz 40%) ir tādos parametros kā ģimenes vispārējā kultūra un ģimenes satība, kā arī vecāku pedagoģiskās prasmes.

Sevišķi lielas svārstības ($V=53,6\%$) vērojamas vecāku sabiedriskā parauga vērtējumā. Tām pazīmēm, kuru vidējie rādītāji ir zemāki, raksturīga arī lielāka varianšu izkliede, respektīvi ir lielāka atšķirība dažādu ģimeņu salīdzinājumā. Visvairāk absolūti zemāko ballu (gandrīz 10%) ir šīs pazīmes vērtējumos.

8% ģimeņu divas līdz četras pazīmes ir zemā vai ļoti zemā stāvoklī, bet 4% ģimeņu piecas un vairāk pazīmes ir šādā stāvoklī. Ir pat ģimenes, kurās gandrīz visos parametros stāvoklis novērtēts ar 0 ballēm, tātad ļoti zems.

Pamatojoties uz vērtējumu statistisko analīzi, nosacīti izveidoti pieci ģimenes pedagoģisko iespēju līmeņi: 1) ļoti zems līmenis, 2) zems līmenis, 3) vidējs līmenis, 4) augsts līmenis, 5) ļoti augsts līmenis.

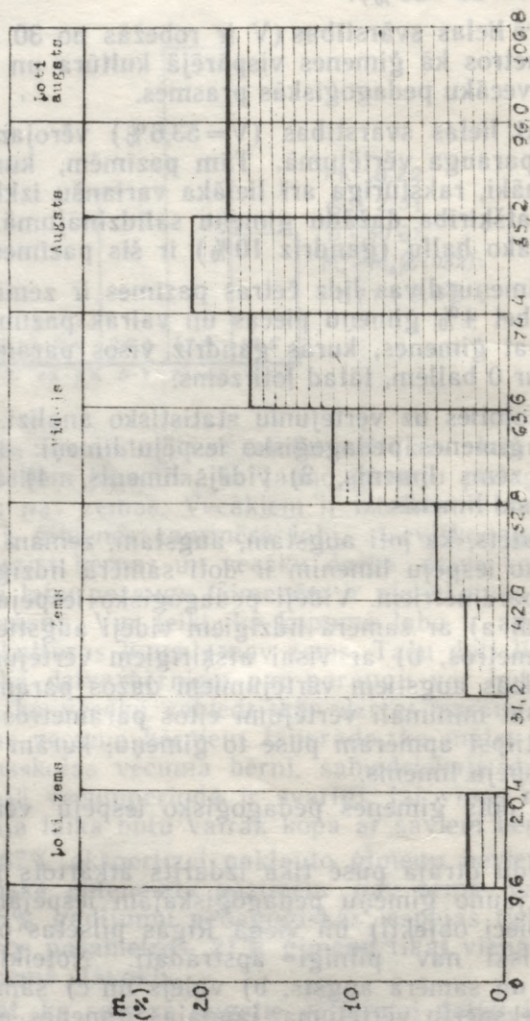
Konstatēts, ka ļoti augstam, augstam, zemam un ļoti zemam pedagoģisko iespēju līmenim ir doti samērā līdzīgi vērtējumi ikvienā no parametriem. Vidēji pedagoģisko iespēju līmeņi mēdz būt divējādi: a) ar samērā līdzīgiem vidēji augstiem vērtējumiem visos parametros, b) ar visai atšķirīgiem vērtējumiem parametros — līdzās augstiem vērtējumiem dažos parametros vērojami zemi vai pat minimāli vērtējumi citos parametros. Katrā no šīm grupām ietilpst apmēram puse to ģimeņu, kurām ir vidējs pedagoģisko iespēju līmenis.

Attēlā dots ģimenes pedagoģisko iespēju vērtējumu sadalījums.

80. gadu otrajā pusē tika izdarīts atkārtots pētījums jautājumā par jauno ģimeņu pedagoģiskajām iespējām divos lauku rajonos (pieci objekti) un vienā Rīgas pilsētas objektā. Materiāli statistiski nav pilnīgi apstrādāti. Noteikti trīs līmeņi: a) augsts un samērā augsts, b) vidējs un c) samērā zems līmenis. Pēc ekspertu vērtējuma, jaunajās ģimenēs pārsvarā ir vidējs pedagoģiskā potenciāla līmenis (55,5%), bet nedaudzās ģimenēs — zems (5%) līmenis. Pētījumā tika aptvertas 404 ģimenes.

Pirmā pētījuma rezultāti ir augstāki nekā otrā pētījuma rezultāti. Pirmajā pētījumā augstu un ļoti augstu pedagoģiskā

ĢIMENES PEDAGOĢISKO IESPĒJU VĒRTĒJUMU SALĪDZINĀJUMS

potenciāla stāvokli varēja konstatēt vairāk nekā 60% jauno ģimeņu, turpretī otrajā pētījumā augsts līmenis bija apmēram 40% ģimeņu. Atšķirības ir arī vidējā un zemā līmeņa raksturojumos. Pirmajā pētījumā — apmēram 30% ģimeņu, otrajā pētījumā — 55% ģimeņu ir vidējs un zems (8%; 5%) pedagoģiskā potenciāla stāvoklis.

So parādību skaidrot ir grūti, jo pētījamie objekti bija citi, atšķirīgi ir arī apstākļi, kuros funkcionē ģimenes. Var pieņemt, ka jauno ģimeņu attieksme pret bērnu audzināšanu desmit gadu gaitā (pirmais griezums izdarīts 70. gadu otrajā pusē) kopumā ir pasliktinājusies. Noteikt, kādi faktori šajā procesā ir bijuši noteicošie, tas būtu svarīgs turpmāko pētījumu uzdevums.

Salīdzinoši analizētas dažu reģionu vecāku pedagoģiskās iespējas un viņu izglītība, ģimenes sastāvs, bērnu skaits ģimenē (aptvertas 155 ģimenes viena lauku rajona trijos objektos).

Konstatēts, ka ģimenēs, kuru pedagoģiskās iespējas kopumā ir augstas un vidējas, tikai 8,9% gadījumu vecākiem ir nepilna vidējā izglītība, bet pārējos gadījumos — vidējā, vidējā speciālā vai augstākā izglītība.

Turpretim ģimenēs ar samērā zemu pedagoģisko iespēju līmeni nepilna vidējā izglītība vecākiem ir 62,5% gadījumu. Tas liecina, ka izglītības līmeņa kāpinājums var būt nozīmīgs ģimenes pedagoģisko iespēju paaugstināšanas faktors.

Labas savstarpējās attiecības, laba saskaņa ir konstatēta ģimenēs, kurās vecākiem ir augsts, vidējs izglītības līmenis vai zemāks par vidējo izglītības līmeni. Ģimeņu, kurās vecākiem ir augstākā un vidējā izglītība un savstarpējās attiecības ir labas, ir divas reizes vairāk nekā to ģimeņu, kurās vecākiem ir tāda pati izglītība, bet savstarpējās attiecības ir viduvējas. Taču šādas sakarības ģimenēs, kurās abiem vecākiem ir tikai vidējā izglītība, nav konstatētas. Tas dod iespēju izteikt pieņēmumu, ka izglītības līmenim kā faktoram var būt ietekme uz vairākām ģimenes dzīvi raksturojošām parādībām. So domu zināmā mērā apstiprina arī citi pētījumi.

Tā, piemēram, pētījumā par ģimeni kā statistisku demogrāfisku parādību E. Vasiļjeva secina, ka bērniem, kuru vecākiem ir augstākā izglītība, var konstatēt divas reizes augstāku sekmiību nekā bērniem, kuru vecākiem ir pamatskolas izglītība. Bērni, kuru vecākiem ir augstāks izglītības līmenis, arī daudz plašāk iesaistās ārpusklases un ārpusstundu darbā.

ZA Ekonomikas institūta līdzstrādnieki (P. Eglīte, Z. Goša, J. Siks) ir analizējuši ģimenes nodrošinātību ar aktīvās atpū-

tas priekšmetiem un konstatējuši, ka labāks stāvoklis šajā ziņā ir ģimenēs, kurās vecākiem ir augstākā vai nepabeigta augstākā izglītība.

Vairākums to ģimeņu, kuru pedagoģisko iespēju līmenis kopumā atzīts par augstu, ir divbērnu ģimenes (56,9%). Tas apstiprina arī citos pētījumos konstatēto, ka šāda sastāva ģimenēs ir ļoti nosacījumi vecāk pedagoģisko iespēju paaugstināšanā. Audzinot divus un vairākus bērnus, vecāku pedagoģiskā pieredze paplašinās, bagātinās.

Pētījumā konstatēts, ka jaunajās ģimenēs darbojas noteikti sociālā riska faktori. Tie atklāti ceturtajā daļā iepazīto ģimeņu. Trešajā daļā no tām ir pat vairāki nevēlami faktori (no 2 līdz 4). Galvenie konstatētie sociālā riska faktori ir alkohola bieža lietošana un konflikti starp jaunajiem dzīvesbiedriem (katrā otrajā riska grupas ģimenē). Riska faktoru skaitā ir arī racionāla ģimenes dzīves režīma neievērošana (15,7% gadījumu), dzīvesbiedru vecāku nepareiza attieksme pret jauno ģimeni, zems jaunlaulāto vispārējais kultūras līmenis, amorāla uzvedība (3—5% gadījumu). Gandrīz piektajā daļā jauno ģimeņu (18,4%) bērnu audzina tikai māte vai arī ģimenē ir patēvs. Iepazīstot šīs ģimenes, jāatzīst, ka runāt par attiecīgās paradības nevēlamo ietekmi uz pirmsskolas bērnu nav pamata, taču tas var traucēt bērna personības attīstību turpmākajos vecumos. Pētījumi par laulāto saskarsmes kultūru (I. Dementjeva) liecina, ka ļoti nopietni jādomā par tās paaugstināšanu. Zemās laulāto saskarsmes kultūras cēloņi ir gan problemātiska laulāto lomu sadale sadzīvē (vairāk nekā pusē gadījumu dažādās pastaigās jaunie vīri dodas bez savām dzīvesbiedrēm, vairāk nekā trešā daļa respondentu ar draugiem sistemātiski tiekas bez sievas), gan arī saskarsmes sfēras samazināšanās sakarā ar bērna piedzimšanu (ceturtdaļa aptaujāto vecāku, kuriem ir mazi bērni, iet atsevišķi uz kino, 10% vecāku individuāli apmeklē muzejus un izstādes). Šī paradība rosina nopietni domāt par palīdzību jaunajai ģimenei, lai paaugstinātu dzīvesbiedru savstarpējās bagātināšanās iespējas. Tas tieši un pastarpināti var ietekmēt arī bērnu audzināšanu.

Dažos no reģioniem, kur tika iepazītas jaunās ģimenes pedagoģiskās iespējas, mēģināts tās salīdzināt ar bērnu audzinātību. Jānorāda, ka par bērnu audzinātības pakāpi var runāt ļoti nosacīti, jo pirmsskolēns tikai apgūst uzvedības, rīcības pieredzi, sāk izprast, kas ir ļoti un kas ir slikti.

Konstatēts, ka kopumā labam vecāku pedagoģisko iespēju līmenim atbilst labs bērnu audzinātības līmenis, tomēr jāno-

āda, ka pastāv arī noteiktas atšķirības starp vecāku pedagoģis-
tajām iespējām un bērnu audzinātību. Tā, piemēram, kādā objek-
tā 40% gadījumos bērnu audzinātība bija augsta, bet vecāku pe-
lagogiskās iespējas (pēc audzinātāju vērtējuma) — viduvējas.
Ar pieņemti, ka bērnu audzināšanā lielāka ietekme ir kādam vien-
am faktoram, kā arī faktoriem ārpus ģimenes (bērna darboša-
nās bērnudārzā, pedagoģu īpašā ietekme u. c.).

Iepazīstot abu vecāku piedalīšanos bērnu kopšanā un audzi-
nāšanā, iegūti dati par to, ka daudzās jaunajās ģimenēs dzi-
esbiedri palīdz viens otram. Vienā no objektiem abi vecāki
vienlīdz iesaistās bērnu audzināšanā vairāk nekā 60% gadīju-
nos, citā — apmēram 50% gadījumos. Taču ir ģimenes, kur
ievietes aizņemtība ir divas reizes lielāka nekā vīrieša. Sali-
zinot šos rezultātus ar tiem, kas republikā iegūti 70. gados
Z. Goša, P. Eglite), ir jāatzīmē, ka vīrieša iesaistišanās bērnu
prūpēšanā un audzināšanā ir pieaugusi. To apliecina arī I. Zari-
tas pētījums (skat. rakstu krājumā). Var pieņemt, ka zināma
nozīme šai ziņā ir bijusi darbam, kas tiek veikts dažādās iestā-
lēs un organizācijās (radiopārraides «Ģimenes lokā», pasāku-
ni, ko veic CAR nodaļas, klubi, kultūras nami, skolas, pirms-
kolas iestādes u. c.).

Pētījumā tika izmantotas metodes, kas deva iespēju pašiem
vecākiem novērtēt savas veiksmes audzināšanā. Respondentu at-
bildes liecina, ka vecākiem nav pietiekamu zināšanu un pras-
ņu bērnu fiziskajā audzināšanā (īpaši viņu kustību attīstības
vērtēšanā), intelektuālajā audzināšanā (bērnu runas izkop-
šanā), estētiskajā audzināšanā (tēlotājdarbības attīstīšanā), ti-
kumiskajā audzināšanā (saskarsmes prasmju un iemaņu vei-
lošanā). Laukos dzīvojošie vecāki biežāk norāda, ka nepietie-
kami domājuši par bērnu intelektuālo audzināšanu, pilsētā (īpa-
ši Rīgā) — par bērnu tikumisko audzināšanu un darbaudzinā-
šanu.

Vecāki atzīst, ka viņiem nav pietiekamu zināšanu par to,
kas veicams dažādās audzināšanas jomās, kas bērnam viņa ve-
lumā ir vairāk piemērots. Bērnu personības harmoniskajā attī-
stīšanā ir zināmas grūtības.

Vienā no iepazītajiem objektiem (Rīgas pilsēta) bija mēģi-
nāts noskaidrot ar audzinātāju starpniecību, kādas metodes tiek
izmantotas pirmsskolēnu audzināšanā ģimenē. Izrādījās, ka ve-
cāki ļoti plaši izmanto dažādus sodus, kas tiek praktizēti ievē-
rojami vairāk nekā citi stimulēšanas līdzekļi. Ģimenēs, pēc ve-
cāku ziņām, tie divas reizes pārsniedz tādas metodes kā atzi-
nības izteikšanu, paskaidrojumu, mērķtiecīgu vingrinājumu u. c.

Iegūtie dati, protams, neatļauj secināt, ka šāda parādību būtu raksturīga kopumā. Taču, domājot par vecāku pedagogiskās iespēju paaugstināšanu, tā nevar palikt bez ievēribas.

Tikai 20% respondentu no jauno vecāku vidus norāda, viņiem ir labas zināšanas bērnu audzināšanā, vairāk nekā 60% konstatē, ka viņu zināšanas dažos audzināšanas jautājumos nepietiekamas.

Kaut arī respondenti kopumā pareizi novērtē savas zināšanas (salīdzinājumā ar ekspertu atzinumiem), pedagogiskās iespējas dažos parametros viņi pārvērtē. Šādu atzinumu izteikt par sava bērna pazišanu. Pēc iegūtiem rezultātiem vairākums vecāku uzskata, ka viņi labi pazīst bērnu un ir apmierināti ar viņu vajadzīgās zināšanas bērna audzināšanā, taču daudzi viņiem vienlaikus norāda, ka bieži nespēj pozitīvi ietekmēt bērnu. Var domāt arī, ka jaunie vecāki vēl pilnībā neizprot to, kas nozīmē pazīt bērnu.

Vērtējot vecāku mērķtieksmi audzināšanā (pēc viņu pašu atzinuma) jāsecina, ka vairāk nekā puse no aptaujātajiem par sevi īpaši nedomā, t. i., sadzīvē viņi bērnam izvirza noteiktas prasības, bet neapzinās mērķtiecīgas audzināšanas nepieciešamību pakāpenību un pēctecību tās satura īstenošanā, jau sākot ar sava bērna daiņa vecumu. Sai sakarā arī jānorāda, ka jaunajiem vecākiem nav pieejama attiecīga literatūra (programmatiskās prasības bērna audzināšanā dažādos viņu vecuma posmos).

Jaunie vecāki ļoti zemu (varbūt pārāk kritiski) vērtē savāki pedagogiskās prasmes. Tikai 7% no respondentiem atbild, ka viņi prot izvēlēties pareizos bērna ietekmēšanas līdzekļus. Daudzi no viņiem arī raksturo, kādas metodes un paņēmieni ir lietderīgi («Uz manu bērnu vislabvēlīgāk iedarbojas pozitīvi stimuli: atzinība, uzslava», «Svarīgi ir kopā ar bērnu priecāties un nepieciešams arī bēdāties», «Ļoti derīga ir kopīga pienākumu veikšana, kopīga strādāšana, pastaigas, rotaļas», «Vislabāk bērnu iedarbojas vecāku paraugs un paskaidrojums»).

Vecāki atzīst, ka aizņemtība dažkārt traucē nodarboties bērnu tā, kā tas būtu nepieciešams, ka viņi kopā ar bērnu ir tik sēst dienās, svētdienās un vakaros, bet tas ir nepietiekami, lai sekmētu bērna attīstību. Daži izsaka domu, ka ideāls variants būtu, ja māte varētu nodarboties tikai ar bērnu, ja bērnudārza grupā audzēkņu skaits nepārsniegtu piecus bērnus.

Vecāki min arī grūtības bērnu audzināšanā. Raksturīgākā no tām: nespēja panākt izvirzīto prasību ievērošanu, paklausību, pieradināt bērnu būt patstāvīgam, novērst konflikta situāciju.

as. Tomēr vairākums vecāku uzskata, ka nevēlamais ir pārva-
ams. Tikai vienā gadījumā māte atzīst, ka viņas pedagoģisko
rasmju līmenis ir zems un tikai reti izdodas pozitīvi ietekmēt
bērnu.

Respondenti mēģināja novērtēt arī savstarpējās attiecības,
saskaņā savās ģimenēs. 60% no vecākiem atzīst, ka savstarpējās
attiecības viņu ģimenēs ir labas, vairāk nekā trešā daļa tās vē-
rtē tikai par apmierinošām, vienā gadījumā — par neapmierino-
šām. Daži no vecākiem mēģina skaidrot nevēlamo attiecību ietek-
mi uz bērnu — vērojamas pārmaiņas bērna uzvedībā, bērns kļūst
nepaklausīgs, kaprīzs, vērojama zināma nervozitāte u. tml. Vai-
pākums atzīst, ka vecāku paraugs ir izšķirošais (bērna klātbūtnē
nav pieļaujami negatīvi izteikumi par ģimenes locekļiem un ci-
viliem cilvēkiem; bērnus nelabvēlīgi ietekmē tēva un mātes negatī-
vas savstarpējās attiecības, attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem
u. c.).

Pētījumā bija mēģināts iepazīt avotus, ar kuru palīdzību
raunajiem vecākiem ir izdevies papildināt savas zināšanas. Ran-
ceļojot pirmajā vietā ir pedagoģiskā literatūra, izdevumi, kuros
aplūkoti daudzi svarīgi audzināšanas jautājumi. Visvairāk vecā-
ki savās atbildēs piemin žurnālu «Skola un ģimene», norāda arī,
ka ir noderējusi ir grāmata «Ģimenē aug bērns», ka vajadzīgus
materiālus var atrast žurnālā «Sieviete» u. c.

Zināšanu un prasmju avotu otrajā vietā ir jaunlaulāto ve-
cāki, trešajā — zināšanas, kas iegūtas, apmainoties pieredzē ar
pazīstamām ģimenēm, kurām ir bērni.

Jāatzīmē, ka dažos novados jaunie vecāki paralēli pedago-
ģiskajai literatūrai par nozīmīgu zināšanu avotu min darbu, ko
veic vecākiem veic skola, ciema bibliotēka un citas iestādes. Tā,
ņemam, jaunie vecāki, kas dzīvo Sarkanos (Madonas rajons),
atzinīgi izsakās par skolas organizēto lektoriju un citiem pa-
rādījumiem, kā arī par ciema bibliotēkas veikumu viņu zināšanu
aplaišināšanā.

Vērtējot vecāku atbildes kopumā, ir jāsecina, ka zināšanu
avotus ziņā literatūra (īpaši pedagoģiskā) trīs reizes pār-
ņiedz citus avotus. Izņēmums ir tikai pieredzes pārmantošana
no saviem vecākiem. Tas ļauj domāt par iespējām mērķtiecīgi iz-
mantot literatūru jauno vecāku izglītošanā resp., pašizglītībā.

Vecāku pašanalīzes rezultāti, kā arī ekspertu vērtējumi par
ģimenes pedagoģiskajām iespējām, iezīmē noteiktus ceļus
darbā ar jaunajām ģimenēm.

Darbā ar jaunajām ģimenēm Latvijā ir daudz vērtīgu aizsā-

kumu. Pieredzes iepazīšana liecina, ka nopietni ar jaunajām menēm strādā CAR nodaļas (lekciju cikli, nodarbības saderīgiem tīmiem, kopdzīves svētku atzīmēšanu u. c.). Ļoti vērtīgs aizkums — psihologu un citu speciālistu konsultācijas CAR nodaļās (Daugavpili, dažos Rīgas pilsētas rajonos u. c.). Valkas CAR nodaļā darbojas t. s. samierināšanas komisija, kas palīdz noteikt un novērst ģimenēs radušos konfliktus. Jaunās ģimenes ir arī kultūras darbinieku uzmanības lokā (jauno ģimeņu klubi, dažādi sarīkājumi, pēcpusdienas u. c. pasākumi). Laba pieredze šai ziņā Jelgavas, Rēzeknes un citiem rajoniem. Veselības aizsardzības darba sistēmā populāri kļūst vesela bērna kabineti, jauno vecāku (māmiņu) skolas (Rīgas pilsēta u. c.). Vairākas republikas skolas (Dobeles, Madonas, Gulbenes u. c.) strādā ar jaunajām ģimenēm. Tas ir jo īpaši svarīgi tur, kur nav pirmsskolas audzināšanas iestādes. Audzināšanas darba popularizēšanā ģimenēm lielu palīdzību sniedz Latvijas radio (raidījums «Ģimenes lokā»). Šis višķi augsti jāvērtē raidījuma veidotāju veikums ģimenes tuvināšanā mūzikai.

Nozīmīgs pasākums latviešu vecākiem kopā ar bērniem 3x3 nometnes, kas psiholoģijas zinātņu doktores L. Ruper vadībā ārzemēs darbojas regulāri (Latvijas republikā pirmoreiz organizēta 1990. g. vasarā). Tās sekmē lietderīgu ģimenes atbalstu, bērni laiku pavada interesantās nodarbībās, arī vecāki dažādās jomās paplašina savu redzesloku.

Taču pozitīvo var novērot ne visur un, vērtējot stāvokli kopumā, nevar neatzīt, ka tas ir ļoti nevienmērīgs un daudzējādā ziņā atkarīgs no vadošo iestāžu pieejas, no cilvēku entuziasma.

Republikā vēl nav pietiekami attīstījusies sabiedriskā domstarpība par pedagoģiskās palīdzības nepieciešamību ģimenēm, īpaši jaunajām ģimenēm, par visas sabiedrības pedagoģiskās kultūras veidojamu paaugstināšanu.

Prakses analīze un pētījumā iegūtie rezultāti ļauj izteikt vairākus atzinumus, kuru ieviešana sekmētu jauno ģimeņu pedagoģisko iespēju paaugstināšanu.

Nepieciešama lielāka mērķtieksme jauniešu sagatavošanā ģimenes dzīvei jau skolā, tai skaitā arī viņu pedagoģiskajā sagatavošanā. Kopš 1981./82. mācību gada Latvijas skolas māca sociālu kursu «Ģimenes zinības» («Ģimenes dzīves ētika un psiholoģija»), kura apguves procesā lielāka uzmanība pievēršama skolēnu zināšanu paplašināšanai bērnu attīstības psiholoģijā audzināšanā.

Jāattīsta jauno cilvēku un jauno vecāku interese par pašglītību, par zināšanu paplašināšanu bērnu audzināšanas kā

citos jautājumos (par mākslu, mūziku, literatūru u. c.), kas svarīgi, lai pilnvērtīgi varētu veidot bērna personību un sekmētu arī pašu vecāku izaugsmi. Ir svarīgi dažādot darba formas arī jauno vecāku pedagoģiskajā izglītošanā (jauno vecāku fakultātes, lektoriji, jauno vecāku klubi, pasākumi CAR nodaļu, medicīnisko u. c. iestāžu un organizāciju darba ietvaros).

Jāapgādā ģimenes ar vajadzīgo literatūru (pedagoģijā, psiholoģijā u. c.). Jaunajiem vecākiem svarīgi iepazīties ar programmatiskajām prasībām audzināšanā dažādos bērna vecumos (ieteicamā audzināšanas programma), kas rosinātu vecākus domāt par bērnu fizisko, tikumisko, intelektuālo, estētisko attīstību jau kopš dzimšanas.

Prakse un pētījuma rezultāti pārlicina, ka daļai jauno ģimeņu (kaut arī nelielai) ir ļoti zemas pedagoģiskās potences un tāpēc jāmeklē individuālā darba iespējas, īpaši ar ģimenēm, kurās vērojami t. s. riska faktori (konflikti, zems kultūras līmenis u. c.), lai nevēlamās parādības neiesakņotos un nekļūtu par ģimenes vispārējās attīstības un stabilitātes šķērslī. Pieredzes iepazīšana, kā arī izmēģinājuma darbs, ko PZPI ģimenes problēmgrupas zinātniskie līdzstrādnieki veica dažos Latvijas reģionos, pārlicina, ka pagasta, pilsētas ietvaros nepieciešams izveidot t. s. koordinācijas grupu vai padomi, kas darbotos patstāvīgi vai arī deputātu padomju kultūras un izglītības darba komisijas ietvaros. Šī grupa (padome), iepazīstot stāvokli reģionā un noskaidrojot ģimenes ekonomiskos un citus raksturojumus, potenciālā riska faktorus, apsverot dažādo iestāžu un organizāciju konkrētās iespējas, varētu sniegt ģimenei to palīdzību, kas tai visvairāk ir nepieciešama.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Berziņa H. Ģimenes mākslinieciskā kultūra un bērni/Skola un ģimene. — 1980. — Nr. 12.

Jākobsone I. Bērnu muzikālā audzināšana ģimenē. — R.: Latvijas PSR Izglītības ministrija, 1977.

Kārklīņa V. Ekoloģiskā audzināšana//Ģimene aug bērns. — R.: Zvaigzne, 1988; Kārklīņa V. Ģimene — bērna tuvinātāja dabai. — R.: Latvijas PSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, 1977.

Studente A. Ģimenes pedagoģiskās iespējas. — R.: Zvaigzne, 1988.

Васильева Э. Образ жизни городской семьи. — М.: Статистика, 1984.

Воспитание дошкольника в семье/Под ред. Т. Марковой. — М.: Педагогика, 1979.

Гребенников И. В. О воспитательном потенциале семьи//Советская педагогика. — 1981. — № 1.

Дементьева И. Ф. Семья в структуре ценностей молодых супругов//Молодая семья и воспитание детей. — Р.: Научно-исследовательский институт педагогики Мин. просв. Латв. ССР, 1988.

Дзинтере Д. Педагогические условия трудового воспитания в семье// Воспитание дошкольника в семье. — М.: Педагогика, 1979.

Красовский А. С. Ценностные ориентации выпускников школ на брачно-семейные отношения как предмет социологического анализа: Автореф. дис. канд. филос. наук. — Минск, 1986.

Кутсар Д. О. О характере супругов в связи с некоторыми показателями атмосферы общения в конфликтной семье//Социально-демографические исследования семьи в республиках Советской Прибалтики. — Рига: Зинатне, 1980.

Ницова А. М. Некоторые проблемы разработки методики исследования семейного воспитания//Советская педагогика. — 1976. — № 11.

Программа социологических исследований молодой семьи. — М.: ИСИ АН СССР, 1986.

Сысенко В. А. Молодежь вступает в брак. — М.: Мысль, 1986.

Элите П., Гоша З., Сякс Я. Воспитательная деятельность семьи// Факторы и мотивы демографического поведения. — Рига: Зинатне, 1984.

G.
VE
lzi
birn
:ak
üts
lzi
lzi,
irin
eik
ko
po
es
ida
av
an
juv
aur
aa
im
blo
om
iek
ütä
ita
m
iju
m
J
od
m
ru
115

VECĀKU ĢIMENES DZĪVES PIEREDZES PĀRMANTOŠANA JAUNAJĀ ĢIMENĒ

Ģimenes dzīves pieredzes nodošana no paaudzes uz paaudzi ir sarežģīts process, kas sākas no ģimenē augoša individa pirmajām dzīves dienām un turpinās visu dzīvi, kamēr vien vecāki ar bērniem savstarpēji kontaktējas. Neviena iestāde vai institūts, lai arī cik gudri teorētiski izstrādātas instrukcijas ģimenes dzīves veidošanā dotu jauniešiem, nevar aizstāt to dzīvo pieredzi, ko cilvēks iemācās pats savā ģimenē. Ģimenes ietekme ir primārā un laika ziņā visilgstošākā, citas ietekmes sfēras pa noteiktiem laika periodiem tiek nomainītas, piemēram, bērnudārzs, kola, vidējā speciālā mācību iestāde, augstskola, darba kolektīvi, porta un pašdarbības kolektīvi u. c. Būtiski ir arī tas, ka ģimenes saites ir izteikti emocionālas, vecāku un bērnu attiecības, maiņdamas savu raksturu dažādos laka posmos, vienmēr paliek kā avstarpējās bagātināšanās avots. Ir svarīgi, lai viss vērtīgais — gan nacionālais, gan vispārcilvēciskais, kas apgūts ģimenē un ļūvis par vienas paaudzes mantojumu, tiktu prasmīgi nodots jaunajiem, lai šī pozitīvā pieredze turpinātu ceļu no paaudzes uz paaudzi.

Kaut arī jautājums par vecāku pieredzes nodošanu jaunajai ģimenei ir ļoti nozīmīgs, tomēr pašlaik padomju socioloģijā, psiholoģijā un pedagoģijā pētījumu par šo problēmu nav daudz, bet kompleksas analīzes minētajā jomā vispār nav. Dažādu zinātnieku pētījumi un novērojumi par paaudžu attiecībām ģimenē un tās atziņas ir apkopotas PSRS ZA, Socioloģisko pētījumu institūta un Padomju Sociologu asociācijas 1977. gadā izdotajā krājumā «Взаимоотношения поколений в семье».

Paaudžu struktūras attiecības mūsdienu ģimenē izziņījusi Ukrainas PSR demogrāfe N. Lakiza-Sačuka, par meņu grupu struktūru un funkcijām pētījumi ir V. Ružem, Jeļisejevai, G. Kadiburgam, Z. Jankovai, P. Protasovai, I. Podzinskai. Minēto zinātnieku darbos viens no pētījumu aspektiem ir bērnu skaits ģimenē un tā ietekmējošo faktoru izziņāšana, vecvecāku sniegtā palīdzība mazbērnu kopšanā

un šās palīdzības ietekme uz bērnu skaita plānošanu jaunajā ģimenē (vecvecāku iesaistīšanās mazbērnu audzināšanas dažādajās jomās, pirmsskolēna audzināšana nav īpaši izdalīta nevienā pētījumā).

Par vecākās paaudzes saitēm ar bērniem un mazbērniem, par tās iesaistīšanos jaunās paaudzes ģimenes dzīvē, par savstarpējo sakaru raksturu atsevišķas noderīgas atziņas gūstamas M. S. Ņina, A. Diskina, V. Šapiro pētījumos par pensionāriem un vecākiem laudim. Paaudžu attiecību psiholoģiskajiem aspektiem (līgavu un līgavaiņu priekšstati par turpmākajām attiecībām ar vecākiem attiecības starp vecāko paaudzi un precētiem bērniem, starp vecākiem un bērniem, vecvecākiem un mazbērniem) pievērsušies Gurko, V. Sisenko, E. Jakovenko, N. Mansurovs, N. Žukova. Vecāku pedagoģiskās kultūras veidošanās nosacījumus pētījusi Ņizova, I. Grebeņņikovs. Latvijā ģimeņu demogrāfiskos un ekonomiskos rādītājus (gan īpaši neizdalot jaunās ģimenes) pētījis Latvijas ZA Ekonomikas institūts un Latvijas universitātes demogrāfijas katedras zinātniskie līdzstrādnieki. Interanti fakti par jauno ģimeņu attīstību atrodami I. Andersona brošūrā «Trešais bērns». Jautājumus par vecāku pedagoģisko kultūru risina A. S. Dente (PZPI).

Par mūsu pētījuma objektu izvēlējamies jaunās ģimenes, kurās ir abi vecāki (līdz 35 g. v.) un bērni līdz 6 g. v. un kuri dzīvo atsevišķi vai kopā ar kādu no laulātā vecākiem. Pētījuma priekšmets — paaudžu saites.

Pētījuma uzdevums: izanalizēt vecāku ģimenē iegūto ziņojumu, iemaņu un tradīciju ietekmi uz jaunās ģimenes dzīves organizāciju un bērnu audzināšanu, noteikt paaudžu savstarpējo attiecības un vecāku līdzdalību jaunās ģimenes dzīvē (dažāda tipa ģimenēs)

Uzdevuma īstenošanā par galveno metodi tika izmantota anketēšana. Izstrādājām jaunākiem vecākiem paredzētu anketu krievu valodā atbilstoši pētījuma pamatjēdzienu teorētiskajai un operacionālajai interpretācijai. Anketas 40 jautājumi tika sadalīti 4 galvenajos blokos: demogrāfiskajā, ekonomiskajā, ētiski psiholoģiskajā un pedagoģiskajā blokā. 1986. un 1987. gados Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Ogres, Tukuma pilsētās un rajonos Salaspilī un citu apdzīvoto vietu bērnudārzos tika anketēti daudzi vecuma grupu bērnu vecāki. Ieguvām 540 derīgas anketas, kas tika apstrādātas ar ESM. Nelielu anketu (6 jautājumi) izveidojām vecmāmiņām un vectētiņiem, lai gūtu abpusēju informāciju par paaudžu problēmām. Arī šīs 100 anketas tika apstrādātas ar ESM. Bez tam par atsevišķiem jautājumiem organizējām jauno ģimeņu intervijas, izmantojām PZPI ģimenes problēmgrupas

iegūtās ziņas pār 450 jaunajām ģimenēm eksperimentālajos rajonos (Rīgas pilsētas, Madonas un Kuldīgas rajonos).

Mūsu pētījumā vecākās paaudzes pieredzes pārņemšana jaunajās ģimenēs tika analizēta divos galvenajos virzienos:

- 1) vecāku ietekme uz jaunās ģimenes dzīves veidošanu;
- 2) vecākās paaudzes un jaunās ģimenes savstarpējie sakari (morālie un materiālie sakari, kopīgu tradīciju veidošana u. c.).

Vecāku ģimenē pavadītajiem gadiem ir ne tikai milzīga nozīme jaunā cilvēka personības attīstībā, bet arī viņa veidošanā par ģimenes cilvēku. Gribot vai negribot bērni sevī uzsūc to atmosfēru, to dzīves stereotipu, kas valda mājās. Savstarpējās attiecības starp vīru un sievu, starp vecākiem un bērniem un to izpausmes vērojumi sniedz bagātīgu pieredzi sarežģītājās ģimenes attiecībās. Arvien biežāk sociologi, psihologi un pedagogi (A. Tavita, R. Azimova, Z. Rožanskaja, V. Sisenko, J. Kolominiskis, I. Grebeņņikovs) vērš uzmanību uz to, ka vecāku ģimenē apgūtais savstarpējo attiecību modelis apzināti vai neapzināti tiek iemiesots jaunajā ģimenē. Tāpat no bērnu dienām gūtā pieredze mājsaimniecības organizēšanā, brīvā laika pavadīšanā ģimenē, bērnu audzināšanā tiek reproducēta un izmantota, jauniešiem uzsākot patstāvīgu ģimenes dzīvi. Tuvojoties precību gadiem, jaunajiem cilvēkiem ir raksturīga analītiska, vērtējoša, nereti pat pārlieku kritiska attieksme pret savu vecāku ģimeni, to salīdzinot ar pašu veidotajiem ideāliem šajā jomā. Jaunieši ne vienmēr spēj objektīvi novērtēt, kādas zināšanas mantojuši no vecāku ģimenes, taču aptaujas rezultātos spilgti izpaužas viņu labvēlīgā vai noraidošā attieksme pret vecāku dzīvesveidu. Mūsu pētījumā uz jautājumu, vai vecāku ģimene ir bijusi par paraugu savas ģimenes dzīves veidošanā, apstipriņošu atbildi sniedza piektā daļa aptaujāto — tikpat daudz, cik bija noraidošu atbilžu, vecāku ģimeni par paraugu atsevišķos jautājumos atzina 60% respondentu. Salīdzināšanai sniegsim padomju zinātnieka E. Jakovenko datus par jaunlaulātajiem Maskavā: vecāku ģimeni par paraugu atzina 42,5% sieviešu un 41,5% vīriešu, bet noraidošu attieksmi puda 29,6% sieviešu un 27,6% vīriešu. Pārējie aptaujātie izvēlējās atbildi «grūti pateikt» (10). Tas, ka daļa aptaujāto mūsu pētījumā noliedz, ka vecāku ģimene bijusi par paraugu pat atsevišķos ģimenes dzīves jautājumos, nebūt neliecina par to, ka viņi auguši nelabvēlīgā ģimenē. Attiecīgajai parādībai var būt vairāki cēloņi: jaunieši nav objektīvi izvērtējuši visus aspektus vecāku ģimenes dzīvē, atsevišķi konflikti, negatīvas tendences vecāku ģimenē liedz atzīt arī pozitīvo pieredzi, jauniešiem ir pārāk idealizēti priekšstati par ģimenes dzīvi un nevajadzīgi kritiska attieksme pret jebkurām novirzēm u. c. Tika mēģināts noteikt, vai nepastāv

sakari starp vecāku ģimenes locekļu savstarpējām attiecībām un vecāku ģimenes dzīves pieredzes izmantošanu jaunajās ģimenēs. Jūla asociācijas koeficients¹ uzrāda stabilus sakarus starp šīm parādībām $Q=0,7$. Tātad, ja attiecības vecāku ģimenē bijušas ļoti labas un pietiekami labas, vecāku ģimene vairumam jauniešu kļuvusi par paraugu visai ģimenes dzīvei vai par paraugu atsevišķos jautājumos; ja attiecības vecāku ģimenē bijušas vidējas, dažādos periodos dažādas un pat sliktas, tad šāda ģimene biežāk tiek noraidīta par paraugu ģimenes dzīves veidošanā. Attiecības vecāku ģimenē par ļoti labām un labām atzinuši 53,3% aptaujāto, bet par vidējām un dažādos periodos dažādām un sliktām — 46,7%.

Jauniešu attieksme pret vecāku ģimeni fiksēta arī citos pētījumos. Pēc sociologa H. Minca datiem, Rīgā un atsevišķās rajonu pilsētās 39% no aptaujātajiem jauniešiem izteikušies, ka viņi savās ģimenēs vēlētos veidot citādas savstarpējās attiecības nekā vecāku ģimenē (2).

Jāuzrāda, ka nesaskaņas vecāku ģimenē, bieži konflikti un nesaprašanās atstāj lielu iespaidu uz jauniešu raksturu. Ja no bērnu dienām ģimenē ir pieļauta neiecietība vienam pret otru, nerēķināšanās ar citu ģimenes locekļu interesēm, tad pamazām izveidojas jaunietis, kas neprot piekāpties citu priekšā, neprot iejusties citā cilvēkā un nespēj paskatīties uz sevi no malas. Naivi cerēt, ka šāds jaunietis būs spējīgs sevi izmainīt apprecoties.

Sadalot aptaujātās 540 ģimenes divās grupās — ar ļoti labām un pietiekami labām savstarpējām attiecībām un vidējām un sliktām savstarpējām attiecībām, — tika izzinātas abu grupu vecāku ģimenes. Iegūto empīrisko datu analīze uzrādīja šādu tendenci: jaunās ģimenes ar labām savstarpējām attiecībām biežāk norāda uz labām attiecībām arī vecāku ģimenē, bet jaunās ģimenes ar vidējām un sliktām savstarpējām attiecībām biežāk norāda uz vidējām un sliktām attiecībām arī vecāku ģimenē (1. tabula).

Mēģinājām izzināt, kā savstarpējās attiecības, kas bijušas vecāku ģimenē, ietekmējušas jaunās ģimenes dažādas darbības sfēras. Piemēram, reproduktīvās funkcijas izpildi jaunajā ģimenē (pazīme «bērnu skaits») vecāku ģimenes locekļu attiecības neietekmē ($Q=0,004$), tāpat tās neietekmē arī saimniecisko pienākumu sadali ($Q=0,2$), taču domstarpību pārvarēšanu jaunajā ģi-

¹ Sakārtojot iegūtos datus par divām pētāmajām pazīmēm 2×2 tabulā, sakaru ciešuma aprēķināšanai izmantota formula $Q = \frac{ad - cb}{ad + cb}$. Ja Jūla asociācijas koeficienta Q skaitliskā vērtība atrodas robežās no $+1$ līdz $+0,5$ vai -1 līdz $-0,5$, sakari starp pazīmēm uzskatāmi par stabiliem.

**VECĀKU ĢIMENES LOCEKĻU SAVSTARPEJO ATTIECĪBU
SAISTĪBA AR SAVSTARPĒJĀM ATTIECĪBĀM JAUNAJĀ
ĢIMENĒ (%)**

Attiecības vecāku ģimenē	Attiecības jaunajā ģimenē	
	loti labas, pietiekami labas	vidējas, sliktas
Ļoti labas	14,2	6,9
Pietiekami labas	43,1	33,6
Vidējas	20,8	29,0
Dažādos periodos dažādas	19,1	23,6
Sliktas	2,8	6,9

menē vecāku ģimenes locekļu attiecības kaut nedaudz, tomēr ietekmē (2. tabula).

**VECĀKU ĢIMENES LOCEKĻU SAVSTARPEJO ATTIECĪBU
SAISTĪBA AR DOMSTARPĪBU PĀRVARĒŠANU
JAUNAJĀ ĢIMENĒ (%)**

Domstarpību pārvarēšana jaunajā ģimenē	Attiecības jaunajā ģimenē	
	loti labas, pietiekami labas	vidējas, dažādos periodos dažādas, sliktas
Domstarpības nerodas	1,0	0,8
Domstarpības rodas, bet tās tiek pārvarētas bez strīdiem	35,0	24,4
Strīdas reti	54,2	54,1
Strīdas bieži	7,7	13,8
Strīdi izraisa smagus konfliktus	2,1	6,9

Savstarpējās attiecības vecāku ģimenē ir faktors, kas uz jaunās ģimenes dzīvi iedarbojas stihiski, turpretī sagatavošana ģimenes dzīvei ir vecāku, daļēji arī bērnu apzināts process, kur vecākā paaudze vairāk vai mazāk mērķtiecīgi un sistemātiski sniedz jaunajiem zināšanas, praktiski apmāca viņus dažādās ģimenes dzīves jomās. Tas tiek darīts ar noteiktu mērķi — sagatavot jauniešus viņu patstāvīgai ģimenes dzīvei. (Jāatzīst, ka bērni ne vienmēr spēj apzināties, ka tieši tāds ir bijis vecāku konkrētu darbību mērķis, piemēram, iesaistīšana ģimenes saimniecības darbos, budžeta plānošanā, brīvā laika organizēšanā, mazāko brāļu un māsu audzināšanā u. tml., tāpat bērni varbūt ne vienmēr ir sa-

pratuši, kāpēc ar viņiem tiek pārrunāti atsevišķi morāla rakstura jautājumi — meitenes gods, zēna bruņnieciskums, mīlestība, draudzība u. tml.). Mūsu aptaujā jauno ģimeņu locekļi tika lūgti novērtēt, kā vecāki viņus sagatavojuši ģimenes dzīvei dažādās jomās (3. tabula).

3. tabula

**JAUNO ĢIMEŅU LOCEKĻU VĒRTEJUMS, KĀ VECĀKI
VIŅUS GATAVOJUŠI ĢIMENES DZĪVEI (%)**

Gatavošanas joma	Vecāki ģimenes dzīvei	
	gatavoja	negatavoja
Ģimenes psiholoģija	45,6	54,4
Ģimenes higiēna	38,3	61,7
Mājsaimniecības organizācija	89,7	20,3
Brīvā laika izmantošana	39,0	61,0
Bērnu audzināšana	59,7	40,3

No jauniešu atbildēm var redzēt, ka vismazākā uzmanība ir pievērsta laulības higiēnas, brīvā laika izmantošanas kultūras un ģimenes psiholoģijas jautājumiem.

Svarīga tikumiskās audzināšanas sastāvdaļa ir dzimumaudzināšana, kas galvenokārt jāveic ģimenei. Sabiedrībā ilgus gadus valdošā «noklusēšana» jautājumos, kas saistīti ar dzimumu savstarpējām attiecībām, spilgti izpaužas jauniešu atzinumos, ka vecāki viņus nav gatavojuši laulības higiēnas jautājumiem. Diemžēl pēdējo gadu atklātība pārlicina, ka elementāras zināšanas par tik svarīgu cilvēka dzīves sfēru kā seksuālo dzīvi nav nedz jauniešiem, nedz vecākajai paaudzei. Cilvēka intimās saskarsmes fizioloģija un ētika ir bijušas atstātas novārtā, priekšplānā izvirzot sabiedrisko, politisko un profesionālo darbību.

Brīvā laika racionāla un pilnvērtīga izmantošana ir ļoti aktuāla problēma. Aptauja liecina, ka tikai 39% jauniešu ir pārnēmuši no vecākiem pieredzi ģimenes ikdienas dzīves un atpūtas organizēšanā. Nav izslēdzama varbūtība, ka arī iepriekšējai paaudzei trūkst zināšanu un iemaņu saturīgā brīvā laika organizēšanā, tādēļ, vecāki maz ko var dot jaunajiem. Daļēju palīdzību šai ziņā var sniegt dažādas sabiedriskās iestādes un organizācijas (klubi, kultūras nami, bibliotēkas, sporta klubi, darba kolektīvi, sabiedriskās organizācijas u. c.), palīdzot jaunajām ģimenēm veidot sadzīves un svētku tradīcijas.

Visvairāk uzmanības vecāki ir pievērsuši savu bērnu sagatavošanai mājsaimniecības funkciju veikšanai. Un tomēr viena

piektā daļa jauniešu atzīst, ka vecāku ģimenē nav iemācījušies neko. Interesants secinājums iegūts 1985. gadā veiktajās jauno ģimeņu intervijās — skolā darbmācības nodarbībās iegūtās zināšanas un praktiskās iemaņas tikai tad tiek izmantotas jaunās ģimenes dzīvē, ja tās jaunieši nostiprinājuši, regulāri vingrinādamies savās vecāku mājās. Mūsu anketā bija ietverts arī jautājums, kā jaunie vecāki vērtē savu sagatavotību mājsaimniecības darbu veikšanā. 27,6% aptaujāto uzskata, ka, stājoties laulībā, viņi bija labi sagatavoti, 57,0%, ka bijuši sagatavoti daļēji, 10,6%, ka bijuši ļoti vāji sagatavoti, bet 4,8%, ka nemaz nav bijuši sagatavoti. Ja pieņem, ka jaunieši sevi novērtējuši objektīvi, tad arī tiem, kas mājsaimniecības dzīvei sagatavoti vairāk vai mazāk labi, radīsies daudz sarežģītu problēmu (budžeta plānošana, pienākumu sadale, laika trūkums visu mājas darbu izpildei u. tml.). Bet nedrīkst aizmirst, ka apmēram 70% jauno ģimeņu dzīvo samagos materiālos vai sadzīves apstākļos (50,7% jauno ģimeņu ienākumi nepārsniedz 75 rbļ. mēnesī uz vienu cilvēku; vienā istabā mitinās 41,0% jauno ģimeņu; 12,0% jauno ģimeņu dzīvo komunālajos dzīvokļos, 14,6% — ir ē apdzīvojamo platību no privātpersonām). Ja šiem objektīvajiem faktoriem pievienojas arī subjektīvie faktori — neprasme saimniekot (apmēram 15% ģimeņu), tad šādas ģimenes ir pakļautas reāliem sabrukuma draudiem.

Izmantojot Jūla asociācijas koeficientu, mēs nekonstatējām sakarus starp jauniešu sagatavotību mājsaimniecībai un prasmi apmierināt materiālās vajadzības ar savu ģimenes budžetu ($Q=0,2$). Acīmredzot reālais budžets nosaka izlietošanas iespējas. Bet starp nepieciešamību aizņemties naudu un sagatavotību ekonomiskās funkcijas veikšanai sakari ir diezgan cieši ($Q=0,6$); šī sagatavotība pozitīvi ietekmē arī mājsaimniecības pienākumu sadali ($Q=0,6$).

Bija interesanti izzināt, vai sagatavotība ģimenes psiholoģijā ietekmē jaunās ģimenes klimata veidošanu. Sakari starp šīm parādībām bija nenozīmīgi ($Q=0,1$). Vecāku veiktā bērnu psiholoģiskā sagatavošana neietekmē arī jaunās ģimenes prasmi pārvarēt iekšējos konfliktus ($Q=0,2$). Atliek secināt, ka vairāk par pusi jauniešu neatzīst vecākus kā psiholoģisku zināšanas avotu, bet pārējo sagatavošana bijusi mazefektīva. Var izteikt pieņēmumu, ka viens no iemesliem ir arī pašreizējās vecākās paaudzes nepietiekamās zināšanas personības psiholoģijā un saskarsmes psiholoģijā (par to netieši liecina ģimenes konfliktu, nesaprašanās, atsvešinātības izraisīto psihisko slimību biežums, kā arī ilgus gadus fiksētais laulību šķiršanās skaits visās vecuma grupās). Lielākā daļa jauniešu neprot analizēt savstarpējās attiecības ve-

cāku ģimenē, lai gūtu no tā sev derīgas atziņas un pieredzi personiskajā ģimenes dzīvē. Mēģinājam analizēt, kā sagatavotību bērnu audzināšanai (59,7% jauno vecāku norādīja, ka tikuši gatavoti) ietekmē pedagoģisko procesu jaunajā ģimenē. Pirmkārt bērnu audzināšanas metožu vērtējumā nav īpašu atšķirību starp tiem, kuri sevi uzskata par sagatavotiem vai nesagatavotiem audzināšanas funkcijas veikšanai, pēdējie gan nedaudz vairāk orientēti uz lielāku stingrību bērnu audzināšanā. Otrkārt, pedagoģiskā sagatavotība nebūt nenozīmē, ka šīs ģimenes ir gatavas pārņemt savu vecāku pieredzi, starp pazīmēm «sagatavotība bērnu audzināšanā» un «bērnu audzināšana tāpat, kā to darījušā vecāki», būtiski sakari nav konstatēti ($Q=0,4$), sagatavotība audzināšanas funkcijas izpildei neietekmē arī pedagoģiska rakstura pārrunu biežumu ģimenē ($Q=0,01$). Var secināt, ka vecāku ģimenē jauniešu sagatavošana bērnu audzināšanai līdz šim bijusi mazefektīva. Acīmredzot nepieciešams domāt par to, kā papildināt arī vecākās paaudzes pārstāvju zināšanas un stimulēt viņus aktīvāk dalīties pieredzē ar jaunajiem.

Interesanti bija salīdzināt, kā savu darbību bērnu sagatavošanā ģimenes dzīvei vērtē vecā paaudze: 19,4% vecās paaudzes pārstāvju uzskata, ka bērni ģimenes dzīvei sagatavoti labi, 65% — ka daļēji sagatavoti, 7,8% — ka vāji sagatavoti, 7,8% — ka vispār nav sagatavoti.

Taču vecāku vaina vēl ir labojama. Kad jaunieši uzsāk kopdzīvi, vecāku padoms un pieredze ir īpaši nepieciešami. Daudzi sociologu pētījumi liecina, ka ģimene visnestabilākā ir tieši laulāto adaptācijas periodā, pirmajos piecos gados. Ekonomiska un morāla rakstura grūtību pārvarēšanā jaunajai ģimenei, pirmkārt, var palīdzēt vecāki, ja viņi to prot darīt taktiski, nedomājot jaunā pāra mēģinājumus patstāvīgi saimniekot un organizēt savā dzīvi. Ceturtā daļa mūsu pētījumā aptaujāto jauno ģimeņu dzīvi kopā ar vecākiem un citiem radniekiem. Respondentu vairākums ir no lielajām republikas pilsētām — no Rīgas, Daugavpils, Liepājas, tādēļ trīspaaudžu ģimeņu skaits sakarā ar grūtībām dzīvokļu apgādē ir liels. Pie vecākiem biežāk dzīvo jaunākas ģimenes. Ar laiku daļa ģimeņu iegūst patstāvību, taču šis process ir ļoti lēns, bet materiāla un morāla rakstura konflikti saglabājas arī pēc tam, kad jaunā un vecā ģimene dzīvo atsevišķi.

Materiālās palīdzības sniegšana precētiem bērniem ir izplatīta parādība. No mūsu aptaujātajiem jaunajiem vecākiem 62,9% atzīst, ka saņem palīdzību no abu laulāto vecākiem, 23,5% — no viena laulātā vecākiem, un tikai 13,6% nesaņem nekādu palīdzību. Sniegtās materiālās palīdzības veids katrā ģimenē ir individuāls.

Jautājums par materiālās palīdzības saņemšanu no vecākiem tika pētīts arī 70. gados Maskavā: apmēram 60% jauno ģimeņu atzīst, ka vecāki viņiem sniedz materiālo palīdzību (11). Uz to, ka vecāki jaunos atbalstīs, līgavas un līgavaiņi ir orientēti jau pirms kāzām. Kā rāda 1979. gadā veiktie pētījumi (aptaujāti 350 pāri — 700 cilvēki), 50,6% līgavaiņu un 58,6% līgavu izteica cerību, ka vecāki viņus materiāli atbalstīs (3).

Materiālu palīdzību apmēram vienlīdz bieži saņem gan ģimenes, kas dzīvo kopā ar vecākiem, gan tās, kas dzīvo atsevišķi. Jāsaka, ka jaunā ģimene lielāku materiālo atbalstu saņem no sievas vecākiem. Šī tendence parādījās ne tikai ģimenēs, kas dzīvo sievas vecāku paspārnē vai atsevišķā dzīvoklī, bet arī ģimenēs, kas mīt kopā ar vīra vecākiem. Tas liecina, ka vecāki (īpaši mātes) vairāk ir ieinteresēti savu meitu ģimenes dzīvē un acimredzot palaujas, ka dēli paši tiks galā ar ģimenes rūpēm. Turklāt starp mātēm un meitām arī pēc kāzām parasti paliek cieši kontakti, kas vēl vairāk nostiprinās laikā, kad jaunā māte gaida bērnu un kad mazulis jau piedzimis.

Vecāki vairāk rūpējas par jaunākajām ģimenēm, bet vecāku sniegtā materiālā palīdzība nav atkarīga no jaunās ģimenes ienākumiem.

Fakti rāda, ka lielākā daļa vecāku, kas jaunajiem palīdz materiāli, zināmā mērā šādi apmierina arī savas emocionālās vajadzības (11).

Neapšaubāmi, ka vecākās paaudzes finansiālais pabalsts jaunajām ģimenēm ir ļoti vajadzīgs, taču šādos apstākļos rodas ne mazums cita rakstura problēmu: kā jaunajiem iemācīties saimniekot patstāvīgi, plānot izdevumus, sabalansēt budžetu, ja vecāki vienmēr paglābj no «bankrota»? Bieži jaunlaulātajiem zūd vēlme būt pilnīgi patstāvīgiem un atbildēt par savām finansēm. Mūsu pētījums parādīja, ka gandrīz katru mēnesi naudu ir spiesti aizņemties 14,1% ģimeņu, kas dzīvo kopā ar vecākiem, un 10,4% ģimeņu, kas dzīvo atsevišķi.

To pašu var teikt arī par vecāku iesaistīšanos jaunās ģimenes saimniecībā (tādu palīdzību no vīra vecākiem saņem apmēram piektā daļa ģimeņu un no sievas vecākiem — vairāk par ceturto daļu). Saimniekošanas tradīciju veidošanās nukleārajā un saliktajā ģimenē ir atšķirīga. Ja jaunā un vecā ģimene dzīvo kopā, jaunās ģimenes saimniekošanā iesaistās 33,3% vīra vecāku un 57,1% sievas vecāku. Pēc aptaujas var redzēt, ka sievas vecāki (var izteikt pieņēmumu, ka meitu mātes) vairāk nekā vīru vecāki cenšas palīdzēt jaunajai ģimenei, cenšas atvieglot tās mājas soli. Ja apskata visas ģimenes kopumā, tad 66,7% ģimeņu saimniekot nepalīdz neviens, 19,7% — palīdz saimniekot viena laulātā vecā-

ki, bet 13,6% — palīdz abu laulāto vecāki. Tādējādi var secināt, ka lielākā daļa jauno ģimeņu saimnieko patstāvīgi. Padomju Savienībā veiktajās ligavu un ligavaiņu aptaujās (1979. g.) 37% jauno pāru cer uz vecāku palīdzību majsaimniecībā (3). Padomju sociologu, demogrāfu un ārstu viedoklis ir tāds, ka vidējās paaudzes atslogošana nedrīkst notikt uz vecākās paaudzes rēķina, ka nav objektīvas nepieciešamības gan majsaimniecības smagumu, gan visas rūpes par bērniem uzņemties pensijas vecumu sasniegušajiem ļaudīm.

Bērnu audzināšanas jomā ļoti svarīgs ir jautājums par vecākās paaudzes pieredzes nodošanu jaunajiem vecākiem. Jāsaka, ka vecmāmiņu un vectētiņu savstarpējām attiecībām ar bērniem ir milzīga nozīme kā vienu, tā otru dzīvē. Vecākiem cilvēkiem ģimene ir galvenais sociālā un psiholoģiskā uzmundrinājuma avots. Pētot strādājošo un nestrādājošo pensionāru vērtīborientāciju, abām grupām ģimene un mazbērni ieņem otro vietu vērtību skalā. Strādājošiem pirmajā vietā ir darbs, nestrādājošiem — miers un atpūta (9). Pensionāri grib būt vajadzīgi savai ģimenei, viņi augstu vērtē bērnu sniegto morālo atbalstu, sapratni, draudzību. Mūsu pētījumā vecvecāku iesaistīšanās mazbērnu audzināšanā diemžēl nav tik bieži vērojama parādība, kā gribētos. Šai satraucošajai negatīvajai parādībai, ka vecākā paaudze izvairās no rūpēm par mazbērniem (varbūt tiek izolēta), savā brošūrā «Trešais bērns» pievērsies arī I. Andersons. 1979. gadā Rīgā veiktajās sievietņu aptaujās (dati iegūti par 92072 strādājošām sievietēm vecumā līdz 35 gadiem) atklājās fakts, ka 44,6% vecmāmiņu pilnīgi nepiedalās mazbērnu audzināšanā, 35,9% — palīdz dažreiz, 22,2% jauno ģimeņu nesaņem palīdzību no vecākiem, pat dzīvojot ar tiem kopīgi. Mūsu pētījumā kopā ar vecākiem dzīvojošās jaunajās ģimenēs 22,6% jauniešu atzīmējuši, ka vecmāmiņas un vectētiņi nepiedalās mazbērnu audzināšanā, bet atsevišķi dzīvojošās jaunajās ģimenēs uzskata, ka mazbērnu audzināšanā nepiedalās 64,6% vecvecāku. Grūti iedomāties, ka vienā dzīvoklī dzīvojošās vecmāmiņas un vectētiņi absolūti neiesaistītos mazbērnu uzraudzīšanā, kopšanā un audzināšanā.

Mums bija iespēja salīdzināt jaunās un vecās paaudzes attēla bērnus audzināšanas jautājumos. Interesanti, ka vecmāmiņas un vectētiņi uzskata, ka viņi ar mazbērniem nodarbojas ļoti bieži. Piemēram, 86,4% no viņiem uzskata, ka kopīgi ar mazbērniem pastaigājas, 84,3% uzskata, ka mazos māca dziedāt, 80,6% atzīst, ka attīsta bērnus fiziski. Anketās nodarbību biežuma ziņā nav konstatējama atšķirība starp tiem vecvecākiem, kas dzīvo atsevišķi vai kopā ar mazbērniem. Tas rāda, ka ģimenes locekļi savu devumu bērnu audzināšanā vērtē ļoti individuāli. Jaunie

vecāki vecākās paaudzes palīdzību vērtē zemāk, bet vectētiņi un vecmāmiņas savu piedalīšanos audzināšanas procesā pārspilē.

1979. gadā Ļeņingradā veiktajos pētījumos konstatēts, ka mazbērnu kopšanā vecmāmiņas palīdz tām jaunajām ģimenēm, kurās ir 2 un vairāki mazgadīgi bērni, vai kurās mazbērni neapmeklē pirmsskolas audzināšanas iestādi. Vecmāmiņas vairāk iesaistās zīdaiņu un mazbērna vecuma bērnu kopšanā un audzināšanā: ja bērns ir līdz gadu vecs, 51,6% jauno ģimeņu saņem palīdzību no vecvecākiem, ja bērns ir gadu līdz 3 gadus vecs, palīdz 52,6% vecvecāku, ja bērns ir 3 līdz 7 gadus vecs, palīdz 30,9% vecvecāku (7). Līdzīgi konstatējumi atrodami arī ukraiņu demogrāfes N. Lakizas-Sačukas pētījumos: zīdaiņa kopšanā iesaistās 37,5% pilsētu vecmāmiņu un 51,5% lauku vecmāmiņu, 1 līdz divus gadus veca bērna audzināšanā palīdz attiecīgi 30,8% un 43,7% vecvecāku, bet 3 līdz 6 gadus veca bērna audzināšanā — attiecīgi 25,1% un 36,2% vecvecāku (5).

Mūsu pētījumā jaunajiem vecākiem bija dota iespēja atbildēt, cik bieži ar bērniem nodarbojas ģimenē — dzied, lasa priekšā, audzina darbam, māca lasīt, rēķināt, zīmēt, ved uz pulciņu u. tml. Bija arī jānorāda, tieši kuri ģimenes locekļi nodarbojas ar bērnu. Vairumā ģimeņu (84,2%) ar bērniem nodarbojas abi vecāki. Mātes loma visos norādītajos veidos ir galvenā, vienīgi ar bērnu fizisko audzināšanu biežāk nodarbojas tēvs. No visām nodarbībām, ko veic vecmāmiņas, visbiežāk ir norādīts, ka viņas iepazīstina bērnus ar dabu (20% ģimeņu), māca strādāt (17,5%), lasa bērniem priekšā grāmatas (16,5%), māca dziedāt (14,4%), kopīgi pastaigājas (14%). Vectētiņi mazbērnu audzināšanā iesaistās mazāk nekā vecmāmiņas (varbūt tas izskaidrojams ar vectētiņu trūkumu), taču ir vērojamas ģimenes, kur viņi ļoti daudz dara mazbērnu attīstīšanā. Vectētiņi galvenokārt nodarbojas ar pirmsskolēnu darbuzzināšanu — 10,8%, 7,5% ģimeņu vectētiņi lasa priekšā mazbērniem, iepazīstina tos ar dabu, ved pastaigās, bet 6% vectētiņu māca mazbērnus lasīt, rēķināt.

Konstatējam, ka ģimenēs, kur bērnu audzināšanā piedalās vectētiņi un vecmāmiņas, tēva un mātes loma nemazinās, jo tā rezultātā ģimene ar bērnu nodarbojas biežāk. Vecvecāku kontakti ar mazbērniem stiprina paaudžu saites, visu ģimenes kolektīvu, līdz ar to jaunajiem ir lielāka iespēja vērot savu vecāku pieredzi saskarsmē ar mazuļiem, ir lielāka iespēja mācīties kopt un audzināt bērnu. Vecāku sniegtās zināšanas kā svarīgu informācijas avotu pedagogijā norādījuši 32,5% jauno ģimeņu. Šīs informācijas avots ieņem piekto vietu aiz TV, preses, radio (55%), pedagogiskās literatūras (43,5%), aiz pieredzes apmai-

ņas ar pazīstamām ģimenēm (41,3%), aiz pirmsskolas audzināšanas iestāžu sniegtajām zināšanām (33,8%).

Interesi izraisa bieži norādītais informācijas avots «pazīstamās ģimenēs». Būtu nepieciešami dziļāki pētījumi, lai noteiktu, kādas ģimenes bērnu audzināšanā kļūst par paraugu citām ģimenēm. Var izteikt hipotēzi, ka tieši ģimenes, kurās ir stipras paaudžu saites, kur audzināšanas tradīcijas tiek nodotas no vienas paaudzes otrā, spēj būtiski ietekmēt tās jaunās ģimenes, kas šādu pieredzi no saviem vecākiem nepārmanto.

Lai izzinātu, kā jaunie vecāki vērtē savu māšu un tēvu ietekmi, tika veikta daudzu bērnu audzināšanas prasmju un vajadzēja atbildēt uz jautājumu, vai jaunie vecāki savus bērnus audzināt tā, kā paši tika audzināti. Pēc iegūtajām atbildēm 11% jauno vecāku bērnu audzināt savus bērnus tā, kā paši tika audzināti, 63,3% — daļēji tāpat, bet 27,7% — citādi. Arī apšaubāmi, ka audzināt bērnus gluži tāpat kā pirms 20, 30 gadiem nemaz nav iespējams, taču pilnīgi noraidīta šāda hipotēze par jaunās un vecākās paaudzes ne pārāk labām savstarpējām attiecībām. Tas liek secināt, ka mazbērnu audzināšana šajās ģimenēs nereti ir nopietns nesaskaņu avots starp vecākiem un jauniešiem. Acīmredzot arī ģimenes pieredze un pedagoģijas jautājumos šeit pārmantota netiek.

Arī vecmāmiņām un vectētiņiem mēs uzdevām jautājumu: Kā jums liekas — vai jūs bērni savus bērnus audzina tā, kā jūs to darījāt? Apstiprinoši atbildēja 18,2% respondentu, bet tam uz to biežāk norādīja tie vecākās paaudzes pārstāvji, ar pieaugušajiem bērniem dzīvo atsevišķi, atbildi «daļēji» sniedza 68,8%, bet 13% vecvecāku atzina, ka mazbērni tiek audzināti pilnīgi citādi.

Par to, kā savstarpējās attiecības vecajā ģimenē ietekmē audzināšanas procesu jaunajā ģimenē, pārliecinājāmies, vērojot vecmāmiņu un vectētiņu līdzdarbību mazbērnu audzināšanā. Piemēram, bērnus dziedāt māca 20,8% no tiem vecākās paaudzes pārstāvjiem, kuru savstarpējās attiecības ir novērtētas kā labas un ļoti labas, un tikai 11,5% vecmāmiņu un vectētiņu kuru attiecības ir vidējas vai sliktas, mazbērnus lasīt un raksturot māca attiecīgi 12,5% un 6%. Šāda likumsakarība izpaužas pat nācīgā visās audzināšanas jomās. Analizējot šo parādību, secinājām, ka jauno vecāku negatīva atsauksmība par savstarpējām attiecībām iepriekšējā ģimenē ietekmē kontaktus ar vecākās paaudzes pārstāvjiem, to biežumu un kvalitāti, kā arī vecmāmiņu un vectētiņu iespējas piedalīties mazbērnu audzināšanā.

Lai jaunie pārņemtu vecāku pieredzi un savukārt, lai vec

ki vēlētos mācīt savus bērnus, ir ļoti svarīgi panākt paudžu garīgo saskaņu, cieņu un uzticēšanos. Taču labas savstarpējās attiecības starp vecākiem un bērniem veidojas jau kopš bērna piedzimšanas. Tieši tādēļ mūs ieinteresēja jautājums, vai šodienas jaunie vecāki ir potenciāli savu bērnu ievadītāji dzīves dažādās jomās, vai jaunajiem ar saviem pirmsskolas vecuma bērniem ir saskaņa un saprašanās. (Reizē tas raksturo arī jauno vecāku pedagogiskās prasmes un to, kādas ir viņu zināšanas bērna psiholoģijā.) Šajā sakarā anketā bija ietverts jautājums «Vai jūs saprotaties ar saviem bērniem?». Visā izlases kopumā 4,4% pirmsskolēnu vecāku atzīstas, ka ar bērniem nesaprotas bieži. Tas nebūt nav mazs procents, rēķinoties, ka ar gadiem, īpaši tad, kad bērni būs pusaudža vecumā, nesaprašanās parasti pieaug. Tā, piemēram, V. Sisenko veiktajos pētījumos, kur vecākiem ar ballēm vajadzēja vērtēt apmierinātību ar savu bērnu (pārsvārā tas bija jaunākā skolas vecuma bērns), apmēram katrā 10. ģimene bija neapmierināta vai vidēji apmierināta (8). Arī padomju zinātnieka N. Mansurova pētījumos (aptaujātas tikai 300 lauku un 330 maskaviešu ģimenes, jauno ģimeņu īpatsvars apmēram 1/3) 7% vecāku nav apmierināti ar viņu un bērnu savstarpējām attiecībām (6). Līdzīgi rezultāti iegūti arī Latvijas ZA Ekonomikas institūtā: 6% vecāku nav apmierināti ar savu bērnu audzināšanu, interesanti, ka nodarbības ar zīdaini un mazbērnu vecākiem sagādā lielāku prieku nekā pirmsskolēna un skolēna audzināšana (4).

Zinot, ka savstarpējās attiecības vecāku ģimenē ietekmē saprašanās jaunajā ģimenē, mums radās jautājums — vai jaunajā ģimenē pastāv sakari starp vecāku attiecībām un kontaktiem ar pirmsskolēniem: Korelējot šādi sakari uzrādīti netiek, taču zināmas tendences var novērot: ar bērniem pilnībā saprotas 40,4% ģimeņu, kurās ir labas savstarpējās attiecības, un 29,4% ģimeņu ar vidējām un sliktām attiecībām. Jāatzīmē, ka par meitām labāk saprotas lielāks procents abu grupu ģimeņu. Var izteikt pieņēmumu, ka labas attiecības starp vīru un sievu ir sekmē pirmsskolēna audzināšanu, īpaši svarīgi tas ir ģimenēs, kurās aug zēni.

Lai noskaidrotu, cik lielā mērā vecāku ģimenes pieredze kopumā tiek pārmantota jaunajā ģimenē un izmantota dažādās dzīves jomās, anketā iekļāvām jautājumu, vai jaunie izmanto vecāku sniegtos padomus. No 540 aptaujātajām ģimenēm 12,8% jauniešu atzina, ka vecāku padomu parasti izmanto, 65,3% — ka izmanto atsevišķus padomus, 12,2% jauno ģimeņu padomus neizmanto, bet 9,7% ģimeņu vecāki padomus nesniedz.

Gan tas, ka jaunie ignorē vecāku sniegtos padomus, gan

arī vecākās paaudzes pārstāvju nevēlēšanās vai neprasmē no savu dzīves gudrību jauniešiem ir vienlīdz nevēlamas parādības kas traucē paaudžu pieredzes pārmantošanas procesu daļā dienas ģimeņu.

Jaunajai ģimenei kvalitatīvi jāveic savas funkcijas — m saimniecības un brīvā laika organizēšanas funkcijas, bērnu dišanas un audzināšanas funkcijas, — tāpēc nepieciešams, tai būtu radīti zināmi materiālie apstākļi, lai jaunieši būtu gatavoti ģimenes dzīvei, lai sabiedrība un it īpaši jauno vecā tuvinieki būtu gatavi sniegt nepieciešamo morālo un cita veidā palīdzību. Paaudžu saišu nostiprināšana un pozitīvās pieredzes nodošana jauniešiem ir viens no ceļiem, kā uzlabot stāvokli jaunajās ģimenēs. Mūsu veiktie pētījumi šajā jomā dod iespēju izteikt dažus secinājumus.

Lai bērni vēlētos pārņemt vecāku dzīves pieredzi, vecāku ģimenē jābūt labām attiecībām. Labvēlīga ģimenes mikroklimate radīšana būtu jāakcentē skolēnu vecāku pedagoģiskajā izstrādātošanas darbā, norādot, ka tam ir ļoti liela nozīme ne tikai bērnu skolas gados, bet arī visā viņu turpmākajā dzīvē.

Pašlaik nepietiekams ir vecāku veiktais darbs jauniešu gatavošanā ģimenes dzīvei. Nepieciešams, lai vecāku mācītāju apgūtas māsaimniecības prasmes (budžeta plānošanas prasme saimniekot kopīgi un racionāli sadalīt darba pienākumus), prasme organizēt ģimenes darbdienu un svētkus, prasme pilnvērtīgi izmantot brīvo laiku. Jauniešiem jāapgūst arī elementārās zināšanas laulības higiēnā, tāpat priekšstats par zīdīšanu un mazbērnu kopšanu un audzināšanu. Vecākiem jāskaidro bērniem arī ģimenes dzīves tikumiskie un psiholoģiskie jautājumi (iespēju robežās, pārsvarā uz ģimenes dzīves reālās pieredzes pamata). Šajā sakarībā gan skolai, gan citām sabiedriskajām iestādēm un organizācijām jāpievērš lielāka uzmanība pieaugušo pedagoģiskajai izglītošanai, tautas vispārējā kultūras līmeņa paaugstināšanai.

Jaunie vecāki nepietiekami novērtē savu vecāku pieredzi daļā jauniešu ignorē vecāku sniegtos padomus un noraidoši attiektas pret vecāku centieniem palīdzēt viņu ģimenes dzīvē. Vairāki šodienas jauniešus vairāk orientēt nevis uz vecāku dzīves veida kritiku, bet gan uz pozitīvo momentu novērtēšanu un pieredzes apgūšanu, labākās pieredzes izmantošanu savā ģimenes dzīvē.

Materiālo palīdzību, tāpat palīdzību māsaimniecībā (ja jaunajām ģimenēm būtu nepieciešama) vecākiem jāprot sniegt, lai netiktu traucēti jaunās ģimenes centieni patstāvīgi organizēt savu ekonomisko dzīvi un apgūt prasmi vadīt ģimenes saimniecību.

Par nepietiekamu uzskatāma vecvecāku piedalīšanās mazbērnu audzināšanas darbā (īpaši trīspaaudžu ģimenēs). Nepieciešams stimulēt vecvecāku interesi par pirmsskolēnu audzināšanu, sniegt vajadzīgās zināšanas (darba kolektīvos, klubos, ar preses, TV, radio palīdzību u. c.) dažādās audzināšanas jomās stiprināt saites starp vecmāmiņām, vectētiņiem un viņu mazbērniem. Ģimenēs, kur vecākajai paaudzei ir bagātīga pedagogiskā pieredze, savukārt jāparūpējas, lai jaunie vecāki visu vērtīgo varētu pārņemt un izmantot bērnu audzināšanas darbā.

IZMANTOTĀ LITERATURA

1. Andersons I. Trešais bērns. Jautājumā par demogrāfisko stāvokli un iedzīvotāju dabiskā pieauguma stimulēšanu Latvijas PSR. — R.: Liesma, 1979.

2. Mincs H. Jaunatnes vērtību orientācijas veidošanas pedagogiskie aspekti. — R.: Latv. PSR ZB, 1983.

3. Жукова Н. О. К проблеме социальной подготовки к браку/Служба семьи: изучение опыта и принципов организации. — М.: АН СССР, ИСИ, ССА, 1981.

4. Зариныш И. Удовлетворенность отцов и матерей воспитанием детей среди городского населения Латвийской ССР/Социологические исследования вопросов демографии, семьи и здравоохранения: Материалы к IV научной конференции социологов Советской Прибалтики. Социальные проблемы активизации человеческого фактора. — Вильнюс. — Приб. отд. ССА, Ин-т филологии и права Лит. ССР, 1987.

5. Лакиза-Сачук Н. Н. Современные тенденции трансформации структуры семьи по поколениям (диссерт.). — Киев, 1979.

6. Мансуров Н. С. Исследование особенностей семьи как общности/Проблемы социологического изучения семьи. — М.: АН СССР, ИСИ, ССА, 1976.

7. Ружже В. Л., Елисеева И. И., Кадибург Г. С. Структура и функции семейных групп. — М.: Финансы и статистика, 1983.

8. Сысенко В. А. Устойчивость брака: Проблемы, факторы, условия. — М.: Финансы и статистика, 1981.

9. Шапиро В. О. Человек на пенсии: социальные проблемы и образ жизни. — М.: Мысль, 1980.

10. Яковенко Е. Родительская семья глазами новобрачных/Молодожены. — М.: Мысль, 1985.

A. Tavita

VECĀKU ĢIMENES PARAUGA IETEKME UZ BĒRNU LAIMĪGU LAULĪBU

Sabiedrības pārbūves laikā sociālās politikas jautājumiem tiek pievērsta īpaša uzmanība. Ģimenei ir sevišķi svarīga nozīme tādas personības socializēšanā, kas būtu spējīga nodrošināt sabiedrības ekonomisko un sociālo progresu un izveidot vislaimīgāko un visstabilāko ģimeni, jo tieši tā uzskatāma par ķēdes posmu, kas saista tagadni ar pagātņi un nākotni.

Vecāku pieredzi bērni sekmīgāk apgūst laimīgās, veiksmīgās ģimenēs. Pašreizējā posmā Igaunijā ievērojamā daļā ģimeņu attiecības raksturo nepietiekama stabilitāte un neapmierinoša spēja sociāli darboties. Visas šīs parādības traucē ģimenei veikt socializēšanas funkcijas, un tas savukārt ietekmē bērnu ģimenes dzīvi nākotnē.

Izšķirami vairāki iemesli neveiksmīgai jauno cilvēku ģimenes dzīvei un laulāto savstarpējo adaptāciju traucējošus faktorus, kuru pamatā ir nepilnības bērnu audzināšanā vecāku ģimenē.

Ievērojamas daļas jaunlaulāto nepietiekama tikumiskā audzinātība. Tā izpaužas mazattīstītā orientācijā uz otru cilvēku vai tās pilnīgā trūkumā (Dubrovina, 5). Jauniešiem bieži vien trūkst prasmes un vēlēšanās uzmanīgi un ar labvēlību izturēties pret citu cilvēku vajadzībām, rūpēties par tuviniekiem, ievērot citu intereses, uzskatus un paradumus (Harčevs, Mackovskis, 27; Isajevs, Kagans, 9; Titarenko, 25 u. c.).

Par jauno laulāto pāru zemu ētisko emocionālo kultūru izteikušies arī Antonovs (1), Laptjonoks (14), Sokolova (19), Lunge (33) u. c.

Jauniešu nepietiekamā sagatavotība savstarpējo kontaktu uzturēšanai un sadarbībai ģimenē izpaužas vēsās vai ķildīgās attiecībās starp vecāku ģimenes locekļiem, sevišķi starp vecākiem un bērniem (Spoks, 21; Dubrovina, 5; Romaņecs, 16 u. c.). Iemesls nesagatavotībai savstarpēji sadarboties visbiežāk ir tas,

ka vecāki bērniem nedod iespēju piedalīties mājas darbos (Solovjovs, 20; Harčevs, 28; Isajevs, Kagens, 9; Harčevs, Mackovskis, 27 u. c.), nevēlas kopīgi pavadīt brīvo laiku (Dementjeva 4; Romaņecs, 16 u. c.), tādējādi traucējot iekļaušanos ģimenes dzīves norisēs. Tā rezultātā lielai daļai bērnu veidojas aplamas cerības attiecībā uz laulības dzīvi un viņi iegūst visai maz tādu zināšanu un iemaņu, kas nepieciešamas praktiskajā darbībā ģimenē.

Psiholoģiskā brieduma trūkums jaunajiem laulātajiem izpaužas neadekvātā pašnovērtējumā un neprasmē pārvaldīt savus psihofizioloģiskos stāvokļus, īpaši efekta stāvokli, kā arī tādējādi, ka viņi neprot un nevēlas saskatīt otrā cilvēkā personību un cienīt viņa labās īpašības (Dubrovina, 5; Kutsāre, 13; Voitko, Ganžins; Jasnaja, 31 u. c.).

Nepietiekamā vai neadekvātā sagatavotībā dzimumdzīvei pirmām kārtām izpaužas tas, ka bērnam ir veidoti nepareizi priekšstati par viņu kā noteikta dzimuma cilvēku (Golods, 3; Svjadoščs, 17; Kurma, 12; Jufereva, 29; Kons, 11). Dažādu dzimumu pārstāvju uzvedības atšķirību pamati un sevis apzināšanās par noteikta dzimuma pārstāvi bērniem veidojas savstarpējā saskarsmē ar vecākiem, it sevišķi saskarsmē ar tēvu (Varga, 2; Kasners, 32).

Trūkumi bērnu sagatavošanā ģimenes dzīvei vecāku ģimenē lielā mērā palielinās, ja tajā valda tādi nelabvēlīgi apstākļi kā pastāvīgi konflikti vecāku starpā, tēva vai mātes prombūtne, tēva vai mātes nepareiza ievirze audzināšanas jautājumā risināšanā, bērna agra izolācija no ģimenes vides, nepareizi organizēta ģimenes locekļu savstarpējā saskarsme (Zaharovs, 8; Sikorova, 18; Antonovs, 1; Harčevs, 28; Karvazarskis, 10; Sokolova, 19; Zariņš, 7; Žvinklene, 6).

Iepriekš aplūkotās negatīvās tendences galu galā atspoguļo objektīvos procesus, kuros iesaistīta mūsu modernā ģimene: ģimenes ekonomiskās lomas samazināšanās, arvien plašumā esošā migrācija, izmaiņas ģimenes struktūrā u. c.

Pie tam šo procesu negatīvā iedarbība uz ģimeni daudzējādā ziņā notiek tādēļ, ka bērnu sagatavošana ģimenes dzīvei atpalielē no jaunajām sabiedrības prasībām, ko rada sabiedrības attīstības objektīvās tendences.

Tas izvirza vajadzību padziļināti un vispusīgi analizēt procesus mūsdienu ģimenē, lai noteiktu ģimenes locekļu tādu savstarpējās saskaņas līmeni, kas vislabāk ietekmētu attiecību attīstību gan pašu vecāku, gan arī viņu bērnu ģimenē.

Raksta tematika ietver tieši šo problēmu loku. Pētījumu ob-

jekts bija jauna ģimene ar piecus gadus ilgu kopdzīves stāžu. Darba mērķis — noskaidrot faktoros, kas nodrošina jaunu dzīvesbiedru pēc iespējas labvēlīgāku savstarpējo attiecību attīstību.

METODIKA, KAS IZMANTOTA, PĒTOT VECĀKU ĢIMENĀ IETEKMI UZ BĒRNU LAULĪBU

Katrā vecāku ģimenē dominējošā vide, sevišķi ģimenes psiholoģiskā atmosfēra pauž īpašas, tikai konkrētai ģimenei raksturīgas iezīmes.

Liels daudzums faktoru, kas ietekmē attiecības un psiholoģisko atmosfēru ģimenē, rada grūtības atrast integrālu rādītāju, ar kura palīdzību varētu izmērīt gan vecāku ģimenes paraugu, gan bērnu laulības kvalitāti. Šajā rakstā par tādu rādītāju pieņemts pieaugušo bērnu subjektīvais vērtējums, ko viņi izsacījuši gan par savu, gan par vecāku ģimeni. Labklājības un laimes vērtējums savā un vecāku laulībā atspoguļo to, kā respondentis uztver patieso stāvokli šajās ģimenēs. Šis vērtējums ietver sevī visdažādākās ģimenes dzīves puses un situācijas, kas ir svarīgas ģimenes locekļu statusa noteikšanā. Tajā fiksēti gan reālais vecums, izglītība, sociālais stāvoklis, kopdzīves stāvoklis, gan arī subjektīvais moments, kurā izpaužas ģimenes locekļu savstarpējās apmierinātības un simpātiju — antipātiju pakāpe, saskaņa un ģimenes pievilcība kopumā.

Lai noskaidrotu vecāku ģimenes ietekmi uz bērnu laulību, mēs no vienas puses pētījām ģimenes iekšējos faktoros, kas pozitīvi vai negatīvi ietekmē bērnu ģimenes laimi un labklājību, bet, no otras puses, centāmies noteikt minēto faktoru atkarību no vecāku ģimenes laimes un labklājības (parauga).

Empīriskie dati iegūti, aptaujājot 537 laulātos (pieaugušos bērnus) ar piecu gadu kopdzīves stāžu. No tiem 266 bija vīrieši un 271 sievietes; 398 atbildētāji sastāvēja laulībā. Savas un vecāku ģimenes dzīves novērtēšanai anketā bija iekļautas 166 pazīmes, uz kurām pamatojoties respondenti retrospektīvi (pēc piecu gadu kopdzīves) novērtēja paši sevi, savu laulāto draugu un citus turpmāk minētos ģimenes dzīves parametrus.

Ētiskās, emocionālās un intelektuālās laulāto īpašības

Lai noskaidrotu dzīvesbiedru ētisko īpašību ietekmi uz bērnu laulības labklājību un laimi un lai noteiktu to atkarību no vecāku ģimenes laimes un labklājības, pētīti laulāto pašnovērtējumi un savstarpējie novērtējumi. Respondenti novērtējuši savas pa-

soniskās un sava laulātā drauga rakstura īpašības, izsakot savas domas par trīsdesmit trīs (33) īpašību pāriem. Visas vērtēšanai piedāvātās īpašības tika dotas pa pāriem un vērtēšanai vajadzēja pamatoties uz piecballu skalū pēc turpmāk sniegtā parauga.

Temperamentīgs — līdzsvarots. Cipari 5, 4, 3, 2, 1 apzīmē:

«5» — esmu ļoti temperamentīgs,

«4» — esmu temperamentīgs,

«3» — esmu ne sevišķi temperamentīgs, tomēr arī ne sevišķi līdzsvarots,

«2» — esmu līdzsvarots,

«1» — esmu ļoti līdzsvarots.

Respondents uz skalas atzīmēja to ciparu, kas atbilda viņa pašnovērtējumam.

Pētot dzīvesbiedru emocionālās īpašības un to, kāda ir šo īpašību ietekme uz veiksmi laulības dzīvē un šo īpašību atkarību no vecāku parauga, pamatojāmieš uz laulāto pašnovērtējumu un savstarpējo novērtējumu. Pēc 3 vai 4 ballu skalas laulātie novērtēja tādus laulāto attiecību komponentus un tādas laulāto īpašības kā uzticība, mīlestība, maigums un morālais atbalsts; savstarpēja uzticēšanās, atsaucība, sapratne vai greizsirdība.

No laulāto intelektuālajām īpašībām respondenti novērtēja tādus personības parametrus kā redzesloka plašums, prāts un humora izjūta.

Laulāto savstarpējās informētības nozīme laimīgas laulības nodrošināšanā tika pētīta, vērtējot tādas viņu savstarpējo attiecību pazīmes kā vīra un sievas savstarpēja informētība par viņu rīcību un darbību laulības dzīves sākumā un pēc piecu gadu kopdzīves.

Ģimenes materiālais stāvoklis un darbs mājsaimniecībā

Lai gan vērtīborientācijas skalā materiālais stāvoklis un prasme saimniekot citu ģimenes vērtību vidū ierindojas ne sevišķi svarīgā vietā, tie tomēr labvēlīgi ietekmē ģimenes locekļu personības veidošanos. Saimniekošana savā ģimenē rada savas mājas pavarda, tā unikalitātes izjūtu. Mājās bērni mācās rūpēties cits par citu, iedalīt laiku un organizēt savu darbību.

Lai noskaidrotu, kā labvēlīgas ģimenes dzīves veidošanos ietekmē materiālais stāvoklis un laulāto prasme saimniekot, anketā tika minētas tādas pazīmes kā laulāto mēneša vidējā izpeļņa, ģimenes pārticības pakāpe, finansiālo jautājumu regulēša-

nas paņēmienu, svarīgu ģimenes jautājumu risināšana un apmierinātība ar materiālo labklājību, dzīvesbiedru saimnieciskums un mājas darbu nozīme laulāto attiecību nostiprināšanā. Nosakot saimniekošanas darbu nozīmi, respondenti procentu novērtēja pašu un dzīvesbiedru veicamā darba daļu, kā arī izteica domas par to, cik lielā mērā tāds dalījums viņus apmierināja laulības dzīves sākumā un pēc pieciem gadiem. Viņi novērtēja arī mājsaimniecības darbu nozīmi vienprātības veidošanā ģimenē.

Brīvais laiks

Brīvā laika vērtība pirmām kārtām ir tāda, ka tas raugoties apstākļus vispusīgas personības attīstībai. Sakarā ar sabiedrības kā s ražošanas intensifikācijas pieaugumu, ar nepieciešamību cilvēkam noņemt psiholoģisko spriedzi vajadzība pēc brīvā laika nemitīgi pieaug. Brīvais laiks ir arī svarīga ekonomiska un pedagoģiska kategorija.

Lai noskaidrotu brīvā laika ietekmi uz ģimenes saišu nostiprināšanos, respondenti novērtēja tā apjomu vīram un sievietei, noteica, cik lielu sava brīvā laika daļu viņi pavada kopā un cik viņi ir apmierināti ar šā laika pavadīšanas veidu, atzīmēja arī puslaulības aizraušanos loku gan sev, gan dzīvesbiedram laulības sākumā un pēc piecu gadu kopdzīves.

Dzīvesbiedru pirmulaulības cerību un orientāciju realizēšanās

Vecāku ģimenē veidojas personības iekšējā pamatpozīcija (Noiners, 15), kas izpaužas vajadzībās, interesēs, zināšanās, pārliecībā un rakstura iezīmēs. Bērns, pieņemdam (apzināti vai neapzināti) vecāku ģimenē pastāvošo vērtējumu un attieksmju sistēmu, uz to pamata veido savu iekšējo pozīciju, kuru ir grūti izmainīt.

Lai noskaidrotu, kāda nozīme veiksmīgas laulības izveidei ir cerībām uz laimīgu laulību, tika pētīti abu laulāto viedokļi par to, vai viņu laulība ir laimīga un veiksmīga, vai dzīvesbiedru raksturi saskan vai nē; vai laulība un dzīvesbiedrs (dzīvesbiedre) atbilst viņu ideālam, vai dzīvesbiedram (dzīvesbiedrei) ir nevēlami paradumi.

Noskaidrot to, kā dzīvesbiedru orientācijas ietekmē viņu pašu laulības stabilitāti un laimi un cik lielā mērā šīs orientācijas ir atkarīgas no vecāku ģimenes parauga, mēs pētījām abu laulāto pārliecību par iespēju laulībai (vispār un konkrēti viņu

laulībai) pastāvēt līdz mūža galam, turklāt dzīvesbiedri izteica, kādi bijuši viņu uzskati šajā jautājumā laulības dzīves sākumā un pēc piecu gadu kopdzīves, kā arī atzīmēja, vai viņos pastāv vai nepastāv doma par šķiršanos.

Vecāku un bērnu savstarpējās attiecības, atmosfēra, kādā notiek bērnu audzināšana ģimenē, savstarpējās attiecības ar dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) vecākiem

Atbalstošas un izprtošas savstarpējās attiecības starp bērniem un vecākiem ir nozīmīgas pašu atbildētāju (pieaugušo bērnu) laulības saišu nostiprināšanā.

Pētīta vecāku un bērnu savstarpējo attiecību atkarība no vecāku laulības stabilitātes un laimes, kā arī atspoguļota vecāku ģimenes parametru ietekme uz šīm savstarpējām attiecībām pēc bērnu stāšanās laulībā. Saistībā ar vecāku un pašu bērnu veiksmīgu laulību novērtējumu mēs pētījām arī tādus audzināšanas atmosfēra rādītājus respondentu ģimenēs kā vīra un sievas zināšanas par bērnu audzināšanu, dzīvesbiedru saskaņa audzināšanas jautājumos, kā arī viņu priekšstati par pirmā un otrā bērna audzināšanas grūtībām.

Lai noskaidrotu respondentu laimīgas laulības atkarību no vīra un sievas savstarpējām attiecībām ar katra dzīvesbiedra vecākiem, mēs pētījām, kādas šīs attiecības bijušas tūlīt pēc laulības noslēgšanas un pēc piecu gadu kopdzīves.

Laulāto dzimumattiecības

Laulāto harmoniska seksuālā dzīve ir viena no visbūtiskākajām vērtībām laulībā. Dzīvesbiedru seksuālo attiecību raksturs, no vienas puses, ir laulāto personības audzinātības un morālā brieduma izpausme, no otras puses, seksuālās attiecības atspoguļo laulāto zināšanas un uzskatus, kas iegūti seksuālās audzināšanas un vecāku atdarināšanas rezultātā.

Lai noskaidrotu dzīvesbiedru seksuālo attiecību ietekmi uz viņu laimi laulībā, mēs pētījām tādas respondentu seksuālās dzīves pazīmes kā apmierinātība ar dzimumdzīvi un izslēgta disharmonija dzimumattiecībās tūlīt pēc stāšanās laulībā un pēc piecu gadu kopdzīves, izslēgts dzimumvēsums, dzimumsaskaņas nozīme laulāto attiecību stabilitātes nodrošināšanā.

Bez iepriekš minētajām laulāto īpašībām un ģimenes pazīmēm mēs izpētījām arī tādus ģimenes un respondentu indikatorus kā vecums, kad stājies laulībā, apmierinātība ar paša un dzīvesbiedra sociālo statusu un izglītību, vēlamais bērnu skaits ģimenē, bērnu nozīme laulības stabilitātē.

Vērtējumu izteikšanai skaitļos anketās tika izmantotas dažāda garuma skalas (no 1 līdz 4 vai 5 ballēm). Lai vienkāršotu salīdzinošo analīzi, datu apstrādes gaitā vērtējumu skala tika ekvivalenti pārveidota normētā skalā no -1 līdz $+1$, kur balle $+1$ atbilda aplūkojamās īpašības visaugstākajai pakāpei, bet balle -1 — viszemākajai pakāpei.

Tālāk analizējot dzīvesbiedru savstarpējās attiecības un atkarību no vecāku ģimenes parauga, pamatojāmies uz laulāto vienprātību. Ar vienprātību saprotam laulāto uzskatu, viedokli, cerību, pašnovērtējuma un savstarpējā novērtējuma sakritību saskaņā.

Sajā rakstā, ņemot vērā laulāto pašnovērtējumus un savstarpējos novērtējumus, radītas jaunas pazīmes, tā sauktie «saskaņas indeksi», kas ir dzīvesbiedru individuālo vērtējumu summas mējums. Centrālais no saskaņas indeksiem ir labvēlīgas, laimīgas laulības indekss (indekss C), uz kuru pamatojoties visai aplūkojamās laulības var sadalīt trijos līmeņos.

I līmenis — saskaņotas laimīgas laulības, kurās abi dzīvesbiedri laulību uzskata par izdevušos. Tādu ir 63% no izpētītajiem pāriem;

II līmenis — nesaskaņotas laulības, kurās laulību par neizdevušos uzskata tikai viens no dzīvesbiedriem, otrs dzīvesbiedrs ar laulību ir apmierināts (22%);

III līmenis — saskaņotas nelaimīgas laulības, kurās, pēc abu dzīvesbiedru domām, laulība ir pilnīgi neizdevusies (15%).

Analoģiski tika izveidots vecāku laimīgas, veiksmīgas laulības indekss (vecāku ģimenes paraugs); saskaņā ar to visi izpētītie jaunie laulātie pāri sadalījās šādi:

I līmenis — paraugģimenes. Sajā gadījumā, pēc abu jaunlaulāto domām, viņu vecāku ģimenēs valdījusi pilnīga laime un laimklājība. Tādu ir 37% no visiem aptaujajajiem pāriem;

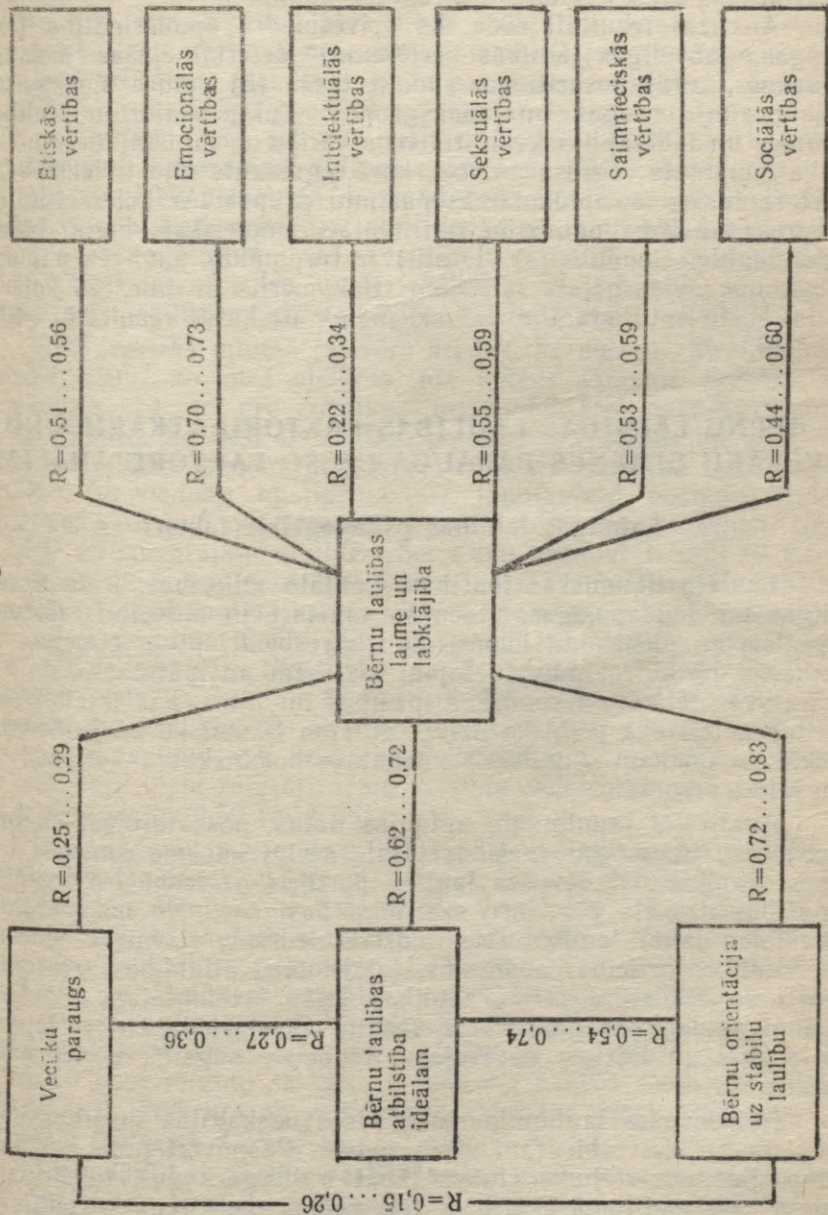
II līmenis — vecāki ir paraugs tikai vienam no laulātajiem, turpretī otram tas tā nav (44%);

III līmenis — ģimenes, kas netiek uzskatītas par paraugu. Tādējādi, pēc abu jaunlaulāto domām, dzīve ritējusi pilnīgi vai gandrīz pilnīgi neveiksmīgi (19%).

Visi pārējie saskaņas indeksi, kas raksturo pašu vērtējamās laulības sfēras, analoģiski tāpat izteikti trijos saskaņas līmeņos. Pirmais līmenis izsaka abu dzīvesbiedru pilnīgu apmierinātību ar vērtējamo laulības sfēru; otrais līmenis — apmierināts tikai viens no partneriem; trešais līmenis — pilnīga saskaņa, turklāt abiem partneriem nav apmierināti.

Tālākā aptaujas datu analīze tika veikta indeksa «C» aspektā atsevišķi katram dzīvesbiedram un pārim kopumā. No datu

1. att. Empīriskais modelis, kas izstrādāts, analizējot vecāku parauga ietekmi uz bērnu laimīgu laulību.

apstrādes metodēm pamatā tika izmantota daudzkārtēja salīdzināšana, kā arī korelācijas un regresa analīze.

Analīzes rezultāti rāda, ka dzīvesbiedru apmierinātību (laimīgas, labvēlīgas laulības vērtējumu) determinējušas dažādas pazīmes, kuras nosacīti var sadalīt sešās (6) satura ziņā saistītās pazīmju grupās un apakšgrupās. Lai noskaidrotu laulības laimes un labklājības kvantitatīvo atkarību no minētajām grupām, tika izmantota regresa analīze, kurā regresants bija indekss «C», bet regresāts — aplūkojamās pazīmju grupas. Ar kolerācijas un regresa analīzes palīdzību izstrādātais empīriskais bērnu laimīgas laulības modulis (sk. 1. att.) ir turpmākās analīzes pamats. Pazīmju savstarpējais saistījums tiek mērīts ar lineārās kolerācijas koeficientu «r». Par būtiskiem tiek uzskatīti rezultāti $r=0,05$ līmenī.

BĒRNU LAIMĪGAS LAULĪBAS FAKTORU ATKARĪBA NO VECĀKU ĢIMENES PARAUGA UN ŠO FAKTORU ANALĪZE

Laimīgas laulības psiholoģiskie faktori

Laulāto tikumiskās īpašības. Laulāto attiecības ir daudzveidīgas un daudzpusīgas, taču šo savstarpējo attiecību raksturīgākās pazīmes ir pienākumi lomās, ko dzīvesbiedri pilda ģimenēs, ir atkarīgi no katra individuālajām īpašībām un īpatnībām, no kurām svarīgākās ir tikumiskās īpašības un jūtas, kas ir cieši saistītas ar cilvēka psihisko dzīvi, ar viņa tikumisko pārlicību un ideāliem un kam ir galvenā nozīme psiholoģiskās saderības veidošanās procesā.

Analizējot jaunlaulāto aptaujas datus, noskaidrojās, ka dzīvesbiedru tikumiskās īpašības visai spēcīgi ietekmē ģimenes laimības vērtējumu. Izdekušos laulību partneri dzīvesbiedra morālās īpašības uzskata par ļoti svarīgām paši sev. No nosauktajām īpašībām laimī laulībā abiem dzīvesbiedriem visvairāk ietekmē miermīlība, uzticība, godīgums, taktiskums, atbildības izjūta un partnera atbilstība pirms laulības laikā izveidotajam ideālam. Laimīgās laulības pašnovērtējums un savstarpējais novērtējums ir augsts un līdzīgs: novērojama tendence augstāk vērtēt partneri nekā sevi.

Neizdekušos laulību partneri visas uzskaitītās īpašības pašiem sev un arī dzīvesbiedram vērtē zemāk. Pašnovērtējums un savstarpējais novērtējums viņiem tāpat ir diezgan tuvs, tomēr partneris šajā gadījumā tiek novērtēts zemāk nekā pats vērtētājs.

Pašnovērtējuma un savstarpējā novērtējuma dinamikas pre-

tējība izdevušos un neizdevušos laulību pāriem, pēc mūsu uzskatiem, norāda uz labi zināmu faktu, proti, pieaugušajiem pašnovērtējums ir svarīgākais personības struktūras elements, kas kopā ar priekšstatu par vēl nerealizētajām iespējām daudzējādā ziņā ietekmē attieksmi pret sevi pašu un citiem cilvēkiem. Laimīgā laulībā uz pastāvīgu pozitīvu vērtējumu pamata arvien veidojas un nostiprinās ļoti pozitīvi pašnovērtējumi. Laulībās, kas nav veiksmīgas, novērojama pilnīgi pretēja parādība: pastāvīga personības īpašību pienācīga nenovērtēšana un nepamatotas pretenzijas vienam partnerim pret otru noved pie neticības labajam sevī, pie pašnovērtējuma un savstarpējā novērtējuma pazemināšanās. Tātad dzīvesbiedru apmierinātība ar savu laulību nav iespējama bez pozitīviem savstarpējiem novērtējumiem.

Bez iepriekš minētā jāievēro arī tas, ka diezgan bieži dzīvesbiedri viens no otra atšķiras pēc spējas pamanīt personiskos trūkumus, kā arī pēc elastības un mobilitātes pašnovērtēšanā. Var uzskatīt, ka tieši šīs laulāto personības īpašības un viņu neprasme taktiski vienam otru novērtēt ir neveiksmīgu laulību pamatā. So viedokli apstiprina arī jaunlaulāto pašnovērtējuma analīze: vīru pašnovērtējumi laimīgu laulību prognozējuši tikai 11,5% no sniegtajām atbildēm, bet sievu pašnovērtējumi — 8,0% no sniegtajām atbildēm. Tas nozīmē, ka savu tikumisko īpašību pašnovērtējumi laulātajiem ir visai nemainīgi un būtiski neatspoguļo veiksmīguma līmeni ģimenē, sevišķi tas sakāms par sievietēm. Turklāt dzīvesbiedru tikumisko īpašību pašnovērtējuma sakritības analīze rāda, ka laulības laimes un labklājības vērtējumu pirmām kārtām nosaka laulāto pašnovērtējuma saskaņa, kas prognozē veiksmīgu laulību 31% robežās. Daudzkārtējais korelācijas koeficients starp šiem rādītājiem un laulības veiksmīguma līmenis — R ir vienlīdzīgs 0,56 ($r=0,001$).

Respondentu novērtējumi, ko viņi devuši savu partneru tikumiskajām īpašībām, ievērojami stiprāk nekā pašnovērtējumi ietekmē laulības laimes un labklājības vērtējumu ($R=0,56-0,77$). Tas nozīmē, ka laulāto savstarpējo novērtējumu atbildēs laulības laimi un labklājību prognozē 31,4% no aptaujātajiem vīriešiem un 59,3% no sievietēm. Laulāto savstarpējie novērtējumi ne vienmēr ir saskaņoti, tāpēc tie laimīgu laulību prognozē mazākā mērā nekā pašnovērtējumu sakritība — attiecīgi par 26,0%. Bet savstarpējo novērtējumu saskaņa lielākā mērā nekā pašnovērtējumu sakritība ir atkarīga no veiksmīgas, laimīgas vecāku ģimenes — attiecīgi 9,6% un 4,2%.

Pirmslaulības cerību realizēšanās. Viena no svarīgākajām tikumiskajām laulības vērtībām ir dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) un laulības atbilstība tam ideālam, kurš cilvēkam ir izveidojies

vēl pirms stāšanās laulībā. Partneri no laimīgām ģimenēm ievērojami biežāk atzīmējuši dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) atbilstību ideālam ($R=0,57-0,61$) un pirmslaulību cerību atbilstību reālajai dzīvei ($r=0,27...0,37$). Pirmslaulības cerību realizēšanās līmenis ģimenē ir cieši saistīts ar laulības laimes un labklājības līmeni ($R=0,75$), kas dod iespēju prognozēt veiksmīgu ģimenes dzīvi 56,2% aptaujāto vīru un arī sievu. Turklāt dzīvesbiedru atbildes ir labi saskaņotas un šai saskaņai ir liels prognostisks spēks — 59,2%.

Vecāku parauga nozīme dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) ideāla veidošanā izpaužas tādējādi, ka tiem, kas cēlušies no labvēlīgām ģimenēm, vērojama tendence izraudzīties tādu dzīvesdraugu, kas pēc saviem uzskatiem, paradumiem un principiem līdzinātos mātei (vīriešiem) vai tēvam (sievietēm). Acīmredzot tā rezultātā laulātajiem pāriem, kas nākuši no laimīgām vecāku ģimenēm, vieglāk notiek savstarpēja piemērošanās. Viņu personiskajā ģimenes dzīvē veidojas mazāk savstarpējās saskarsmes barjeru (neizpratne, vienaldzība, uzmanības trūkums), radušās domstarpības biežāk tiek atrisinātas kompromisu ceļā. Rezultātā noskaidrojās, ka laulātajiem, kas paši cēlušies no veiksmīgām ģimenēm, jau kopējās dzīves sākumā konfliktu ir maz un ar laiku to kļūst vēl mazāk. Laulībās, kuru dzīvesbiedri cēlušies no neveiksmīgām ģimenēm, stāvoklis ir pilnīgi citāds (Tavita, 24).

Dzīvesbiedru orientācija uz stabilu laulību. Laulības tikumisko vērtību vidū svarīga nozīme ir dzīvesbiedru uzskatiem par šķiršanos un viņu vēlmei savu laulību saglabāt. Apmēram 60% no aptaujātajiem vīriem un sievietēm uzskatīja, ka reizi noslēgtai laulībai jā saglabājas līdz tās dabiskajam nobeigumam. Šis laulāto viedoklis, kā mums šķiet, izsaka sabiedrībā valdošo attieksmi pret vērtību vispār, turklāt šī viedokļa saistījums ar savas personiskās laulības laimi un veiksmīgumu ir neliels ($r=0,20$). Laulības dzīves sākumā neliels ir saistījums ($r=0,22$) arī starp laulības veiksmīguma novērtējumu un orientāciju uz stabilu laulību, un tas ir saprotams: 85% no visiem vīriem un sievietēm tad bija pārliecināti par noslēgtās laulības stabilitāti uz mūžu. Pēc pieciem kopdzīves gadiem dzīvesbiedru pārliecība par savas laulības saglabāšanu līdz galam ievērojami samazinājās: tikai 59% no vīriem un 54% no sievietēm bija stingri pārliecināti par savas laulības saglabāšanu līdz mūža beigām. Tādu viedokli izteica 87,0% no veiksmīgu laulību pāriem, 14% no neveiksmīgu laulību pāriem un apmēram 42,0% no savstarpēji nesaistītiem laulātajiem. Dzīvesbiedru orientācija uz stabilu laulību un domas par šķiršanos ir cieši savstarpēji saistītas parādības ($r=0,76$): gandrīz puse neveiksmīgā laulībā sastāvošo pāru jau dzīvoja atse-

višķi vai domāja šķirties tuvākajā laikā. Laulāto orientācija uz stabilitāti dod iespēju prognozēt veiksmīgu laulību vīriešiem 52%, bet sievietēm 68,9% robežās. Laulāto orientāciju saskaņa ir cieši saistīta ar veiksmīgu laulību ($R=0,76$) un dod iespēju prognozēt, ka laulība būs laimīga 57,6% no gadījumiem.

Dzīvesbiedriem, kas auguši laimīgās vecāku ģimenēs, orientācija uz laulības stabilitāti bija pārlicinošāka nekā tiem, kas auguši neveiksmīgās ģimenēs. Tas liecina, ka vecāku ģimenes pozitīvais paraugs bērnu acīs ceļ laulības un ģimenes prestižu.

Laulāto emocionālās īpašības. Cilvēka emocijas ir cieši saistītas ar viņa domāšanu un darbību, tās ietekmē viņa attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem, padara krāsaināku visu viņa dzīvi. Pamatojoties uz savām jūtām, cilvēki arī vērtē gan savu, gan citu cilvēku uzvedību. Ētiskā ziņā par kulturālu tiek uzskatīts tikai tas, kura uzvedības normas un paradumi ir cieši saistīti ar jūtām.

Ģimenes attiecībās vienas vai otras problēmas risināšanā jūtām bieži vien ir izšķirošā nozīme, tāpēc mūsdienās milzīga nozīme tiek piešķirta laulāto emocionālajām īpašībām un viņu savstarpējām emocionālajām attiecībām kā vissvarīgākajam laulības stabilizatoram.

Laulāto saskarsmē liela nozīme ir tādām emocionālajām vērtībām kā mīlestība, emocionālais atbalsts, atsaucība, maigums, uzticēšanās, paša un laulības partnera uzticība. Dzīvesbiedru emocionālo īpašību pašnovērtējums rāda, ka veiksmīgas laulāto attiecības prognozē 36% no aptaujātajiem vīriem un 55,7% no aptaujātajām sievietēm, bet savstarpējais novērtējums — attiecīgi 44% un 59%. Svarīgākās no minētajām vērtībām, pēc abu aptaujāto laulāto domām, ir savstarpēja mīlestība un emocionālais atbalsts.

Laulāto pašnovērtējumi un savstarpējie novērtējumi ir labi saskaņoti ($R=0,72$ un $0,68$) un rāda, ka veiksmīgas laulības ir emocionāli vairāk līdzsvarotas nekā neveiksmīgas laulības. Neveiksmīgās laulībās laulātie biežāk viens otru apvaino vēsumā, neatsaucībā, greisirdībā u. t. t. Vērtējumi, ko dzīvesbiedri izteikuši viens par otru, ir ievērojami zemāki, sevišķi sievietēm. Tātad, ja laulība ir neveiksmīga, dzīvesbiedri sistemātiski viens otru pienācīgi nenovērtē, kas ir par šķērslī pozitīvu savstarpēju jūtu izveidei un labvēlīga emocionālā klimata radīšanai ģimenē, bez kura savukārt starp laulātajiem nav iespējama adekvāta saskarsme. Pamatojoties uz laulāto pašnovērtējumu un savstarpējo novērtējumu saskaņu, var prognozēt veiksmīgu laulību 51,8% un 46,2% robežās. Tas vēlreiz apstiprina domu, ka pašnovērtējumu saskaņa, t. i., laulāto personību saskaņa daudzējādā ziņā nosaka at-

tieksmi pašam pret sevi un pret citiem cilvēkiem (pret dzīvesbiedru), kā arī laimi vispār.

Kā jau iepriekš atzīmēts, pašnovērtējuma pamati un attieksme pret citiem cilvēkiem veidojas bērnībā, vecāku ģimenē. Par to liecina arī mūsu pētījumos iegūtie dati. Pašnovērtējumi un vērtējumi, kas doti dzīvesbiedram (dzīvesbiedrei), ir augstāki un pozitīvāki tām personām, kas auguši labvēlīgās vecāku ģimenēs. Viņi uzskata sevi un savu partneri par labvēlīgākiem, atsaucīgākiem, uzticamākiem. Biežāk viņi atzīmē partneru un paši savu mīlestību (74%), morālo atbalstu (81%), un empātiju (51%). Laulātajiem, kas nākuši no nelabvēlīgām vecāku ģimenēm, šie rādītāji ir ievērojami zemāki — attiecīgi 52%, 66%, 32%. Laulībā svarīgākās no nosauktajām pazīmēm, pēc abu laulāto domām, ir savstarpēja mīlestība, atsaucība, morālais atbalsts (jeb pleca sajūta). Tieši šīs vērtības, kas laulībā nodrošina pilnīgu uzticēšanos, savstarpēju izpratni, siltuma un gādīguma atmosfēru, turklāt galvenais siltuma un maiguma avots ir sieva. Jo vīra attieksme pret sievu ir maigāka un līdzsvarotāka (ne ātrsirdīga), jo viņa vērtība sievas acīs pieaug. Nosauktās īpašības nav iespējamas izveidot piespiedu kārtā, tāpat verbālās pamācības nedod manāmu efektu, ja nav pozitīva vecāku personiskā parauga. Bet uzskaitīto īpašību nozīmi turpmākajā dzīvē ir grūti pārvērtēt, tāpēc ka ar cilvēku labiem darbiem un jūtām parasti saistās pašcieņa un pašvērtības izjūta. Cieņas pilna attieksme pret sevi pasargā cilvēku no zemiskas un necienīgas rīcības, arī laulības dzīvē. Laulātie pāri, kur abi dzīvesbiedri auguši nelabvēlīgās ģimenēs, salīdzinājumā ar dzīvesbiedriem no laimīgām vecāku ģimenēm vairāk nekā divas reizes retāk atzīmējuši, ka viņu pašu laulība ir izdevusies (attiecīgi 16,7% un 40,7%).

Laulāto intelektuālās īpašības. Laulāto attiecību vērtējums saistīts ar tādām dzīvesbiedru intelektuālajām īpašībām kā redzesloka plašums, prāts un humora izjūta. Šīs īpašības ietekmē laulības laimes vērtējumu pēc vīru domām 10,9% gadījumu un pēc sievu domām 19,3% gadījumu. Ievērojamas atšķirības pastāv humora izjūtas vērtējumos. Humora izjūtas esamību vīri savās sievās vērtē zemāk nekā sievas tās esamību savos vīros.

Pamatojoties uz laulāto subjektīvajiem viedokļiem, var prognozēt, ka veiksmīgas laulības nodrošināšanai laulātajiem nepieciešams vienāds nosaukto intelektuālo īpašību līmenis ar nelielu pārsvaru vīra pusē.

Pašam savu un dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) intelektuālo īpašību novērtējums vāji saistās ar vecāku parauga līmeni ($R=0,12 \dots 0,15$).

pīgs ir tas, ka mājsaimniecības darbu slodze sievietēm ir ievērojami lielāka nekā vīriešiem gan laulības dzīves sākumā, gan arī pēc piecu gadu kopdzīves. Laulības dzīves sākumā sievietes veica 62,0 — 71,0% no mājsaimniecības darbiem, vīrieši — 46,0 — 50,0%, bet pēc pieciem gadiem — atbilstoši 68,0 — 79,0% un 39,0 — 48%. Dzīvesbiedru veikto mājsaimniecības darbu apjoma novērtējums, kā arī aptaujatā un viņa partnera slodzes subjektīvie vērtējumi labi saskan un parāda nepārprotamu tendenci: vīriešiem mājsaimniecības darbu slodze piecu gadu laulības dzīves gaitā samazinās, sievietēm — palielinās. Jo nevienādākas kļūst vīra un sievas mājsaimniecības darbu slodzes, jo mazāk viņi ar to ir apmierināti un vairāk izjūt, ka šie darbi viņus šķir. Labvēlīgās laulībās 42,0% no pāriem un nelabvēlīgās laulībās tikai 18% no pāriem apgalvo, ka darbi mājsaimniecībā veicina viņu kopību ($r=0,27 \dots 0,36$).

No iepriekš teiktā izriet, ka jaunās ģimenēs atbildība par saimniekošanu mājās vēl diezgan gulstas uz sievietes pleciem. Tāds darba dalījums liek šķēršļus vienaldzībai partnerībā un nestiprina laulības saites. Taču ir vērojama arī tāda tendence, kad laulātie no labvēlīgām ģimenēm gandrīz vai divas reizes biežāk ir apmierināti ar savu slodzi mājsaimniecībā (41,1% un 23,7%) un biežāk uzsver šās slodzes pozitīvo (vienojošo) ietekmi uz dzīvesbiedru savstarpējām attiecībām, sevišķi par to izsakās sievietes, kuru partneri ir vīrieši, kas nākuši no labvēlīgām ģimenēm.

Dzīvesbiedru viedokļu saskaņa jautājumā par mājsaimniecības darbu sadali un apjomu prognozē izdevušos laulību 9,6% robežās. Vecāku ģimenes parauga prognostiskais spēks sastāda 10,2%. Tas liecina, ka veiksmīga vecāku ģimene bērnus labāk sagatavo mājsaimniecības darbu veikšanai un sadarbībai ģimenē.

Brīvais laiks. Galvenie brīvā laika raksturotāji, kas ietekmē laulības laimi un labklājību, ir brīvā laika daudzums dienā (diennakti) un nedēļā, veids, kā to pavada, un abu laulāto apmierinātība ar šiem rādītājiem. Minētie brīvā laika raksturotāji savstarpēji ietekmē laulības dzīves laimi pēc vīru uzskatiem 18,5% robežās, bet pēc sievu uzskatiem — 32,5% robežās.

Laulības dzīves sākumā brīvā laika ilguma atšķirība dzīvesbiedriem ir neliela: apmēram 80% no aptaujātajiem vīriem un sievietēm to novērtē par pietiekamu. Pēc piecu gadu kopdzīves brīvā laika abiem dzīvesbiedriem kļūst mazāk, sevišķi sievietēm laimīgas laulības gadījumā. Var uzskatīt, ka laimīgās sievas vairāk nekā nelaimīgās nodarbojas ar mājsaimniecību, ar bērniem utt.

Piecu gadu kopdzīves laikā brīvā laika ilguma novērtējums sievietēm ievērojami mainās, turpretī vīriem tas ir diezgan stabils.

Acīmredzot vīri bieži vien nespēj saprast un novērtēt to, cik liela mērā piecos kopdzīves gados brīvā laika daudzums mainījies viņu sievām, tāpēc ka viņu personiskais brīvais laiks (pēc pašnovērtējuma) mainījies visai maz. Novērtējums, ko sievas devušas vīru brīvajam laikam, labi atspoguļo izmaiņas tā ilgumā: neveiksmīgās laulībās vīra brīvais laiks palielinās, veiksmīgās laulībās — samazinās. Acīmredzot laimīgās ģimenēs arī vīri ir vairāk saistīti ar mājas darbiem un bērniem, — viņu ieguldījums laimīgā ģimenes dzīvē ir lielāks. Pašnovērtējumu un savstarpējo novērtējumu saskaņā brīvā laika sfērā prognozē veiksmi laulībā 36% robežās.

Lai gan laimīgās laulībās abiem dzīvesbiedriem ir mazāk brīvā laika nekā tā ir neveiksmīgās laulībās, viņus vairāk apmierina brīvā laika pavadīšanas veids. Laimīgi dzīvesbiedri cenšas pēc iespējas brīvo laiku pavadīt kopā. Viņi biežāk nekā neveiksmīgās laulības partneri iet uz kino un teātri, izstādēm, apmeklējumu vakarus, piedalās sabiedriskajā darbībā. Kopā un saturīgi pavadīts brīvais laiks palielina dzīvesbiedru apmierinātību gan ar brīvā laika pavadīšanas veidu, gan ar savu laulību vispār. Dzīvesbiedru vienprātība jautājumā par brīvā laika pavadīšanas veidu dod iespēju prognozēt laimi un labklājību laulībā 18,5% varbūtības robežās. Sakars starp brīvā laika pavadīšanas raksturotu, bērnu apmierinātību šajā jautājumā un vecāku paraugstatistiski ir visai nozīmīgs ($R=0,27\dots 0,36$).

Savstarpējā informētība. Svarīgs priekšnoteikums laulāto savstarpējās uzticēšanās un savstarpējas sapratnes veidošanā ir adekvāta informācija par partneru darbību (rīcību). Savstarpējā vai vienpusēja neinformētība bieži vien ir aizdomīguma, neizpratnes un konfliktu cēlonis laulībā. Pēc mūsu aptaujas rezultātiem savstarpēja informētība labvēlīgi ietekmējsi laulību pēc vīru domām 29,6% līmenī, bet pēc sievu domām — 47,6% līmenī. Laimīgās ģimenēs abi laulātie gan kopdzīves sākumā, gan arī pēc pieciem gadiem vienmēr bijuši lietas kursā par partnera darīšanām. Neveiksmīgās laulībās dzīvesbiedri (īpaši vīri) jau kopš pašā sākuma cenšas saglabāt pēc iespējas augstāku personiskās autonomijas līmeni un savstarpējā saskarsme ar sievu nav tik atklāti. Piecu gadu ilgajā kopdzīves gaitā savstarpējā neinformētība vēl vairāk padziļinās un neapmierinātība ar partneri un laulību vispār vēl vairāk pieaug. Neveiksmīgās ģimenēs vairāk nekā puse dzīvesbiedru maz informē vai nemaz neinformē viens otru un dzīvo kā sveši ļaudis. Sieviešu rīcība nav saistīta ar vecāku paraugu, vīriešiem šis saistījums ir 0,20, kas rāda, ka vīrieši ne labvēlīgām vecāku ģimenēm vairāk informē sievas par savu darbību un piedzīvojumiem ārpus ģimenes. Laimes un labklājības

pakāpe ģimenē ir cieši saistīta ar laulāto savstarpējās informētības līmeni ($R=0,60$), un tās prognostiskais spēks ir 36,0%.

Ārpusģimenes attiecības. Ģimeni ietekmē ne tikai sociālā vide, bet arī tuvākā mikrovide (radnieki, draugi, kolēģi, kaimiņi utt.), kuras iedarbības spēks pirmām kārtām ir atkarīgs no dzīvesbiedru un minēto mikrovides elementu savstarpējo kontaktu ciešuma un rakstura. Ciešas draudzīgas un labvēlīgas attiecības starp laulātajiem un viņiem tuviem cilvēkiem veicina apmaiņu ar informāciju, un saskarsmē esošie ļaudis parasti labāk zina cits cita darīšanas un problēmas. Ja ģimenes dzīvē rodas grūtības, laulātie var no viņiem saņemt palīdzību (morālo atbalstu, materiālo palīdzību utt.). Pastāvīgas saskarsmes procesā laulātajiem ar mikrovidi izveidojas solidaritātes jūtas, kas palīdz viņiem izstrādāt vērtīborientācijas un uzvedības manieres, ko atzīst mikrovide. Tādējādi mikrovide izpilda sociālās kontroles funkcijas un var veicināt normāla psiholoģiskā tonusa saglabāšanos ģimenē (Tavita, 22).

Savstarpējās attiecības ar vecākiem. Pēc laulību noslēgšanas attiecības starp vecākiem un bērniem mainās. Tas, cik daudz un kādā virzienā šīs attiecības izmainās, ir atkarīgs no dažādiem faktoriem, no kuriem par vissvarīgāko, pēc mūsu iegūtajiem datiem, jāuzskata laime vecāku ģimenē un emocionālās saites, kas vecāku mājās izveidojušās starp bērniem un vecākiem. Bērnu laulības laimes lineārā atkarība no veiksmīgas vecāku laulības ir neliela (vīriem — $r=0,29$, sievietēm — $r=0,25$), tomēr laulāto dzīvespriecīgāšanai no vienādām (laimīgām vai nelaimīgām) ģimenēm ietekmē veiksmi laulībā 21,2% līmenī. Tas norāda uz to, ka veiksmīgās vecāku ģimenēs valdoša vienprātība rada labvēlīgu augstāku tādu īpašību attīstībai bērnos, kuras veicina savstarpējo saskarsmi viņu laulībā. Dzīvesbiedriem, kas cēlušies no labvēlīgām ģimenēm, vairāk attīstītas ir arī tādas personības īpašības kā godīgums, maigums, līdzsvarotība, atbildības izjūta; viņi ir labāk gatavoti bērnu audzināšanai un kopdzīvei vispār ($r=0,15...$ 25). Apmēram 80% no aptaujātajiem dzīvesbiedriem atzīmēja, ka emocionālās attiecības ar vecākiem ir palikušas iepriekšējās, 2% aptaujāto izteicās, ka attiecības uzlabojušās (biežāk tādos gadījumos, kad bērnu pašu laulība izveidojusies nelabvēlīga), pārējie attiecības pasliktinājuši.

Savstarpējās attiecības ar dzīvesbiedru vecākiem. Šīs attiecības vairāk ietekmē laimi laulībā nekā attiecības ar saviem personiskajiem vecākiem: vīriem — 11,5% līmenī, sievietēm — 15,2% līmenī. Vairumā gadījumu attiecību raksturs ar partnera vecākiem izveidojas jau laulības sākumā, vēlāk simpātijas vai antipātijas pamazām padziļinās. Vēsas savstarpējās attiecības starp

sievu un vīra vecākiem valda apmēram 20% no aptaujātajām ģimenēm, starp vīru un sievas vecākiem — apmēram 12% no aptaujātajām ģimenēm. Apmēram 18% aptaujāto bija pārliecināti, ka dzīvesbiedra vecāki traucē viņu ģimenes dzīvi.

Gan laulāto pašnovērtējumi, gan savstarpējie novērtējumi jautājumā par savstarpējām attiecībām ar dzīvesbiedra vecākiem ir diezgan vienprātīgi. Zināmas atšķirības pastāv vērtējumos, ko par sievas vai vīra attiecībām ar partnera vecākiem izteikuši vīrs vai sieva; abi dzīvesbiedri šīs attiecības vērtē zemāk nekā paši atbildētāji. Var uzskatīt, ka vīrs vai sieva ne vienmēr zina, kāda ir partnera vecāku attieksme pret viņiem. Laulāto vērtējumu sakritība jautājumā par attiecībām ar partnera vecākiem prognozē laimi un labklājību laulībā 19,3% robežās.

Laulāto attiecības ar draugiem. Neprecētiem jauniem cilvēkiem saskarsme ar draugiem un paziņām aizņem ievērojamu daļu no brīvā laika. Pēc stāšanās laulībā dzīvesbiedru kontakti ar draugiem kļūst vājāki. No aptaujātajiem jauniem laulātajiem pāriem laulības dzīves sākumā 30% vīru un 24% sievu ar draugiem satikās ļoti reti. Pēc piecu gadu kopdzīves laulāto pāru draugu loks vēl vairāk sašaurinājās un kontakti ar viņiem kļuva vēl vājāki ($r=0,30$). No veiksmīgām laulībām cieši kontakti ar draugiem bija 53,0% pāru, no neveiksmīgām laulībām — pāru.

Jaunlaulāto aptaujas dati tāpat liecina, ka abiem laulātajiem kopīgu draugu loka izveide pozitīvi ietekmē laulību (no vīriem — 8,5% un no sievām — 6,4%). Neveiksmīgu laulību dzīvesbiedri acīmredzot sāk vairīties no saviem un dzīvesbiedra draugiem, tā rezultātā viņiem nav kopīgu draugu, kas varētu palīdzēt, ja rastos grūtības laulības dzīvē. Tas, cik bieži laulātie satiekas ar draugiem, nav atkarīgs no vecāku veiksmīgu laulības parauga (Tavita, 23).

Laimīgas, veiksmīgas laulības psihofizioloģiskie un bioloģiskie faktori

Vecums, kad stājas laulībā. No vecuma, kad stājas laulībā lielā mērā ir atkarīga precēto cilvēku daļas lielums iedzīvotāju vidū, laulības auglīgums un varbūtējā stabilitāte (Tavita, 34). Īpaša vērtība, kas atklājās, veicot laulības socioloģisko analīzi un ar to saistīto parādību pētīšanu, ir vīra un sievas vecuma attiecība: vismazākā ģimenes iziršanas varbūtība ir tad, kad gadījums, kad vīrs ir tikai dažus gadus vecāks par sievu (Tavita).

Analizējot jaunlaulāto anketēšanas datus, noskaidrojās,

laimīgās ģimenēs vīrieša un sievietes vecums, kad viņi stājas laulībā, ir lielāks nekā neveismīgās ģimenēs. Vecuma atšķirība šādās ģimenēs vīriešiem ir ap diviem gadiem, sievietēm ap pusotra gada. Aptaujātie, kas nākuši no labvēlīgām ģimenēm, stājušies laulībā gandrīz 2,5 gadus vēlāk nekā tie, kas auguši nelabvēlīgās ģimenēs. Stašanās laulībā nedaudz vecākos gados par 8,4% palielina iespēju izveidot laimīgu, veiksmīgu ģimeni.

Bērnu skaits. Mūsdienās reālais bērnu skaits ģimenē ir tik mazs, ka lielākajā daļā ģimeņu tas tiek sasniegts jau laulības dzīves sākumā — pirmajos trīs gados (Tavita, 22). Tā kā lielākā daļa ģimeņu vēlas sev tikai 1 vai 2 bērnus, tad laulības laimes novērtējums nav būtiski atkarīgs no bērnu skaita. Pēc šeit aplūkojamā pētījuma datiem, labvēlīgās ģimenēs vidēji ir 1,6 bērni, bet nelabvēlīgās ģimenēs — 1,3 bērni. Bērnu skaits ģimenēs nebija atkarīgs no vecāku parauga.

Vienprātība audzināšanas jautājumos ir būtiski saistīta ar laulāto zināšanām pedagogijā. Labvēlīgās ģimenēs dzīvesbiedri saskaņoti audzināja savus bērnus 73,0% gadījumu un tikai 8,0% no viņiem uzskatīja, ka viņu zināšanas audzināšanas jomā ir nepietiekamas. Laulātie no veiksmīgām ģimenēm, kuriem nebija vienota viedokļa bērnu audzināšanā, pusē gadījumu atzīmēja, ka viņiem ir nepietiekamas zināšanas audzināšanas jautājumos. Laulātie, kas nākuši no labvēlīgu vecāku ģimenēm, 68,0% gadījumu atzina savas zināšanas pedagogijā par gandrīz pietiekamām, no nelabvēlīgām vecāku ģimenēm nākušo tādu bija tikai 47,0%.

Laulāto dzimumattiecības. No faktoriem, kas nodrošina laimi laulībā, visintīmākie ir tie, kas saistīti ar laulāto dzimumdzīvi. Tieksme iegūt apmierinājumu ir raksturīga ikvienam, taču to izjust ne katram izdodas. No aptaujātajiem pāriem laulības dzīves sākumā pilnīgu vai gandrīz pilnīgu apmierinājumu izjuta 90,0% pāru, bet pēc piecu gadu kopdzīves — tikai 72,0% pāru. Seksuālās harmonijas zudums cieši saistīts ar konfliktēšanas līmeni laulībā ($r=0,35$), ar to, ka izgaist mīlestība, maigums, emocionālais atbalsts, gādīgums un līdzjūtība vienam pret otru ($r=0,35 \dots 0,43$). Apmēram 80% no aptaujātajiem pāriem, kas šķiras, atzīmēja, ka viņiem dzimumdzīve zaudējusi harmoniju strīdīņu laikā vai pēc tam. Tikai 20% no viņiem nesaskaņas bijušas jau agrāk (Tavita, 24).

Var uzskatīt, ka laulībā, kurā apmierinātībai ar dzimumdzīvi ir augsts līmenis, dzīvesbiedri seksuālo disharmoniju vispār neizjūt. Jaunlaulāto aptaujas datu analīze liecina, ka periodiski nesaskaņas laulāto dzimumdzīvē var rasties arī laimīgās laulībās: no veiksmīgiem pāriem laiku pa laikam disharmoniju

izjutuši apmēram 31,0% pāru, no neveiksmīgām laulībām to bieži vai pa laikam izjutuši 94,0% pāru.

Svarīga nozīme seksuālajā dzīvē un tātad arī laulībā ir dzīvesbiedru zināšanām par seksa jautājumiem vispār, par dzimumu īpatnībām (vēsums utt.). Nepareiza uzvedība, nepilnīga savstarpēja izpratne var izraisīt negatīvas emocijas un negatīvi ietekmēt turpmāko seksuālo dzīvi. Veiksmīgās laulībās 35,0% dzīvesbiedru, bet neveiksmīgās laulībās tikai 6,0% dzīvesbiedru uzskatīja savas zināšanas seksa jautājumos par pietiekošām. Apmēram 37,0% no laimīgajiem pāriem bija pārliecināti, ka dzīvesbiedru seksuālā saskaņa nostiprina laulību, no neveiksmīgiem pāriem tādos uzskatos bija tikai 6,0% pāru (2 pāri).

Nosaukto seksuālo vērtību vidū sevišķa vieta ir dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) ārienes fiziskajai pievilcībai. Gandrīz visi aptaujātie, kas ir apmierināti ar savu seksuālo dzīvi, uzsvēra arī sava dzīvesbiedra (dzīvesbiedres) fizisko pievilcību (Tavita, 23).

Laulības dzīves sākumā parasti kā veiksmīgās, tā arī neveiksmīgās laulībās dzīvesbiedri ar savām seksuālajām attiecībām ir visai apmierināti, tāpēc aplūkoto seksuālo vērtību prognozētais spēks ir mazāks (vīriem 15,5%, sievietēm — 20,5%) nekā pēc piecu gadu kopdzīves. Mūsu nosauktās seksuālās vērtības, laikā ritot, ietekmējušas veiksmi laulības dzīvē 26% aptaujāto vīru un 31,4% aptaujāto sievu. Tas liecina, ka jau piecu gadu laikā dzīvesbiedriem veidojas tāda spēcīga un skaidra ievirze vienam pret otru, kas veicina labvēlīgu attiecību veidošanos, arī seksuālo attiecību jomā.

Laulāto dzimumdzīve ir būtiski saistīta ar vecāku laimīgu ģimenes dzīvi. Laulātie pāri, kas auguši labvēlīgās vecāku ģimenēs, salīdzinājumā ar pāriem, kas nākuši no nelabvēlīgām vecāku ģimenēm, ir uzticīgāki (78,1% un 60,5%), vairāk apmierināti ar savu dzimumdzīvi (72,6% un 47,4%), viņiem mazāk novērojams dzimumvēsums (29% un 8%), viņu zināšanas seksuālajiem jautājumiem ir pilnīgākas (37% un 21%). No teiktā izriet, ka harmoniskās ģimenēs bērni tiek labāk sagatavoti saskarsmei ar pretējo dzimumu, tur viņiem tiek mācīts pilnīgāk orientēties tādās tikumiskās dzīves problēmās, kas skar tikumiskās un bioloģiskās attiecības starp vīrieti un sievieti. Veiksmīgāka vecāku laulība pieaugušo bērnu laulības seksuālo dzīvi ietekmē 10,8% robežās.

No iepriekš teiktā izriet, ka veiksmīga vecāku ģimene veido bērniem pozitīvāku emocionālo ievirzi attiecībā uz savu nākamā dzīvesbiedru un laulību, nodrošina viņus ar nepieciešamajiem dzīvesbiedrus vienojošiem paraugiem. Vecāku ģimenē izveidojušies pozitīvā emocionālā un tikumiskā orientācija, ģimenes (lau

libas) dzīves modelis rada lielākas perspektīvas veiksmīgas savas ģimenes izveidošanā, kas nākuši no labvēlīgām vecāku ģimenēm. Iespēja izveidot laimīgu ģimeni bērniem ir vislielākā tādos gadījumos, kad abi dzīvesbiedri ir cēlušies no veiksmīgām vecāku ģimenēm, jo viņu psiholoģiskās izejas pozīcijas-izpratne par laulības dzīvi un prasības pret to ir tuvas un savstarpējā adaptācija notiek vieglāk.

IZMANTOTĀ LITERATURA

1. Антонов В. В. О роли контакта с матерью в психическом развитии ребенка//Невропатология и психиатрия. — 1975. — № 10.
2. Варга А. Я. Идентификация с родителями и формирование психологического пола//Семья и формирование личности. — М.: НИИОП АПН СССР, 1981.
3. Голод С. И. Супружеские отношения сегодня и завтра//Наука и техника. — 1974. — № 2.
4. Дементьева И. Ф. Особенности выполнения семейных функций в сфере досуга разными типами семьи//Семья и социальная структура социалистического общества. — М.: ИСИ АН СССР, 1980.
5. Дубровина И. В. Психологические аспекты подготовки молодежи к семейной жизни//Семья и личность. — М.: НИИОП АПН СССР, 1981.
6. Жвинклене А. К проблеме повышения ответственности за социализацию молодого поколения//Социологические исследования вопросов демографии, семьи и здравоохранения: Материалы к IV научной конференции социологов Советской Прибалтики. — Вильнюс: ИФСП АН Лит. ССР, 1987.
7. Зариньш И. Удовлетворенность отцов и матерей воспитанием детей среди городского населения Латвийской ССР//Социологические исследования вопросов демографии, семьи и здравоохранения: Материалы к IV научной конференции социологов Советской Прибалтики. — Вильнюс: ИФСП АН Лит. ССР, 1987.
8. Зехаров А. И. Семейное воспитание и его дефекты//Социальная психология личности — Л.: Знание, 1974.
9. Исаев Д. Н., Каган В. Е. Половое воспитание и психогигиена пола у детей. — Л.: Медицина, 1980.
10. Карвасарский Р. Л. Неврозы. — М.: Медицина, 1980
11. Кон И. С. Психология половых различий//Вопросы психологии. — 1981. № 2.
12. Курм Х. Ожидания оканчивающих средние общеобразовательные школы в отношении семейной жизни//Исследования по качеству брака. — Тарту: ТГУ, 1982.
13. Кутсар Д. Оценка и самооценка. Сравнительный анализ вступающих в брак, разводящихся и супружеских пар//Исследования по качеству брака. — Тарту: ТГУ, 1982.
14. Лаптенко С. Д. Семья и духовное развитие личности. — Минск: Беларусь, 1977.
15. Нойнер Г. Личность при социализме: ее становление и воспитание//Пер. с нем. — М.: Прогресс, 1982.
16. Романец Н. К. Неблагополучная семья и противоправное поведение подростков//Социальные последствия развода. — М.: ИСИ АН СССР, 1984.
17. Свядоц А. М. Женская сексопатология. — М.: Медицина, 1974.

18. Сикорова В. И. Общение в семье как фактор формирования личности. Автореф. дис... канд. филос. наук. — Л., 1974.

19. Сокколова Е. Т. Влияние на самооценку нарушений эмоциональных контактов между родителями и ребенком и формирование аномалии личности//Семья и формирование личности. — М.: НИИОП АПН СССР, 1981.

20. Соловьев Н. Я. Брак и семья сегодня. — Вильнюс: Минтис, 1977.

21. Спок Б. Ребенок и уход за ним. — М.: Медицина, 1974.

22. Тавит А. Ю. Согласие и супружеские отношения//Социальные и демографические аспекты исследования брака, семьи и репродуктивных установок. — Ереван, 1983.

23. Тавит А. Ю. Супружеские отношения и влияющие на них факторы. Вопросы личности супругов и качества семьи. — Тарту: ТГУ, 1984.

24. Тавит А. Ю. Влияние родительской семьи на благополучие брака детей//Психолого-педагогические проблемы семейного воспитания. Тез. докл. выступлений. — Ч. 4. — Могилев, 1985.

25. Титаренко В. Нравственное воспитание в семье//Культура семейных отношений. — 2-е изд. доп. и перераб. — М.: Знание, 1985.

26. Харчев А. Г., Мацковский М. С. Современная семья и ее проблемы. — М.: Статистика, 1978.

27. Харчев А. Г., Мацковский М. С. Семья как фактор воспроизводства социальной структуры социалистического общества//Фундаментальные программы исследований брака и семьи. — М.: ИСИ АН СССР, 1986.

28. Харчев А. Г. Брак и семья в СССР. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: Мысль, 1979.

29. Юферева Т. И. Особенности формирования психологического пола подростков, воспитывающихся в семье и в интернате//Возрастные особенности психического развития детей. — М.: НИИОП АПН СССР, 1982.

30. Янкова З. А. Городская семья. — М.: ИСИ АН СССР, 1979.

31. Ясная Л. В. Изменение условий жизни семьи и социализации детей в западноевропейских странах//Семья как объект социальной политики. — М.: ИСИ АН СССР, 1986.

32. Kassner M. W. Will both spouses of preferred traditional or egalitarian marriages among univ. students//7. of Vocational Behaviour. — 1981. — Vol. 18, Nr. 1/3.

Lunge F. Laste tundeelu kujundamine perekonnas. — Tln.; Valgus, 1982.

34. Tavit A. Abielujate väärtusorientatsioonist//Perekonnaprobleemid II. — Tartu: TRÜ, 1975.

PĀRMAIŅAS JAUNEŠU LAIKA BUDŽETĀ PĒC LAULĪBĀM

No pieredzes un vērojumiem ikdienā zināms — stājoties laulībā, vairāk vai mazāk mainās mājas darbu saturs un apjoms, kā arī ārpusdarba interešu loks un to piepildījums. Mainās darba slodze, brīvā laika apjoms un līdz ar tiem mainās dzīvesveids. Cilvēka dzīve ir visai daudzveidīga un nepakļaujas tiešiem mērījumiem. Tāpēc visbiežāk dzīvesveida un tā izmaiņu raksturošanai izmanto iedzīvotāju laika izlietojuma rādītājus — gan atsevišķus, gan arī to kopas, proti, laika budžetus. Ar laika budžetu starpniecību iespējams samērot un izvērtēt laika izlietojumu dažādās iedzīvotāju grupās.

Laika budžetā atspoguļojas cilvēka rīcībā esošā laika fonda (diennakts, nedēļa u. tml.) izlietojums pa nodarbību veidiem. Individuālo laika budžetu iegūšanas avots ir iedzīvotāju izlases aptaujas. Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts ir veicis Latvijā divas pilsētiendzīvotāju aptaujas 15 gadu periodā — 1972. gadā un 1987. gadā. Tādējādi ne vien iegūti dati par laika izlietojumu dažādās iedzīvotāju grupās konkrētā gadā, bet radusies arī iespēja uztvert laika izlietojuma tendences.

Individuālais laika budžets top pašreģistrācijas ceļā, proti, aptaujātajai personai pierakstot speciālā veidlapā savu laika izlietojumu vienas nedēļas (dotajā aptaujā) laikā pa nodarbību veidiem. 1987. gadā iedzīvotāju izlases aptaujā tika iegūti 1969 nedēļas laika budžeti. Uz individuālo laika budžetu pamata, kuros iespējama liela dažādība, aprēķināti vidējie laika budžeti pa iedzīvotāju kategorijām, kas apvieno aptaujātās personas ar noteiktiem sociāli demogrāfiskiem raksturojumiem, piemēram, dzimums, vecums, nodarbošanās, ģimenes stāvoklis, izglītība u. tml. Tieši iedzīvotāju grupu vidējie laika budžeti tiek izmantoti salīdzinošiem pētījumiem.

Lai novērtētu izmaiņas, kādas notiek jauniešu dzīvē, viņiem stājoties laulībā, salīdzināti laika budžeti, kas raksturīgi dzīves periodam līdz laulībām, ar tādiem budžetiem, kas raksturīgi pre-

cētiem. Sajā rakstā pirmās grupas raksturošanai izmantoti 16—19 gadus vecu jauniešu vidējie nedēļas laika budžeti, turklāt jauniešu vidū ir tādi, kuri mācās, kā arī tādi, kuri jau strādā sabiedriskajā ražošanā. Atsevišķi aplūkoti neprecēto personu vidējie nedēļas laika budžeti. Neprecēto vidējais vecums aptaujājamo vidū ir 24 gadi, kas liecina, ka tie caurmērā ir par 6—7 gadiem vecāki nekā iepriekšējā salīdzināmā grupā esošie, kas arī lielā mērā pārstāv neprecētos.

Aptaujāto laulību stāžs netika fiksēts, tāpēc par analogo jauno ģimeņu laika budžetiem izmantoti budžeti, kas raksturo vidēji visiem 20—24 gadus veciem respondentiem, t. i., nešķirti no pēdējos pēc ģimenes stāvokļa. Ņemot vērā, ka Latvijā visintensīvāk stājas laulībā vīrieši 22—25 gadu vecumā, bet sievietes — 20—23 gadu vecumā (2), tad ir pieļaujams attiecināt 20—24 gadus veco jauniešu laika budžetus uz jaunām ģimenēm. Vienlaikus der atcerēties, ka pieņemtais analogs ir atvieglotais aptaujāto vidū, kuru vecums ir 20—24 gadi, starp vīriešiem ir 64% precēto, bet starp sievietēm — nedaudz mazāk par pusē. Lai papildinātu priekšstatu par laika budžetu tālākām izmaiņām pieaugot laulības stāžam, salīdzināšanai izmantoti arī 25—29 gadus veco iedzīvotāju vidējie laika budžeti. Precēto īpatsvars šo respondentu vidū — 82%, tas tad arī lielā mērā nosaka vidējā nedēļas laika izlietojumu.

Visu aplūkoto iedzīvotāju kategoriju vidējie laika budžeti salīdzināšanai ir doti tabulā 1, kurā izmantoti dati par laika izlietojumu ziemas periodā. Perioda izvēli ietekmējis tas, ka laika budžetos ziemā atspoguļojas visu aplūkojamo iedzīvotāju grupu ar pamatnodarbošanos saistītais laiks. Vasarā, piemēram, mācību iestāžu audzēkņu kopējo darba slodzi stipri ietekmē mācību laika samazināšanās.

Pilnie laika budžeti ietver nedēļas laika fondu, t. i., 168 stundas, sadalījumā pa 123 nodarbību veidiem, kurus apvieno funkcionālās grupās iegūstam laika budžetu maksimāli agregētā veidā, t. i., dalījumā pa 3 galvenajām nodarbību grupām. Pirmā grupa aptver visa veida darbus un rīcību, kas ar tiem saistīti tādējādi veidojot kopējo darba slodzi laika izteiksmē. Īpašu vietu kopējā darba slodzē ieņem mācībām patērētais laiks. Tāpat iedzīvotāju kategorijai, kurai mācības ir pamatnodarbošanās, proti, mācību iestāžu klātienē audzēkņiem, mācībām patērētais laiks ir ieskaitāms kopējā darba slodzē. Visiem pārējiem — mācībām un pašizglībai veltītais laiks pieskaitāms izvēles nodarbībām un ir viņu brīvā laika sastāvdaļa. Otru grupu veido laika patēriņš fizioloģiskām vajadzībām — miegam, ēšanai, ārnieciskām procedūrām u. tml. Trešajā grupā apvienotas nodar-

PILSETNIEKU BRĪVĀ LAIKA BUDŽETS LATVIJĀ 1987. GADA ZIEMA
ATSEVIŠKĀS DZIMUMA UN VECUMA GRUPĀS

Galvenās nodarbtību grupas	Vīrieši				Sievietes				
	mācās, 16—19	strādā		mācās, 16—19	strādā		24,2* (tikai neprecētās)	20—24	25—44
		15—19	24,0* (tikai neprecētie)		30—34	25—44			
1. Kopējā darba slodze:	53:15**	49:49	58:09	63:24	68:34	55:47**	56:33	68:25	75:07
a) darbs sabiedriskajā ražošanā un ar to saistīta darbība	1:41	41:36	49:42	50:30	51:46	2:29	44:28	47:30	44:55
b) bērnu aprūpe, audzināšana (tas pats uz vienu gadījumu)	0:08	1:12	0:22	4:51	5:16	0:06	0:17	5:38	7:33
c) mājāsaimniecība, iepirkšanas, tēstažu apmeklējumi u. tml.	(1:55)	(2:23)	(2:10)	(8:57)	(7:28)	(1:13)	(1:23)	(13:47)	(10:28)
2. Fizioloģiskās vajadzības	5:09	7:01	8:05	8:03	11:32	9:49	11:48	15:17	22:39
3. Brīvais laiks	70:41	78:58	69:43	68:56	67:21	72:34	71:32	68:15	67:45
	44:03	39:13	40:08	35:40	32:05	39:39	39:55	31:20	25:06

* Videjais vecums grupā

** Skolēnu kopējā slodze ieskaitīts laiks mācībām (sk. tab. 2)

bības, kuras relatīvi visciešāk saistās ar cilvēka izvēli un kurām nav obligāts raksturs. Tās ir tā saucamās brīvā laika nodarbības un aptver pašizglītošanos, sportu, vaļasprieku, kino un teātru apmeklējumus, TV, grāmatu un preses lasīšanu utt. Šāda veida nodarbībām patērētais laiks kopumā veido brīvā laika apjomu laika budžeta ietvaros.

Tabulā I ievietotie dati liecina, ka ģimenes stāvokļa maiņa ietekmē visas laika budžeta galvenās sastāvdaļas, turklāt dažādos virzienos. Šī iemesla dēļ ir lietderīgi aplūkot notiekošās pārmaiņas pa atsevišķiem laika budžetu komponentiem.

Neprecēto iedzīvotāju kopējā darba slodze caurmērā ir zemāka par to, kas vērojama precēto vidū. Arī starp neprecētajiem ir atšķirības kopējā darba slodzē, un tās galvenokārt saistās ar vecumu. 16—19 gadus veco jauniešu kopējā darba slodze ir caurmērā par 6—7 stundām nedēļā mazāka nekā neprecētajiem, kuru vidējais vecums ir apmēram 24 gadi. Tādējādi ar kopējo darba slodzi saistītās pārmaiņas, ko izraisa stāšanās laulībā, daudz dziļāk skar tos, kuri laulībā stājas, nesasniedzuši 20 gadu vecumu. Apprecoties gados nedaudz vecākiem, kopējās darba slodzes minimālais pieaugums pēc laulībām sasniedz 5—6 stundas nedēļā. Turpretī, apprecoties jaunākiem par 20 gadiem, kopējās darba slodzes minimālais pieaugums sasniedz 12 stundas nedēļā. Runājam par minimālo pieaugumu, jo, kā iepriekš minēts, jauno ģimeņu laika budžeta vietā salīdzinājumam tiek lietots atvieglots analogs — laika izlietojums 20—24 gadu vecumā.

Mācību iestāžu audzēkņu un strādājošo jauniešu kopējā darba slodze 16—19 gadu vecumā īpaši neatšķiras. Nedaudz mazāka tā ir strādājošo puīšu vidū salīdzinājumā ar tiem, kuri mācās. No kopējās darba slodzes viedokļa izmaiņas, kas slodzē notiek pēc laulībām, puslīdz vienādi skar strādājošos jauniešus un tos, kuri mācās, turklāt kā puīšus, tā meitenes. Šādu secinājumu var izdarīt, ja aplūkojam laika apjomu, par kādu kopējā darba slodze pieaug vīriešu un sieviešu laika budžetos pēc laulībām salīdzinājumā ar pirmslaulību situāciju. Turklāt jāņem vērā, ka pati pirmslaulību situācija nav vienāda abu dzimumu personām. Skolu jaunatnes vidū jauniešiem kopējā darba slodze ir par 2,5 stundām nedēļā lielāka nekā puīšiem. Gados nedaudz vecāku neprecēto vidū starpība sasniedz 4,2 stundas. Tādējādi arī samērā līdzīgais kopējās darba slodzes pieaugums, kāds vērojams 20—24 gadus veco vīriešu un sieviešu laika budžetos salīdzinājumā ar neprecēto laika izlietojumu, izraisa jaunajās ģimenēs sievietēm palielinātu kopējo darba slodzi.

Laulības dažādā mērā ietekmē atsevišķas sastāvdaļas, kuras veido kopējo darba slodzi laika budžetā. Apmaksātajam darbam

patērētais laiks relatīvi mazāk saistās ar jauniešu ģimenes stāvokļa izmaiņām. To galvenokārt ietekmē pamatnodarbošanās, proti, klātienes mācības vai darbs, kā arī nepilngadība. Apprecoties pēc 20 gadiem, strādājošo vīriešu laika budžetā apmaksātajam darbam patērētais laiks nedaudz pieaug, bet sievietēm — mazinās salīdzinājumā ar pirmslaulību periodu.

Kopējā darba slodze jaunajā ģimenē galvenokārt pieaug sakarā ar bērnu aprūpi. Bērnu aprūpe un audzināšana izraisa laika budžetā vislielākās izmaiņas pēc laulībām. Ja laulātajiem nav bijis krietni jaunāku māsu vai brāļu, tad laika patēriņš bērniem ir gluži jauna sastāvdaļa viņu laika budžetā. Vecākiem, kuru vecums ir 20—24 gadi, vairumā gadījumu bērni ir zīdaiņa vai mazbērnu vecumā, tāpēc arī bērnu aprūpei veltītais laiks viņu laika budžetā ir lielāks nekā 25—44 gadu vecumā (šai vecuma grupā apvienoti respondenti ar dažāda vecuma bērniem). Jaunajās ģimenēs, kurās ir bērni, strādājošie vīrieši bērnu aprūpei veltī 9 stundas, bet strādājošās sievietes — 14 stundas nedēļā (tabula 1, laika patēriņš uz 1 gadījumu). Jāņem vērā, ka laika budžetā fiksētais bērnu aprūpei patērētais laika apjoms raksturo bērnu aprūpi kā pamatdarbību. Taču faktiski bērniem ģimenē veltī krietni vairāk laika, jo pamatā mājas darbi un atpūta noris bērnu tiešā klātbūtnē.

Mājsaimniecībai, iepirkumiem, dažādu iestāžu apmeklējumiem patērētais laiks neprecēto vidū vīriešu laika budžetā svārstās no 5 līdz 8 stundām un sieviešu laika budžetā — no 9 līdz 13,4 stundām nedēļā. Starpība, kāda vērojama neprecēto vīriešu un sieviešu laika budžetos, liecina, ka sievietes salīdzinājumā ar vīriešiem ir uzkrājušas lielāku pieredzi mājsaimniecībā pirms laulībām. Strādājošajiem, stājoties laulībā, salīdzinājumā ar tiem, kuri precas no skolas sola, arī ir zināmas priekšrocības, jo viņiem ir uzkrāta lielāka pieredze mājsaimniecībā. Piemēram, strādājošie jaunieši caurmērā par 2 stundām vairāk nedēļā ir tērējuši mājsaimniecībai un iepirkumiem nekā mācību iestāžu audzēkņi. Ja laulībā stājas nedaudz vecāki par 20 gadiem, tad mājsaimniecībai un iepirkumiem patērētais laiks pieaug salīdzinoši maz — sievietēm vidēji par 2 stundām nedēļā, bet vīriešiem šis laiks saglabājas pirmslaulību līmenī. Jaunajā ģimenē strādājošās sievietes mājsaimniecībai patērē vismaz 7 stundas nedēļā vairāk nekā vīrieši. Ģimenei sakuplojot un laulības stāžam pieaugot, mājsaimniecībai un iepirkumiem sievietes tērē vidēji 22,6 stundas nedēļā, t. i., par 11 stundām vairāk nekā vīrieši. Ievērojamās starpības izveidošanos daļēji var sekmēt tā pieredze, kuru sievietes ir uzkrājušas mājsaimniecībā pirms laulībām. Jaunajā ģimenē aktīvi liekot savu pieredzi lietā, gluži objektīvi sievietes ierobežo vīriešu

aktīvu iesaistīšanos ikdienas saimniekošanā, un tādējādi tiek likts pamats situācijas automātiskai noturībai tālākā ģimenes dzīvē. Apstākļos, kad vairums sieviešu strādā pilnu darba nedēļu, starp dzimumiem pastāvošās atšķirības mājsaimniecībai patērētā laika apjomā lielā mērā nosaka starpību vīriešu un sieviešu kopējā darba slodzē. Šī kopējā slodze 20—24 gadu vecumā sievietēm ir par 5 stundām lielāka nekā vīriešu slodze, bet 25—44 gadu vecumā starpība sašņiedz 6,6 stundas.

Kā liecina 15 gadu periodā (1972.—1977.) notikušās izmaiņas Latvijas pilsētiedzīvotāju laika budžetos, iezīmējusies sieviešu un vīriešu laika budžetu tuvināšanās, īpaši jaunākajā paaudzē (3). Mazinājušās atšķirības strādājošo vīriešu un sieviešu kopējā darba slodzē, kura sievietēm samazinājusies, kā arī vērojamas dažas tendences laika izlietojumā pa darbu veidiem. Runājot par jaunajām ģimenēm, īpašu interesi izraisa izmaiņas, kas notikušas 20—24 gadus veco iedzīvotāju laika izlietojumā. Strādājošo sieviešu darba slodze no 74 stundām nedēļā 1972. gadā ir mazinājusies līdz 68,5 stundām — 1987. gadā. Vīriešiem šajā vecumā kopējā darba slodze ir nedaudz pieaugusi, t. i., no 62,5 stundām līdz 63,4 stundām. Rezultātā starpība vīriešu un sieviešu kopējā darba slodzē sarukusi no 12 stundām nedēļā līdz 5 stundām. Kopējā darba slodze sievietēm mazinājusies galvenokārt uz apmaksātā darba rēķina un mājas darbu rēķina. Apmaksātajam darbam patērētais laiks ir nedaudz samazinājies arī vīriešu laika budžetā. Taču tas nav izraisījis kopējās darba slodzes mazināšanos, jo vīriešu laika budžetā visai strauji kopš 1972. gada ir audzis bērnu aprūpei veltītais laiks. Tā pieaugums ir daļēji saistāms ar astoņdesmitajos gados notikušo dzimstības palielināšanos Latvijā. Taču dzimstības pieaugums ir lielā mērā izskaidrojams ar otro un trešo bērnu piedzimšanu, bet ir mazāk raksturīgs vecākiem 20—24 gadu vecumā. Tādējādi bērnu aprūpei veltītā laika pieaugums liecina par jaunāko paaudžu vīriešu aktivitāti un interesi šajā jomā, par veco stereotipu vājināšanos mājsaimniecības darbu sadalē starp laulātajiem. Piemēram, periodā no 1972. līdz 1987. gadam bērniem veltītais laiks sievietēm 20—24 gadu vecumā pieaudzis par 1,5 stundām nedēļā, bet vīriešu laika budžetā — par 4 stundām. Vīriešu un sieviešu kopējās darba slodzes tuvināšanās, bērniem veltītā laika pieaugums sabalsojies ar tām tendencēm, kādas vērojamas iedzīvotāju laika izlietojumā atbilstīgās rietumvalstīs. Galvenā rezerve laika budžeta uzlabošanai mūsu sabiedrībā ir pārmērīgi lielais mājas darbiem un iepirkumiem tērētais laiks (ši rezerve acīmredzot tuvākā nākotnē saglabāsies). Laika budžetu analīze no darba slodzes viedokļa liecina, ka pašreizējos apstākļos, izglītojot skolu un strādājošos jau-

PILSETNIEKU BRĪVAIS LAIKS LATVIJĀ 1987. GADA ZIEMĀ ATSEVIŠKĀS
 DZIMUMA UN VECUMA GRUPĀS (stundas, minūtes nedēļā — vidēji
 uz vienu cilvēku grupā)

Brīvā laika nodarbību grupas	Vīrieši				Sievietes					
	mācās 16—19	strādā			mācās 16—19	strādā				
		16—19	24,6* (tikai neprecētie)	20—24		25—44	16—19	24,2* (tikai neprecētas)	20—24	25—44
Brīvā laika apjoms	44:03	39:13	40:08	35:40	32:05	39:39	39:55	36:25	31:20	25:06
Tas izhēlots										
1) mācībām, pasizglītibai	46:18**	2:50	0:53	0:38	0:17	43:23**	3:27	1:19	1:25	0:19
2) sabiedriskam darbam	0:13	0:08	0:09	0:16	0:36	0:32	0:34	0:33	0:21	0:51
3) izrāžu apmeklējumiem	3:50	2:45	2:52	2:25	1:11	2:57	2:01	3:05	2:36	1:33
4) aktīvai atpū- tai	14:41	4:40	7:36	6:50	6:10	14:34	7:05	4:51	4:30	3:26
5) pārsvarā at- pūtai mājās	25:19	28:50	28:38	25:31	23:51	21:36	26:48	26:40	22:28	18:57

* Vidējais vecums grupā

** Skolēniem laiks mācībām neietilpst brīvā laika apjomā, bet gan kopējā darba slodzē

niešus ģimenes zinībās, mājsaimniecība būtu orientējama laika ekonomijas virzienā, bet bērnu kopšana un audzināšana ģimenē būtu saistāma ar visu tās locekļu sadarbību.

Fizioloģiskām vajadzībām iedzīvotāji tērē apmēram 41% no sava laika fonda. Visumā šo vajadzību apmierināšanai patērētais laiks maz saistās ar ģimenes stāvokļa maiņu, ja laulībā stājas vecumā pēc 20 gadiem. Piemēram, neprecētie nedēļā fizioloģiskām vajadzībām tērē tikai 1 stundu vairāk laika salīdzinājumā ar visiem strādājošajiem 20—24 gadu vecumā. Ņemot vērā, ka jaunieši līdz 20 gadu vecumam fizioloģiskām vajadzībām tērē relatīvi visvairāk laika, tad agrinās laulības līdz ar kopējās darba slodzes pieaugumu var izraisīt samērā krasu laika samazinājumu fizioloģisko vajadzību apmierināšanai.

Nedēļas laika fonds ir ierobežots lielums, t. i., 168 stundas, kura ietvaros fizioloģiskām vajadzībām patērētā daļa ir samērā pastāvīgs lielums dažādās iedzīvotāju grupās. Tāpēc trešo lielāko laika fonda sastāvdaļu — brīvā laika apjomu — galvenokārt nosaka kopējās darba slodzes lielums. Tā kā stājoties laulībā, kopējā darba slodze pieaug, tad brīvā laika apjomā notiek pretēja rakstura izmaiņas. Strādājošo vidū neprecētajiem (vidējais vecums 24 gadi) ir par 4,5—5 stundām vairāk brīvā laika nedēļā nekā 20—24 gadu vecumā vidēji. Stājoties laulībā, kā liecina tabulā 2 ievietotie dati, vīriešiem apmēram par 3/4 stundām mazinās mājas atpūta, sievietēm par 1/2 stundu caurmērā mazinās laiks izrāžu apmeklējumiem un gandrīz par 4 stundām — mājas atpūta. Līdzīgi mazinās mājas atpūtai patērētais laiks, apprecoties strādājošajiem līdz 20 gadu vecumam. Turklāt pēc apprecēšanās viņu laika budžetā aptuveni par 2 stundām sarūk laiks mācībām. Stājoties laulībā no skolas sola, vislielākās izmaiņas laika budžetā rada krasā aktīvās atpūtas mazināšanās; puīšiem vidēji par 8 stundām, meitenēm — par 17 stundām nedēļā.

Līdztekus laika izlietojuma reģistrēšanai aptaujātās personas ir izteikušās par atsevišķām nodarbībām, kurām vēlētos veltīt vairāk laika. Iespējamo nodarbību uzskaitījums izvēlei tika piedāvāts īpašā aptaujas anketā. Tabulā 3 izvēles nodarbības sargrupētas daudz maz atbilstoši brīvā laika nodarbību grupām. Precēto un neprecēto vidū dažādā mērā ir izplatīta vēlēšanās brīvajā laikā aktivizēt atsevišķas darbības, piemēram, lasīt nopietnu literatūru, biežāk nodoties fizikulturai. Atšķirības galvenokārt būtu saistāmas ar vecuma starpību un iespējamām interešu atšķirībām pa paaudzēm, bet mazāk ar ģimenes stāvokli. Taču, salīdzinot vienas paaudzes ietvaros, iespējams izdarīt dažus secinājumus. Apprecoties mazinās interese par dejām un diskotēkām. Tas ir

NODARBĪBAS, KURĀM PILSETNIEKI GRĪBĒTU VELTĪT VAIRĀK LAIKA
NEKA TĀS VIŅIEM IZDODAS (1987. gadā Latvijā, % pret aptaujāto skaitu grupā)*

Nodarbības	Vīrieši				Sievietes				
	mācās 16—19	strādā			mācās 16—19	strādā			
		16—19	24,6** (tikai neprecētie)	20—24		25—44	16—19	24,9** (tikai neprecētas)	20—24
Izražu, koncertu apmeklēšana:									
1) teātris	11	37	30	27	29	47	49	56	62
2) kino	26	47	38	37	31	24	26	24	23
3) vieglā mūzika	4	5	6	11	5	4	8	6	3
4) simfoniskā un kora mūzika	0	0	2	0	1	0	0	1	2
Aktīva atpūta:									
1) fizikultūra	59	53	39	34	34	29	23	31	33
2) rokdarbi, amatierisms	30	16	14	20	26	38	23	33	41
3) mākslinieciskā jaunrade	11	0	2	6	5	9	15	9	6
4) dejas, diskotēkas	41	37	14	7	2	42	44	23	3
Pārvarā atpūta mājās:									
1) piedzīvojumu un detektīv-žanra literatūras lasīšana	30	21	28	24	28	11	18	19	12
2) nopietnās (klasiskās) literatūras lasīšana	0	0	8	10	11	11	13	15	21
3) radniecīgu apciemojumi	15	10	20	19	23	13	26	21	26
4) tikšanās ar draugiem	18	47	39	34	23	42	31	31	22
Papildu peļņas darbs	37	10	23	41	38	9	8	11	18
Citas nodarbības	0	5	6	3	6	4	0	2	2
Athbildējošo skaits	27	19	64	70	341	45	39	108	363

*Katrā aptaujātais izvēlējās ne vairāk par trim nodarbībām

** Vidējais vecums grupā

gluži likumsakarīgi, jo deju laukums galvenokārt ir neprecēto tikšanās vieta. Bažas izraisa ieinteresētība papildu peļņas darbā. Tā apprecoties vērojama ne vien vīriešu vidū, bet arī starp sievietēm, gan mazākā mērā. Šīs ieinteresētības pastiprināšanās saistās ar jauno ģimeņu nepietiekamo materiālo nodrošinājumu. Ņemot vērā kopējās darba slodzes pieaugumu pēc stāšanās laulībā, iesaistīšanās papildu peļņas darbā veicinās vēl lielāku slodzes pieaugumu un tādējādi mazināsies gan brīvā laika apjoms, gan arī daļēji fizioloģiskām vajadzībām patērētā laika daudzums. Taču brīvajā laikā lielā mērā notiek ne vien garīgo un fizisko spēku atjaunošana, bet arī to attīstība. Tāpēc brīvā laika apjoma mazināšanās saistīta ar dzīves kvalitātes pazemināšanos.

Vienlaikus ar pastiprinātu ieinteresētību peļņas darbā precēto tāpat kā neprecēto vidū izplatīta ir vēlēšanās aktivizēt dažāda veida darbību savā brīvajā laikā — apmeklēt teātra un kino izrādes, nodoties rokdarbīem, amatierismam, kā arī lasīšanai. Apprecoties pastiprinās pretruna starp nepieciešamību pašizglītoties, baudīt kultūru, saieties ar draugiem un radniekiem, nodoties bērniem, vaļaspriekam un vajadzību pēc materiāliem līdzekļiem. Tādējādi naudas kompensācija jaunajās ģimenēs varētu mazināt ne vien vajadzību pēc papildu peļņas, bet vienlaikus paplašināt arī brīvā laika izlietojuma iespējas. Brīvā laika izlietojuma ierobežojošo apstākļu vērtējums liecina, ka vēlamo izlietojumu galvenokārt kavē nepietiekams brīvā laika daudzums (tabula 4). Turklāt tā nepietiekamību pēc stāšanās laulībā subjektīvi vairāk izjūt vīrieši, jo sieviešu vidū brīvā laika trūkums izjūtams neatkarīgi no ģimenes stāvokļa. Brīvā laika trūkums ierobežo enerģijas atjaunošanu, un acīmredzot tāpēc visai bieži respondentu vidū minēts nogurums — gan kā brīvā laika izlietojumu ierobežojošs faktors. Tātad nogurums neļauj dažādot pat esošo brīvo laiku.

Respondentu atzīmēto brīvā laika kavēkļu vidū ir daži, kuri izplatās tikai pēc stāšanās laulībā, piemēram, vīra un sievas brīvdienu un brīvā laika apjoma nesakrītība, domstarpības dzīvesbiedru starpā par brīvā laika izlietojumu, grūtības nodrošināt bērnu uzraudzību. Šāda veida ierobežojumi galvenokārt traucē pavadīt brīvo laiku ārpus mājas. Ņemot vērā, ka skolu jaunieši aktīvai atpūtai, t. i., pārsvarā ārpus mājas veltī par 8—10 stundām nedēļā vairāk nekā vidēji 20—24 gadu vecumā, tad, stājoties laulībā, jaunieši ar ģimeni saistītos brīvā laika ierobežojumus subjektīvi izjūt stiprāk.

Uzmanību piesaista atzītā neprasme organizēt savu laiku, ko min 22—35% neprecēto. Arī pēc stāšanās laulībā tās izplatība ir augsta, īpaši sieviešu vidū. Subjektīvā nepietiekamās prasmes iz-

BRĪVĀ LAIKA NODARBĪBU KAVĒKĻI NOTEIKTA VECUMA PILSĒTNIĒKU SKATĪJUMA (1987. gadā Latvijā, % pret aptaujāto skaitu grupu)*

Kavēkļi uzskaitījumā pēc biežuma	Vīrieši						Sievietes							
	mācās 16—19		strādā		mācās 16—19		strādā		16—19		20—24		25—44	
	21	0	38	16	57	60	71	18	56	48	55	27	41	55
Laika trūkums	22	0	16	16	16	24	18	26	34	27	41	23	10	20
Nogurums	0	0	5	19	19	19	2	10	1	15	23	10	20	10
Brīvdienu un brīvā laika nesa- kritība	33	16	16	23	23	20	11	20	19	20	10	20	10	20
Ierobežota vieta dzīvoklī	7	10	19	19	19	16	24	20	25	23	17	17	17	17
Kultūras iestāžu trūkums	0	0	0	23	23	20	0	0	1	19	23	23	17	17
Grūtības nodrošināt bērnu uz- raudzību	33	32	23	16	16	16	22	23	35	28	20	20	20	20
Paša(-as) neprasme organizēt savu laiku	37	21	19	14	14	11	2	8	6	7	2	2	2	2
Grūtības ar vajadzīgā inventā- ra iegādi	0	26	20	14	14	9	11	10	12	11	6	6	6	6
Neapmierinošs filmu un izrāžu repertuārs	0	0	0	6	6	9	0	0	0	5	9	9	9	9
Domstarpības ar dzīves bied- ri (u)	0	0	3	6	6	7	9	8	10	3	8	8	8	8
Citi kavēkļi	7	0	2	1	1	2	7	0	2	1	2	2	2	2
Vecums, nepieciešamo spēju trū- kums	0	5	5	3	3	3	4	5	2	3	4	4	4	4
Neizpildītu solījumu morālais slogs														

* Katrs aptaujātais nosauca ne vairāk par trim kavēkļiem.

** Videjais vecums grupā

jūta liecina par trūkumiem jauniešu apmācības programmās. Bet līdz ar to paškritiskā pieeja veic cerību, ka mācību programmu pilnveidošana ģimenes zinībās, arī saimniecības darbu un brīva laika organizēšanā, dos svētīgus augļus, jo ir šo programmu gūt gribošī cilvēki.

Laika budžetā notiekošās krasās izmaiņas, kādas skar jauniešus, stājoties laulībā līdz 20 gadu vecumam, no vienas puses būtu uzskatāmas par agrīno laulību riska faktoru. Bet vienlaikus jāņem vērā, ka adaptāciju atvieglo ilggadēju ieradumu trūkums un jaunības romantisms, jo, kā liecina pilsētnieku aptaujas (dati Latvijā, tad ģimenes dzīvē apmierināto visvairāk ir tieši vidū, kuru laulības ilgums nepārsniedz 5 gadus.

IZMANTOTĀ LITERĀTURA

1. Eglīte P., Zariņa I. Ģimenes noturības sociālie un kultūras faktori. R., 1989.
2. Население Советской Латвии. — Рига, 1986.
3. Эглите П. А., Зариньш И. В. Изменения в использовании времени в родском населением Латвийской ССР//Известия АН Латв ССР. — 1989. № 7.

A. Vecgrāve

JAUNĀS ĢIMENES BRĪVAIS LAIKS UN BĒRNU AUDZINĀŠANA

Brīvais laiks ir kļuvis par vienu no svarīgākajiem mūsdienu sabiedrības vērtīborientācijas veidošanas faktoriem. Līdz ar to arvien nozīmīgāks kļūst arī brīvā laika audzinoši izglītojošais aspekts.

Teorētiskajā literatūrā ar brīvo laiku saprot laika daļu, kas paliek cilvēka rīcībā pēc profesionālā darba un fizioloģisko vajadzību (miegs, ēšana, personiskā higiēna) apmierināšanas, pēc bērnu aprūpēšanas un audzināšanas pasākumiem (2). Sākot ar 70. gadiem, daudzi brīvā laika izmantošanas pētnieki uzsver to īpašo lomu bērnu audzināšanā.

Bērniem veltīto laiku daļa pētnieku (1) sadala divās grupās: bērnu audzināšana un bērnu kopšana. Bērnu kopšana galvenokārt ir saistīta ar māsaimniecības darbu veikšanu (bērna fizioloģisko, sadzīves un citu vajadzību apmierināšanai).

Raksta autore uzskata, ka bērnu audzināšana nav ieskaitāma brīvajā laikā, taču, lai salīdzinātu sava pētījuma datus ar republikas iedzīvotāju brīvā laika rādītājiem, kas atrodami H. Minca un A. Ņepomņāščija darbā (3), tad šie dati ieskaitīti brīvā laika budžetā. Autore ir vienisprātis ar tiem sociologiem, kuri bērnu audzināšanu ieskaita ārpusdarba laikā, jo brīvā laika nodarbībām ir raksturīga izvēles iespēja (darīt vai nedarīt). Taču bērnu audzināšana ir sociāli nepieciešama, tāpēc būtu nepareizi to attiecināt tikai uz brīvo laiku.

Faktori, kas ietekmē brīvā laika apjomu, sadali un vērtīborientāciju, ir atšķirīgi tiklab pilsētas un lauku iedzīvotāju vidū, sievietu un vīriešu starpā, kā arī dažādās izglītības pakāpju un sociālās grupās. Brīvā laika izmantošanas struktūra, forma un tā apjoms atšķiras arī atkarībā no jauno vecāku darba ražošanā, no viņu vecuma, ienākumu lieluma un citiem faktoriem.

Brīvā laika izmantošanas raksturu būtiski ietekmē jauno vecāku dzīvesvieta — pilsēta un lauki, mazpilsēta. Šī būtiskā atšķirība reģistrēta arī mūsu veiktajā anketēšanā Rīgas pilsētā un

Madonas rajonā. Šī iemesla dēļ anketēšanas dati ir nozīmīgi tikai kā attiecīgā reģiona stāvokļa konstatējums.

Mūsu pētījuma mērķis — iepazīt jauno ģimeņu brīvā laika izmantošanas praksi. Kā Latvijas PSR, tā citās savienotajās republikās veiktajos darbaļaužu laika budžeta pētījumos ir apstiprinājies, ka ģimenēs ar bērniem, īpaši ģimenēs ar maziem bērniem, stipri palielinās mājsaimniecības darbu apjoms un samazinās brīvais laiks. Arī anketēšanas (aptaujāti 165 jaunie vecāki Madonas rajonā Praulienas un Jaunkalsnavas ciemu bērnodārzos un Rīgas 148. bērnodārzā) rezultāti apstiprina šo faktu — brīvais laiks jaunajiem vecākiem Rīgā vidēji nedēļā ir 19,5 stundas, bet lauku reģionā — 7,4 stundas nedēļā. Iegūtie rādītāji ir krietni mazāki nekā vidējie rādītāji republikā.

Salīdzinot mūsu iegūtos datus par brīvā laika kopapjomu laukos (7,4 stundas nedēļā) ar Rīgas vidējiem rādītājiem (19,5 stundas nedēļā), secināms, ka mūsu aptaujātajām lauku jaunajām ģimenēm ir 2,7 reizes mazāk brīvā laika nekā pilsētniekiem.

Tāpat nepieciešams teorētiski nošķirt formāli brīvo laiku no patiesi brīvā laika, bet patiesi brīvo laiku nodalīt pasīvajā brīvajā laikā un aktīvajā brīvajā laikā. Teorētiskajā literatūrā ir izteikta doma, ka aktīvais brīvais laiks ir funkcionāli vislietderīgākais un nozīmīgākais laiks, kad tas no indivīda brīvā laikā pārvēršas par mikrokollektīva — ģimenes brīvo laiku (4). Tādēļ jācenšas maksimāli samazināt «amortizācijas atskaitījumus» un palielināt laiku, kas izmantojams personības vispusīgai attīstībai.

Acīmredzot būtiska nozīme ir tam apstāklim, ka pilsētās plašāk nekā laukos mājsaimniecības darbus atviegļina sadzīves un sabiedrisko pakalpojumu iestādes.

1977. gadā veiktā anketēšana sniedz datus par brīvā laika izmantošanas atšķirībām vīriešu un sieviešu starpā Rīgas pilsētā (3). Sievietēm brīvo laiku vairāk aizņēmusi lasīšana (4,9 st. nedēļā), TV skatīšanās (4,8 st.), mācības un kvalifikācijas celšana (3,0 st.). Vīrietim minētajā periodā 1. vietā ir TV skatīšanās (8,2 st.), tad lasīšana (6,5 st.), mācības un kvalifikācijas celšana (4,3 st.), bērnu audzināšana (4,2 st.). Kopsummā sievietes vidējais brīvais laiks sasniedzis 23,6 stundas nedēļā, vīriešiem — 39,5 stundas nedēļā.

Mūsu izdarītais pētījums rāda, ka Rīgas pilsētā vecākiem brīvo laiku visvairāk aizņēmusi bērnu audzināšana, tālāk seko TV skatīšanās, lasīšana, kontakti ar radiem un draugiem, mācības, kvalifikācijas celšana un citi brīvā laika izmantošanas veidi. Tātad salīdzinājumā ar 1977. gadā iegūtajiem rezultātiem atšķirība ir liela. Domājams, ka tās pamatā ir vecāku subjektī-

vā ceņšanās uzsvērt savu lomu bērnu audzināšanā anketētāju — bērnodarza audzinātāju klātbūtnē.

Jauno vecāku anketēšanas dati turpretim liecina, ka lauku reģionos brīvo laiku visvairāk aizņem kultūras pasākumi, mācības un kvalifikācijas celšana, trešajā vietā izvirzās bērnu audzināšana, tālāk seko rokdarbi un TV skatīšanās. Pēc aptaujas datiem var spriest, ka bērnu audzināšanai laukos tiek veltīta krietni mazāka vērība, priekšplānā izvirzot kultūras pasākumus un pašizglītību. Šai sakarā jāievēro būtisks apstāklis — lauku iedzīvotāju laiku, īpaši sezonas periodā, lielā mērā aizņem darbs piemājas saimniecībā. Pēc 1972. gadā ZA Ekonomikas institūta veiktā pētījuma rezultātiem secināms, ka sezonas laikā darbs piemājas saimniecībā aizņem vīrietim 9,12 stundas nedēļā, sievietei — 12,75 stundas nedēļā (1,126).

Mazpilsētā brīvā laika izmantošanas struktūra ir atšķirīga, prakse rāda, ka cilvēki izvēlas to, kas attiecīgajā brīdī ir objektīvi vieglāk pieejams. Tā, piemēram, vīriešiem mazpilsētā galveno vietu ieņem TV — 34,5% no nedēļas brīvā koplaika, kontaktēšanās — 14,6%, atpūta dabā — 13,7%, lasīšana — 13,4%, pasīvā atpūta — 3,8%, nodarbības ar bērniem — 3,7%. Arī sievietēm pirmajā vietā ir TV — 27,6%, kontaktēšanās — 15,7%, atpūta dabā — 12,3%, lasīšana — 10,3%, vaļasprieks — 9,2%, pasīvā atpūta — 3,8%, bērnu audzināšanā — 3,8% (dala 6/7 vietu).

Pētījums aptvēris mazgadīgu bērnu vecākus, un līdz ar to isti objektīvu ainu par jaunajām ģimenēm nesniedz, jo, bērnam kļūstot vecākam, viņam nepieciešams mazāk vecāku laika. Tomēr pētījums ir zināms vērtīborientācijas rādītājs.

Mūsu pētījums apstiprina faktu, ka Rīgā dzīvojošiem jauniešiem vecākiem ir krietni lielākas iespējas savus bērnus iepazīstināt ar kultūras un mākslas parādībām. Kultūras pasākumu skaits pirmām kārtām ir leļļu teātra, cirka un zooloģiskā dārza apmeklējumi. Daļa aptaujāto jauno ģimeņu kopīgi ar bērniem bieži apmeklē koncertus un kinofilmu izrādes. Mazāk populāras ir izstādes un bērnu diskotēkas, kā arī bērnu mākslas dienu pasākumi. Tuvākajā nākotnē šai jomā acīmredzot ienāks videofilmu skatīšanās un spēles ar displejiem. Rīgas pilsētas apsekotajā rajonā bērni ir apmeklējuši teātri, koncertus un citus kultūras pasākumus trīs reišu vairāk nekā Madonas rajona minētajos ciemos.

Interesanti atzīmēt, ka savukārt ir nodarbību veidi, kurus vecāki organizē saviem bērniem mājas apstākļos, abās grupās gandrīz ir vienādi — pirmo vietu ieņem priekšlasīšana, tālāk seko kopīgs darbs mājsaimniecībā un zīmēšana. Lauku rajonā lielāka vērība tiek veltīta dziedāšanai (domājams — tas vecmāmiņu

nopelns), kopīgi skatītiem raidījumiem, ogu un sēņu lasīšanai, braucieniem pie tuviniekiem.

Anketēšanas dati liecina, ka lauku apstākļos vecāku brīvā laika budžetu būtiski uzlabo vecvecāku palīdzība, kas mūsu aptaujātajā reģionā vecāku brīvo laiku palielina vidēji par 7,16 stundām nedēļā. Pilsētas apstākļos vecvecāku loma un izmantotais laiks mazbērnu audzināšanā ir mazāks. Mūsu pētījuma dati atbilst vispārējām tendencēm republikā un pat PSRS kopumā, proti, par vecvecāku vecuma samazināšanos un līdz ar to likumsakarīgo aizņemtību sabiedriskajā ražošanā. Tas apgrūtina viņu iespējas regulāri piedalīties mazbērnu kopšanā un audzināšanā, un līdz ar to vecvecāku palīdzībai ir vairāk materiāls raksturs. Laukos kopumā vecvecāku izglītības līmenis ir zemāks nekā pilsētās. Tas varētu būt viens no iemesliem, kāpēc laukos vecvecāki, sasniedzot pensijas vecumu, aiziet no darba materiālajā ražošanā. Tādējādi rodas iespēja vairāk palīdzēt mazbērnu kopšanā un audzināšanā.

Balstoties uz mūsu republikā izdarītām socioloģiskām aptaujām un lietuviešu sociologu datiem (1; 5), var secināt, ka laukos un mazpilsētās kopumā bērnu audzināšanai tiek pievērsta mazāka uzmanība nekā lielpilsētās, priekšplānā izvirzot darbu piemājas saimniecībā, papildus apmaksātu darbu, TV skatīšanos, viesošanos, kultūras pasākumus, pašizglītību.

Situācijā, kad jaunos vecākus ietekmē vairāki faktori un pastāv izvēles brīvība — papildus apmaksāts darbs, sevis apliecināšana kādā dzīves jomā, izklaidēšanās, pašizglītība vai nodarbošanās ar saviem bērniem — noteicošā loma tomēr ir viņu vērtīborientācijai.

Mūsu izdarītās anketēšanas dati liecina arī par to, ka sievietei ir apmēram par desmit stundām nedēļā mazāk brīvā laika nekā vīrietim, ka pastāv konflikta situācija starp sievietes aizņemtību un noslogotību mājas darbos un viņas brīvo laiku. Acīmredzot arī mūsu pētījumā apstiprinās sociologu izteiktais viedoklis, ka mūsdienu apstākļos spēcīgi izpaužas konflikts starp sievietes tieksmi pēc bērniem un citām nepieciešamībām (5) un tieksmēm.

Pastāv arī netieša sakarība starp jauno vecāku brīvā laika apjomu, mikroklimatu ģimenē un ģimenes sadzīviskajiem apstākļiem: proti, vai dzīvoklis ir labiekārtots, cik liels tas ir, kādi ir ģimenes vidējie ienākumi utt. Atbildot uz anketēšanas jautājumu par ģimenes iespējām labāk izmantot brīvo laiku, gandrīz visi mūsu aptaujātie minēja objektīvus iemeslus, kas viņus traucē brīvo laiku veltīt bērnu audzināšanai. Tas raksta autori pamudināja sīkāk izpētīt zinātnisko literatūru, respektīvi, izziņāt sociāl-

ekonomiskos apstākļus, kādos dzīvo jaunās ģimenes un kā tie ietekmē ģimenes brīvā laika budžetu un tā izmantošanas iespējas. Socioloģe I. Dementjeva, analizējot sociālekonomiskos faktorus, kas būtiski ietekmē jaunās ģimenes normālu funkcionēšanu, uzsver, ka svarīgākais ir algas un dzīvokļa jautājums. Viņas sniegtajos statistikas datos minēts, ka sievietēm bērni vibiežāk dzimst vecumā no 20 līdz 24 gadiem, kā arī pirmajos 5—7 laulības dzīves gados. Šajā dzīves periodā jaunās mātes labākajā gadījumā ir jaunas speciālistes, bet aptuveni 56% jauno vecāku vēl turpina mācības (32% no tiem dienas nodaļā). Pēc I. Dementjevas datiem, 1/3 jauno ģimeņu šai laikā ienākumi nepārsniedz 80 rbļ. uz cilvēku, mazāk par 50% → 100 rbļ. uz cilvēku (5). Piedzimstot bērnam, materiālais stāvoklis parasti pasliktinās un pirmajos piecos laulības gados nekādu uzlabojumu nav.

Otrs ne mazāk būtisks materiāla rakstura faktors, kas ietekmē jaunās ģimenes, ir nodrošinātība ar apdzīvojamo platību.

Latvijas PSR ZA Ekonomikas institūta veiktajā aptaujā (6) fikssēts, ka mūsu republikā 45% ģimeņu dzīvo vienā istabā, kurā mītnās vairāk nekā 2 cilvēki, bet 11% gadījumu vienā istabā dzīvo 3 un vairāk cilvēku, trīs istabas — 11,3%, 4 un vairāk — 2,3%.

Mūsu anketēšanas gaitā jaunajiem vecākiem tika uzdots jautājums: «Kā, pēc jūsu domām, ģimene varētu labāk izmantot brīvo laiku (kas traucē to darīt)?» Tiek minētas objektīva rakstura grūtības — rindas pēc pārtikas produktiem un rūpniecības precēm, slikti organizētie komunālie pakalpojumi, sabiedriskajos transporta līdzekļos pavadītais ilgais laiks, tas, ka ne visām jaunajām ģimenēm ir iespējas iekārtot savus bērnus pirmsskolas audzināšanas iestādēs u. c. Visi šie faktori ietekmē mikroklimatu ģimenē, un var saprast jauno vecāku vilšanos ģimenes dzīvē, kā arī viņu neprasmī tikt galā ar bērnu audzināšanu, jo jaunie vecāki psiholoģiski tam nav sagatavoti. I. Zariņa, apstrādājot LPSR ZA Ekonomikas institūta iegūtos socioloģiskās aptaujas datus, secina, ka 28% aptaujāto tēvu un 34% māšu kopumā jūtas vilušies bērnu audzināšanā (5). Pētījuma autori izdala divas galvenās faktoru grupas, kas izraisa šo neapmierinātību. 1. grupā ietilpst sociālpсихолоģiskie faktori, 2. grupā — materiālie faktori. 1. grupā, piemēram, vīrieši un sievietes kā galvenos min sarežģījumus bērnu audzināšanā, bērnu slimības. Mātes min vēl vīra nepietiekamu palīdzību mājas darbos, vīra dzeršanu.

ZA Ekonomikas institūta veiktais socioloģiskais pētījums, kā arī mūsu izdarītās aptaujas dati dod iespēju secināt, ka situāciju nevar traktēt viennozīmīgi — tas ir, liela daļa jauno ģimeņu atrodas ekonomiski sarežģītā situācijā. Tas, protams, atslāj nega-

tīvu iespaidu uz ģimenes mikroklimatu un rada grūtības bērnu aprūpē un audzināšanā. Tomēr galvenais, kas nosaka, vai nodarboties vai nenodarboties ar savu bērnu audzināšanu un cik laiku tam veltīt, ir vecāku vērtīborientācija, atbildības izjūta un sociālais briedums, kas jaunajiem vecākiem pirmajos piecos laulības gados vēl tikai veidojas.

Analizējot mūsu organizētās aptaujas gaitā iegūtos rezultātus, jāsecina, ka jaunajiem vecākiem pietrūkst pedagoģisko prasmiņu un iemaņu savu bērnu audzināšanā, un tas savukārt negatīvi ietekmē ģimenes mikroklimatu. Vecāki, kuru bērni vēl ir zīdaiņi vai mazbērna vecumā, kopumā ir apmierināti ar bērnu audzināšanu, taču, bērnam kļūstot vecākam, šī apmierinātība zūd un respondentu atbildēs parādās formulējums — sarežģījumi bērnu audzināšanā. Pēc tā, cik vecāki nekompetenti analizē un vērtē bērnu grāmatas (viņu atbildes ir ļoti nekonkrētas, vispārīgas), var secināt, ka daudzi no viņiem par šiem jautājumiem nav domājuši, vecākiem trūkst arī attiecīgo zināšanu. Cita pētījuma (G. Matule) dati parāda līdzīga rakstura vecāku nekompetenci (piemēram, par agru esot mācīt bērnu dziedāt vienu, divu, trīs un pat četru gadu vecumā, arī priekššalāsīšanai neesot piemērots divus, trīs un pat četrus gadus vecs bērns, nemaz nerunājot par zīmēšanu, lasītprasmes apguvi un rēķināt mācīšanu). Jāsecina, ka minētie vecāki neizprot attiecīgā vecumposma bērna intelektuālās attīstības iespējas un nevēlti pietiekamu vērību sava bērna vispusīgai attīstībai.

Anketēšanas rezultāti apstiprina domu par ciešo sakarību starp vecāku izglītības līmeni un viņu ieinteresētību veltīt brīvo laiku bērnu audzināšanai. Salīdzinot trīs aspektos objektus, var konstatēt būtiskas atšķirības attiecīgo reģionu vecāku vērtīborientācijā, viņu kompetencē pedagoģijas un psiholoģijas jautājumos un ieinteresētībā nodarboties ar saviem bērniem. Divos objektos, kur bērnu dārzu apmeklē bērni, kuru vecāku izglītības un vispārējais kultūras līmenis ir samērā augsts, vecāki orientējas bērnu literatūrā, kā arī spēj novērtēt, kādās jomās ar bērniem nepieciešams padziļināti nodarboties un kā būtu vēlams organizēt brīvo laiku. Taču šie vecāki arī atzīst, ka sociālā palīdzība ģimenei ir nepietiekama un iespējama vairāk nodarboties ar bērnu šķiet problemātiskas. Brīvā laika izmantošanas programmā gan ģimenei kopumā, gan nodarbībām ar bērnu ir jūtama mērķtiecība. Aptuveni 70% no aptaujātajiem Rīgas objekta bērnu vecākiem uzskata, ka viņi nepietiekami daudz uzturas ar bērniem ārpus pilsētas, pārāk maz tos iepazīstina ar dabu, ka bērni izjūt kustību deficītu svaigā gaisā. Šo deficītu varētu likvidēt, bērniem nodarbojoties ar sportu vai tūrismu, kā arī ar dārzkopību. Puse

no šās vecāku grupas atzīst, ka bērni ir jāiesaista estētiskas ievirzes vai sporta pulciņā. Diemžēl šādu pareizu orientāciju un kompetenci nevarēja novērot vienā no diviem lauku objektiem. Turienes vecāki kopumā zina sabiedrībā aprobēto nostādni par to, ka jānodarbojas ar bērnu, taču, cik var secināt no anketēšanas, viņiem nav skaidrs, kādās jomās tas visvairāk būtu nepieciešams viņu bērniem. Vecāki par šiem jautājumiem nav interesējušies, cerēdami, ka visu nepieciešamo paveiks bērnudārza audzinātājas.

Pietrūkst arī orientācijas, mērķtiecības, ko vecāki tieši varētu un gribētu brīvajā laikā darīt. Runājot par apmierinātību vai neapmierinātību ar brīvā laika izmantošanu kopumā (atvaļinājumi, svētku un atpūtas dienas), abās grupās (apmierināto un neapmierināto grupās) brīvā laika budžets ir gandrīz vienāds. Neapmierinātība lielā mērā rodas tāpēc, ka vecāki neprot organizēt brīvq laiku — viņiem nav sava vaļasprieka, viņi galvenokārt izmanto pasīvo atpūtu un samērā vienveidīgi pavada brīvo laiku (atvaļinājumi mājās, darbs piemājas saimniecībā, lopu apkopšana u. c.). Vecāku grupā, kuri ir apmierināti ar brīvā laika izmantošanu, vērojama lielāka nodarbību daudzveidība un noteikta ģimenes orientācija uz kādu zināmu nodarbību (tūrisms, pašdarbība, tehniskā jaunrade, sports, kultūras pasākumu apmeklējumi, zveja u. c.). Rīgā anketēto jauno ģimeņu grupā neapmierināto ar brīvā laika apjomu un izmantošanas iespējām ir 4 reizes vairāk nekā apmierināto. Par galveno traucēkli tiek minēts brīvā laika deficīts. Šī tendence ir raksturīga lielpilsētu iedzīvotāju vidū visā pasaulē. Zinātniskajā literatūrā tiek apstiprināts fakts — jo augstāks ir individa kultūras loks un intelektuālais līmenis, jo augstāk tiek izvirzītas prasības brīvā laika izmantošanai. Turklāt tieši kultūras un intelektuālā līmeņa kvalitāte nosaka to, ka brīvais laiks netiek izmantots haotiski un virspusīgi, atkarībā no piedāvājuma vai pieejamības, bet tieši pats cilvēks izvēlas brīvā laika izmantošanas veidus. Neapmierinātība ar brīvā laika pavadīšanas iespējām indivīdam rada psiholoģiska diskomforta izjūtu, kas negatīvi ietekmē gan viņa profesionālo darbu, gan psiholoģisko gaisotni ģimenē.

Tā kā pieaugušas iespējas no pamatdarba brīvajā laikā nodarboties ar individuālo un kooperatīvo darbu, un līdz ar to jaunajiem vecākiem rodas izredzes kaut daļēji atrisināt savas finansiālās grūtības, diez vai ir objektīvs pamats cerēt, ka tuvākajā nākotnē būtiski palielināsies jauno vecāku brīvā laika budžets. Šai situācijā, kad reāli eksistē konflikta pamats, proti, starp iespējām palielināt ģimenes kopējo budžetu un tātad paaugstināt arī dzīves līmeni un nepieciešamību vairāk laika veltīt gan bēr-

nu audzināšanai un attīstīšanai, gan elementārai emocionālai tu-
vībai, ģimenes pedagoģijai piemīt īpaši svarīga sociāla nozīme.
Kā uzskata lietuviešu zinātnieks, pedagoģisko zinātņu doktors J.
Vaitkjavičs, mūsdienu pedagoģiskajā izglītošanā divi svarīgākie
komponenti, kurus nereti neievēro paši pedagogi, ir savstarpējo
attiecību kultūra un pedagoģiskais takts. 20. gadsimta pasaulē
viens no paradoksiem ir tas, ka vienlīdz intensificējas gan cilvē-
ku tuvināšanās, gan arī atsvešināšanās procesi. Turklāt mūsdie-
nu dzīvesveids rada atsvešināšanos ne tikai darba kolektīvos, bet
diemžēl arī ģimenēs — tieši starp vecākiem un bērniem. Kā lieci-
na empīriskie dzīves fakti un psihologu pētījumi, tad starp vecā-
kiem un bērniem esošo psiholoģiski emocionālo kontaktu deficīts
un vienveidīgums ne tikai negatīvi ietekmē bērna turpmāko dzī-
vi, bet arī veido negatīvas viņa personības iezīmes. Tāpēc jau-
najām ģimenēm racionālāk, mērķtiecīgāk jāizmanto brīvais laiks
un jācenšas uzlabot ģimenē realizētā audzinošā iedarbība. Sai-
nolūkā mērķtiecīgi varētu izmantot visu to laiku, kad vecāki ir
kopā ar bērnu (laiks, kas tiek pavadīts ceļā uz bērnudārzu, laiks,
kad kopā ar bērnu strādā piemājas saimniecībā u. c.). Noteico-
šais faktors ir vecāku ieinteresētība nodarboties ar bērnu un
prasme to darīt. Tāpēc svarīgi ir paaugstināt vecāku pedagoģis-
ko kultūru, kas izpaužas teorētiski praktiskā savu bērnu audzi-
nāšanas gatavībā.

Vecāku pedagoģiskajai izglītošanai ir nepieciešama pedago-
gu un visas sabiedrības saskaņota individuāla pieeja katrai atse-
višķai ģimenei, taču ar vienotām sociālām prasībām ģimenes
audzināšanā, t. i., vecākiem apzināti jāveido spēja saprast bērna
iekšējo pasauli, iegūt viņa uzticību, izprast bērna subjektīvās
īpatnības. Kā uzsver psihologi, tad pedagoģiskajam taktam jā-
balstās uz tādām vispārcilvēciskām vērtībām kā mīlestība, garī-
gums, cieņa pret bērnu kā personību. Diemžēl mūsu sabiedrībā
pēdējos četrdesmit gados pārāk maz uzmanības pievērsts garī-
gajai dzīvei un kultūrai, arī bērna audzināšanai ģimenē. Tehno-
kratizēšanās un globālas industrializēšanas tendence, personības
unificēšanas tieksme, kas mūsu sabiedrībā ir valdījušas personī-
bas kulta gadu totalitārisma un stagnācijas gadu pseidooptimis-
mā, ir pārrāvušas gadsimtu gaitā izveidojušās ģimenes tradīci-
jas, vecāku un bērnu savstarpējās kopības tradīcijas. Mūsdienu
sociālekonomiskajā un psiholoģiskajā situācijā jaunajiem vecā-
kiem nav iespējams mehāniski pārņemt iepriekšējo paaudžu intu-
itīvi izveidojušās ģimenes pedagoģijas tradīcijas, tās sakņojās
laikā, kad pastāvēja cilvēka (bērna) cieša piesaiste dabas ritmiem,
ikdienas darbam.

Tikai tad, kad paaugstināsies vecāku vispārējās kultūras

līmenis, kad atjaunosies kultūras un tikumiskās tradīcijas, kad veidosies garīgāka vērtīborientācija un uzlabosies sociālekonomiskā situācija, būs iespējams vecāku brīvo laiku prasīgāk izmantot bērnu audzināšanai. Visa sabiedrība kopumā šobrīd atrodas krīzes situācijā un ģimene, būdama sabiedrības mikrošūniņa, nav izolēta no šiem procesiem. Tādēļ izeja no laika deficīta ģimenē, virspusīgas bērnu audzināšanas «fonā», var būt tikai, humanizējoties sabiedrībai kopumā un valstij realizējot mērķtiecīgu materiālu palīdzību ģimenēm ar bērniem.

IZMANTOTA LITERATURA

1. Cīce A., Geidāne I., Goša Z. Laiks un darbs. — R.: Liesma, 1977.
2. Ģimene. — R.: Zvaigzne, 1986.
3. Mincs H., Неромнашчijs A. Brīvais laiks un sociālais progress. — R.: Liesma, 1977.
4. Культура и свободное время. — Таллинн, 1980.
5. Социологические исследования вопросов демографии семьи и здравоохранения. — Вильнюс, 1987.
6. Факторы и мотивы демографического поведения. — Рига: Зинатне, 1984.

PAR BĒRNA SASKARSMI AR LATVIEŠU FOLKLORU

Folklorai kā pirmajai latviešu tautas audzinātājai un kultūras nesējai ir milzīga nozīme mūsdienās.

Ļoti nozīmīgus vārdus par tautasdziesmu ir teicis Krišjānis Barons Latvju dainās ievietoto bērnu dziesmu priekšvārdā: «Skolu senāk nebija, viņu vietu savā vizē it teicami izpildīja tautasdziesmas. Tās bija ievērojams un plaši izlietojams līdzeklis bērnu audzināšanā, mācībā, izglītošanā... Dziesmas pasniedza bērnam pirmās mācības rātnībā un tikumos un šādā bērniem piemērotā un vieglā atminamā dziesmiņu un līdzību veidā mācības palika bērnam piemīlīgas un jo dziļi iespiedās bērna sirdī» (1).

Folkloras kā pedagoģiska līdzekļa īpaša nozīme ir tā, ka tajā pausti latviešu tautas ētiskie un estētiskie uzskati (priekšstati par labo un ļauno, cildeno un zemisko, par darba tikumu, ģimenes sadzīves un cilvēka rakstura veidošanos, cilvēka centieni izprast un saudzēt dabu, izjust sevi kā dabas sastāvdaļu), atklāts morāli estētiskais ideāls, tā raksturīgākās iezīmes (morālais spēks, labestība, čaklums, pašreizējā u. c.). Folklorā būtībā ir gadsimtu pieredzē veidojies, vērtēts un pārvērtēts tautas ētisko normu krājums, kurā palicis galvenokārt tikai vērtīgais — tiklab garīgajai, kā arī praktiskajai dzīvei noderīgais. Šis darba un ģimenes sadzīves pieredzē radušās tautas ētiskās atziņas var izrādīties ļoti iedarbīgas arī mūsdienu cilvēka morāles veidošanā (9).

Viens no svarīgākajiem latviešu tautas tikumiem ir darba tikums. Darbs folklorā tiek uzskatīts par dzīves pamatu, visu tikumu pamatu, cilvēka vērtību mēru. Darba tikums cieši saistīts ar daiļuma izpratni. Darba daile ir cilvēka tikuma daile. Bez daiļuma nav iedomājama ne dzīves celmsme darbā, ne dzīves celmsme jaunībā, veidojot ģimenes kopdzīvi (4).

Tautas poētiskās daiļrades dažādu žanru materiāli, kuru galvenais temats ir bērna un viņa dzīves attēlojums, apkopoti latviešu bērnu folklorā. Tajā centrālais jautājums ir audzināšana — kā izaudzināt bērnu par krietnu, darbīgu cilvēku (5, 10).

Izaudzināt cilvēku pēc savas tautas īpaša ideāla, kā norāda

E. Brastiņš, iespējams ar tautisko audzināšanu ģimenē, skolā, draudzē (3).

P. Birkerts (2), runājot par tautas gudrībām, kas uzkrātas tautasdziesmās, sakāmvardos, pasakās, akcentē vecāku, īpaši māmiņas kā audzinātājas un gudrības avota nozīmi. Ir mēģinājumi (11) vērtēt folklorā paustos audzināšanas paņēmienus (pārlicināšana ar paraugu, ricības un uzvedības stimulēšana, pamudinājumi un sodi).

Latviešu folkloras izmantošana pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanā pētīta maz. Ir iepazīta vecāko pirmsskolēnu tēlainās valodas veidošana ar tautasdziesmas palīdzību bērnudārzā, norādīti ceļi un līdzekļi, izstrādātas rekomendācijas vecākiem (12). Daži pētījumi par folkloras izmantošanas nozīmi pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanā ir veikti Baltkrievijā, Moldāvijā, Tatārijā. Tajos atklāta lietišķās mākslas un folkloras īpašā loma, attīstot bērna interesi par apkārtni, dzimto zemi, cilvēku attiecībām un darbu; kā arī izkopjot viņa jūtas.

Šī apjoma ziņā nelielā pētījuma mērķis bija iepazīt folkloras izmantošanas dažas iespējas pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanā ģimenes apstākļos. Informācija ievākta, aptaujājot vecākus, intervejojot bērnus un organizējot pārrunas ar bērnudārza audzinātājam.

Sadarbībā ar pirmsskolas audzināšanas iestādēm — Rīgas 148. bērnudārzs (vadītāja M. Priede), Kokneses bērnudārzs «Gundega» (vadītāja A. Svētiņa), Aizkraukles bērnudārzs «Zilīte» (audzinātāja A. Popele, muzikālā audzinātāja V. Lapa), kā arī ar nedaudzām skolām iepazīts stāvoklis 93 ģimenēs.

Tā kā folkloras iesakņošana ģimenē noris ar literatūras, mūzikas, pārmanoto paražu un tradīciju palīdzību, pētījumā mēģināts iepazīt šos jautājumus.

Bērna tuvināšana folklorai ģimenē lielā mērā atkarīga no tā, vai vecākiem ir pieejama attiecīga literatūra (literatūra pieaugušajiem un bērniem). Sai sakarā noskaidrots, cik daudz bērnu grāmatu ir ģimeņu bibliotēkās un kādas ir šīs grāmatas. Daudz bērnu grāmatu (vairāk nekā 100) ir 31% iepazīto ģimeņu. Vairāk nekā 50 grāmatu ir apmēram 6% ģimeņu. Samērā maz grāmatu (no 10 līdz 50 grāmatām) ir apmēram 17% ģimeņu. 46% vecāku nav norādījuši grāmatu skaitu.

Pētījumā svarīgi bija precizēt, kādi latviešu folkloras sacerējumi ir mājas bibliotēkā. Pirmajā vietā dažādo sacerējumu ziņā ir pasakas, otrajā vietā — tautasdziesmas, trešajā vietā — teikumi un krājumi. Apmēram pusei no respondentu ģimenēm bibliotēkās ir grāmatas, kurās ietvertas dažādu folkloras žanru vienības. Kopumā var secināt, ka jaunajām ģimenēm ir pieejama folklorā,

īpaši pēdējos gados izdotie krājumi. Taču pirmsskolēna audzināšanā lielāko daļu no tiem var izmantot, tikai izdarot attiecīgu atlasī. Tas vecākiem sagādā zināmas grūtības. Jāatzīmē arī, ka jauno ģimeņu iespējas iegādāties ilustrētas latviešu bērnu folkloras grāmatas ir ierobežotas.

Ģimenes grāmatu krātuve var būt liela pedagoģiska bagātība, ja vecāki tās izraugās pārdomāti un prot tuvināt bērnu šīm vērtībām.

Bērņa intereses veidošanā liela nozīme ir tam, kādā veidā vecāki iepazīstina bērnu ar grāmatu. Gandrīz visi respondenti, izņemot dažus gadījumus, jauno grāmatu vispirms dod bērnam aplūkot, lai radītu interesi, un tikai pēc tam, lasot to priekšā, iepazīstina ar saturu. Diemžēl vecāki nesniedz pietiekamas ziņas par to, kā noris šis process, t. i., vai viņi atbild uz atsevišķiem bērņa jautājumiem un sniedz komentārus, vai arī bērns grāmatu aplūko viens pats. Tikai daži vecāki norāda, ka viņi ar grāmatu iepazīstas vispirms paši, un tikai pēc tam notiek priekšā lasīšana vai stāstīšana.

Interesi par grāmatu īpaši mazbērņa vecumā un pirmsskolas vecumā bērnos rosina ilustrācijas. Pozitīvi vērtējams tas, ka vairākums vecāku ilustrāciju apskatei ir pievērsuši vajadzīgo uzmanību. Konkrētas atbildes par ilustrāciju izmantošanu grāmatas lasīšanas laikā devuši 69% vecāku (ilustrācijas aplūko kopīgi ar bērnu, pastāsta par tām, izskaidro tās u. tml.), nekonkrēti atbildējuši 24% vecāku, bet atbildes nav snieguši 7% jauno vecāku. Dažās ģimenēs jau dziļāk atklātas ilustrāciju izmantošanas iespējas bērnu uzmanības noturības veidošanā, lasītā satura noskaņošanā, bērņa valodas attīstīšanā — vecāki rosina bērnu pastāstīt par ilustrācijā attēloto u. tml.

Aptaujās vecāki visbiežāk min M. Stārstes un I. Ceipes bērnu grāmatu ilustrācijas. Mazie ir iemīļojuši ežuku, zaķēnu, kazlēnu un citus dzīvniekus, kuri attēloti ļoti pievilcīgi.

Cik regulāri bērni tiek iepazīstināti ar attiecīgajām grāmatām? — Apmēram puse respondentu norādījuši, ka tas notiek regulāri; tikpat daudz vecāku izteikušies, ka viņi to dara neregulāri. Viens no iemesliem, pēc pašu vecāku domām, ir viņu aizņemta, laika trūkums. Dažās ģimenēs nodarbības ar bērnu tiek iesaistīti vecākie brāļi un māsas, kas jau sākuši mācīties skolā. Pārsteidz fakts, ka jaunie vecāki ļoti reti min vecvecāku lomu bērnu tuvināšanā grāmatai. Diemžēl aptaujā nebija ietverti jautājumi par ģimenes sastāvu, un tāpēc nav zināms, vai jaunie dzīvesbiedri dzīvo kopā ar saviem vecākiem un vai tie piedalās pirmsskolēna audzināšanā vai ne.

Bērna attieksme pret priekšā lasīto, pēc vecāku atzinuma, kopumā ir pozitīva (bērns uzmanīgi klausās, «pārdzīvo varoņu veiksmes un neveiksmes», «klausās un uzdod jautājumus, kā arī izsaka savas domas» u. tml.). 11% respondentu nav vērtējuši bērna attieksmi pret dzirdēto un tikai norādījuši, ka mazie klausās. Kādā no objektiem (Rīga) viena ceturta daļa respondentu vispār nav atbildējuši uz attiecīgo jautājumu. Tas rosina domāt, ka ne vienmēr jaunie vecāki ir pievērsuši uzmanību tam, kā folkloras sacerējumi ietekmē bērnu, nav ievērojuši bērna psihisko stāvokli attiecīgā darba iepazīšanas procesā, lai gan šīs grupas vecākiem mājas bibliotēkā ir daudz bērnu grāmatu, arī folkloras sacerējumu. Tikai daži no vecākiem norādījuši, ka bērns nav bijis uzmanīgs, nespēj uztvert tekstu un neklausās. Var pieņemt ka attiecīgajās ģimenēs vecāki nav izvēlējušies bērna vecumam piemērotas grāmatas, nav pārdomāta to iepazīšanas metodika, nav ievērotas bērna uztveres un citas individuālās īpatnības. Šie dati iegūti no jaunākās grupas audzēkņu vecākiem.

Atbildot uz jautājumu, kuras grāmatas bērnam visvairāk patīk, daudzi vecāki (53%) akcentē mazo vēlmi pēc skaistiem, ilustrētiem izdevumiem. No bērnu iemīļotajām grāmatām visbiežāk (49%) minētas pasakas. Tajā skaitā arī cittautu pasakas (H. K. Andersens) un literārās pasakas (K. Skalbe, I. Ziedonis). No latviešu folkloras krājumiem populārākie ir «Cepu, cepu kukulti» (Latviešu tautasdziesmas, skaitāmie panti, pasakas. — R.: Liesma, 1971.), «Dūc kukaiņi» (Latviešu tautasdziesmas (Sast. M. Stāraste. — Rīga.: Liesma, 1989.). Retāk minēti izdevumi «Man uzauga divas vārpas» (Latviešu tautasdziesmas (Sak. A. Sprīvule. — R.: Liesma, 1988.), «Ods nokrita no ozola» (Latviešu tautasdziesmas/Sast. J. Baltvilks. — R.: Sprīdītis, 1990.), «Trīs vēja mezglī» (Latviešu tautas pasakas/Sak. K. Arājs. — R.: Liesma, 1988.), «Ganuzēns un velns» (Latviešu tautas pasaku izlase/Sast. O. Ambainis. — R.: Zinātne, 1987.), «Latviešu tautas teikas» (Vēsturiskās teikas. Izlase/Sast. A. Ancelāne. — R.: Zinātne, 1988.). Divas respondentu ģimenes minējušas šodien jau reti atrodamo izlasi — varētu teikt rokasgrāmatu vecākiem «Latviešu bērnu folkloras» (Sast. V. Greble. — R.: Zinātne, 1973.).

Salīdzinot vecāku nosaukto latviešu folkloras krājumu skaitu ar pārējo bērnu iemīļoto grāmatu skaitu, var secināt, ka tikai ceturta daļa no tām ir latviešu folkloras izdevumi.

Pētījumā mēģināts izziņāt, kuri no folkloras žanriem ir populārākie jaunajā ģimenē. Vecāku atbildes par folkloru un citu etniskās kultūras veidu nozīmi bērnu audzināšanā liecina, ka visvairāk ģimenē izmanto pasakas ($I=0,66$) un tautasdziesmas

(I=0,65), ievērojami mazāk — tautas dejas un rotaļas (I=0,20)*,

Noskaidrots arī, kā vecāki ģimenē tuvina bērnu dziesmai, vai vecāki dzied priekšā bērnam, vai dzied kopā ar bērnu un kāda vieta šo dziesmu klāstā ir tautasdziesmai. Dati rāda, ka galvenokārt tiek dziedātas tautasdziesmas, no tām visvairāk šūpla dziesmas («Velc, pelīte, saldu miegu», «Aijā, žūžū», «Aijā, Ancīt, aijā») un arī citas tautasdziesmas — «Kur tu teci, gailīti manu», «Tek saulīte tecēdama», «Es savai māmiņai», «Caur si-draba birzi gāju». Minētas arī tādas tautasdziesmas, kas vairāk piemērotas pieaugušajiem — «Pūt, vējiņ(i)», «Bēdu manu, lielu bēdu», «Mazs bij' tēva novadiņis», «Tautiešam(i) apsolīju», «Kur tu skrīsi, vanadziņ(i)?», «Meita gāja uz avotu» u. c. 12,5% ģimenēs vecāki kopīgi ar bērniem dzied arī citas dziesmas («Es dziedāšu par tevi, tēvu zeme», vairākas Mikrofona aptaujas dziesmas u. c.). Respondentu atbildes liecina arī par to, ka iecienītas ir svētku dziesmas (Ziemassvētku, Jaunā gada un Līgo dziesmas). Tas rosina domāt, ka šajās ģimenēs dziedāšana zināmā mērā kļuvusi par tradīciju.

Jaunie vecāki atbildēja arī uz jautājumu, cik bieži un kad kopīgi ir dziedātas dziesmas. Iegūtie rezultāti liecina, ka gandrīz puse aptaujāto (44%) bērniem (vai arī kopā ar viņiem) regulāri dzied dziesmas. Pārsvārā dziedāšana notiek vakaros pirms gulētiešanas.

Nesistemātiska dziedāšana noris 1/3 ģimeņu (33,8%). Vecāki norādījuši, ka dziedāšana pārsvārā tiek organizēta dažādos ar ģimenes dzīvi saistītos svētkos, īpaši bērnam veltītajās svinībās. Kopīga dziedāšana tiek organizēta arī darba procesā, kopīgos izbraukumos u. tml.

Tomēr vienā piektajā daļā ģimeņu 22,2% dziedāšana notiek reti (atsevišķos gadījumos vecāki par iemeslu šai parādībai min muzikālās dzirdes trūkumu, bet pārsvārā stāvokli nemotivē).

Svarīga ir bērna attieksme pret dziesmu, tā zināmā mērā ir atkarīga no pašiem vecākiem — ģimenēs, kurās dziesma izskan samērā reti, pieaugušie nav bērnu tuvinājuši dziesmai. Turpretī pretējā parādība bērna attieksmē pret dziesmu vērojama tais ģimenēs, kurās vecāki ar bērnu nodarbojas regulāri — mazais ne tikai ar interesi klausās dziesmu, bet mācās dziedāt kopā ar vecākiem, dažkārt pats sacer dziesmas vārdus. Ļoti maz vecāku stāsta par skaņuplašu, magnetofona leņšu ierakstu vai speciālu radio un TV raidījumu izmantošanu savu zināšanu paplašināšanā, kā arī bērnu tuvināšanā tautas folklorai. Taču ar šo li-

* I — indekss, kas raksturo attiecīgās parādības izplatību resp. popularitāti, kura vērtība ir no 0 līdz 1.

dzekļu palīdzību iespējas ieinteresēt bērnu par tautas mūziku ir lielas.

Bērnus un vecākus ļoti tuvina dažādas nodarbības, mazo īpaši saista tādas nodarbības kā tautas deju dejošana, rotaļas. Diemžēl ģimenēs gan objektīvu iemeslu dēļ (apdzivojamā platība nav piemērota u. c.), gan arī subjektīvu iemeslu dēļ (ģimenēs šādas nodarbības praktizēt nav ierasts, dažkārt vecākiem ir nepareizi uzskati par pieaugušo piedalīšanos šādās norisēs, viņi atzīst, ka daudzas dejas paši neprot u. tml.) attiecīgas nodarbības organizē samērā maz.

Lai uzzinātu, kāds stāvoklis šai sakarā ir jaunajās ģimenēs, respondentiem bija jāatbild uz jautājumu, kādas tautas dejas un rotaļas viņi ģimenēs ir mācījuši bērnam un kāda ir bērna attieksme pret deju mācīšanos un rotaļām. Populārākās no dejām (rotaļām) ir «Tūdaliņ, tāgadiņ», «Kas dārzā?», «Sudmalīņas», retāk minētas «Kumeliņ(i)», «Plaukstiņpolka», «Gulēja saulīte» u. c.

Pēc vecāku atbildēm uz jautājumiem, kuri no folkloras žanriem un citiem etniskās kultūras veidiem bērnu interesē visvairāk, var secināt, ka vislielāko interesi mazie izrāda par pasakām ($I=0,68$), tautasdziesmas šajā ziņā ieņem otro vietu ($I=0,49$), tikai nedaudz mazāk bērnu interesē dejas un rotaļas ($I=0,47$). Vecāki, kuri ģimenē bērnam nemāca dejas, nav raksturojuši viņa attieksmi pret tām.

Jānorāda, ka ir ģimenes, kurās bērnu vairāk interesē estrādes ritmi, «ātrā mūzika» u. tml. Šo parādību nevar atstāt bez ievēribas. Ja ģimenē nemitīgi skan estrādes mūzika un bērns no agras bērnības nav rosināts saskatīt skaisto tautas mūzikā, tā maz skan no skaņuplašu un citiem ierakstiem (jānorāda, ka radio un TV raidījumos arī salīdzinoši maz atskaņo tieši tautas mūziku) un dziedāšana, kopīga muzicēšana neieviešas ģimenes sadzīvē, tautas mūzika bērnam būs sveša arī turpmāk.

Jaunās ģimenes garīgā attīstība lielā mērā ir atkarīga no tā, ko dzīvesbiedri ir pārmantojuši no saviem vecākiem. Ja dzīve vecāku ģimenē latviešu tautas daiļrades apguves ziņā ir bijusi mabadzīga un nav veidojušas attiecīgas tradīcijas, jaunajai ģimenei tās izkopt jau ir daudz grūtāk.

Lai gūtu sākotnēju ieskatu šajos procesos, respondenti raksturojuši to, kāda nozīme latviešu tautas daiļradei ir bijusi viņu vecāku ģimenē un ko no vecākiem jaunie pārņēmuši savās ģimenēs.

1/3 aptaujāto norādījuši, ka vecāki viņus ir tuvinājuši tādiem latviešu tautas daiļrades žanriem kā pasakām un tautasdziesmām. Vairākās ģimenēs (mazāk kā 1/4) vecākās paaudzes

pārstāvji jaunajiem ir mācījuši nodarboties ar lietišķo mākslu (ar adīšanu, šūšanu, pīšanu u. c.). Tomēr jāatzīmē, ka dziedāšana kā tradīcija vecāku ģimenēs ir bijusi izkopta maz. Tikai 10% jauno atzinuši, ka dziedāšanas (vienā gadījumā — kori dziedāšanas) tradīcijas apguvuši no vecākiem. Apmēram tikpat daudz respondentu minējuši, ka pārņēmuši latviešu svētku (Jaunziemassvētku, Lieldienu) svinēšanu no saviem vecākiem. Šie dati spilgti raksturo stāvokli valdības politikā, kad attieksmes pret latviešu svētku svinēšanu bija izteikti negatīva un lielā mērā sekmēja to iznīkšanu ģimenes sadzīvē.

Nepilna 1/3 jauno vecāku izteikušies, ka pārņēmuši no saviem vecākiem dažādas ieražas, taču nav norādījuši to saturu. 28% respondentu atzinuši, ka no saviem vecākiem nav nekā pārņēmuši.

Iegūtie rezultāti, tos vērtējot kopumā, nav apmierinoši. Tie rāda, ka nopietni jādomā par to, kā stiprināt paaudzju saikni, kā tautas daiļradi iedzīvināt ikdienā, lai tā kļūtu par neatņemamu katras ģimenes dzīves sastāvdaļu. Šinī sakarā vecākiem visnotaļ nepieciešama gan attiecīga folkloras materiāla atlase (tautas dziesmas, pasakas, teikas, mīklas, sakāmvārdi, deju un rotaļu apraksti), gan ieteikumi tās izmantošanai bērnu audzināšanā.

Jaunie vecāki ar folkloras materiālu palīdzību var sniegt bērnam zināšanas par dabu (Saule, Mēness, Debess u. c.), veidot pirmos priekšstatus par augu un dzīvnieku valsti, gadalaikiem, mācīt saskatīt līdzīgo un atšķirīgo, kā arī vienkāršākos likumsakarības dabā. Ļoti svarīgi ir izmantot folkloru, lai turpinātu bērnu dzimtajai sētai, novadam, lai radītu viņā priekšstatus par dažādiem tikumiem (cieņa pret cilvēkiem — pret māti, tēti, brāļiem un māsām) un saskarsmē ar cilvēkiem veidotu kultūras attiecības. Tautasdziesmā godā turēts ir darba tikums, vienmēr tiek nosodīts slinkums (priekšstati par darbu un maizi, par zemi kā maizes devēju u. c.). Ieteikumi jaunajiem vecākiem folkloras izmantošanā pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanā ietverti izdevumā «Latviešu folkloras ģimenē» (8).

Folklorā bagātīgi atspoguļotas arī seno latviešu ieražas un ierādes un gadskārtu ieražas). To iekopšana ģimenē no mazotības īpaši stiprina dzīvo saikni starp paaudzēm, vispirmām kārtā starp bērniem un vecākiem, vecvecākiem. Mūsdienās dažādo tautskopu un ieražu sākotnējā nozīme cilvēka apziņā izgaisusi, aizstājusi pirmatnējo, maģisko jēgu un ieguvusi laicīgu, izklaidējo raksturu. Dzīvesprieka caurstrāvētās ieražas kļuvušas par ierādēm, liksmām tautas spēlēm, rotaļām, dejām (7). Tās vismaz noderīgas jauno ģimeņu tradīciju veidošanā un bērnu audzināšanā.

Kaut arī pēdējos gados tiek izdoti dažādi folkloras materiālu apkopojumi, gadskārtu tradīciju apraksti, kuru autori ir Latvijas universitātes docētāji, E. Melngaiļa Tautas mākslas centra darbinieki u. c., taču plašam lasītāju lokam tie ir maz pieejami. Vēl mazāk sastopami nošu krājumi tautasdziesmām un rotaļām.

Pēdējos gados bērnu un viņu vecāku saskarsmi ar latviešu folkloru ievērojami sekmē pirmsskolas audzināšanas iestādes, organizējot dažādus uzvedumus, kas saistīti ar seno latviešu svētku ieražām (ķekatās iešana, vakarēšana u. c.). Šajos uzvedumos aktīvi līdzdalībnieki ir ne tikai bērni, bet arī viņu vecāki. Vērtīga pieredze šai ziņā veidojas Kokneses bērnudārzā «Gundega», Aizkraukles bērnudārzā «Zilīte», Jaunkalsnavas mežu pētišanas stacijas bērnudārzā u. c.

Vairākas pirmsskolas audzināšanas iestādes sakarā ar gadalaika maiņu un citiem notikumiem izvirza vecākiem noteiktus uzdevumus — vecāki meklē attiecīgu folkloras materiālu, māca bērniem dziesmas, kopīgi min miklas u. tml.

Pēc dažu vecāku atbildēm uz aptaujas jautājumiem var secināt, ka vērtīgu ierosmi viņu tuvināšanā tautas daiļradei ir devusi arī skola (jānorāda, ka pēdējos gados nopietnu darbu ar jaunajām ģimenēm un pirmsskolas vecuma bērniem ir uzsākuši daudzi republikas skolu kolektīvi). Varētu vēlēties, lai skolas šo darbības jomu ar vecākiem aizvien vairāk attīstītu.

Iedzīvotāju, to skaitā vecāku izglītošanā daudz dara Mākslas darbinieku nams, Krišjāņa Barona memoriālais muzejs, Latvijas etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, Friča Brīvzemnieka latviešu folkloras biedrība u. c.

Republikas TV un radio arī organizē raidījumus, kas tuvina vecākus un bērnus tautas daiļradei.

Zināmā mērā folkloras vērtību apguvi sekmē arī daudzi pašdarbības kolektīvi, muzicējošo ģimeņu saietī «Spiets», bērnu pašdarbības skates «Cālis», daudz bērnu ģimeņu koris «Dēkla». Gandrīz katrā lauku novadā ir pieaugušo un bērnu kopīgi folkloras ansambļi. Aizrautīgi latviešu folkloras propagandētāji ir «Skandinieki», «Ilģi», «Budēji», «Dandari», «Senleja» un citi folkloras ansambļi. Ipaši mināma ir bērnu un jauniešu folkloras kopu kustība «Pulkā eimu, pulkā teku».

Sentēvu kultūras mantojuma saglabāšanā lielu ieguldījumu deva XX Vispārējie latviešu dziesmu un X Latviešu deju svētki. Sevišķa nozīme šajā jomā ir starptautiskajiem folkloras festivāliem «Baltica».

Folkloru plaši izmanto arī ārzemēs dzīvojošie latvieši sava garīgā spēka stiprināšanā un nacionālās piederības uzturēšanā.

Mūsdienās svarīgi, lai ikviena ģimene nepazaudētu paaudžu saikni, bet visnotaļ sekmētu vēl īsti neapzināto un neapgūto folkloras vērtību pārmantojamību.

«Bagātais dainu pūrs, kas glabā senos latviešu tikumus, dzīvesziņu, dievestību un paražas, ir latviešu tautas veidots, kopts un sargāts gadu simtus un tūkstošus, lai vienmēr no jauna dotu spirdzinājumu, garīgu veldzi, prieku un sirdsdegsmi neskaitāmām latviešu audzēm, kas cauri laikiem sekojušas cita citai. Arī mēs esam locekļi šajā nebeidzamajā paaudžu virknē, kam ir bijusi izdevība smelt spēku no mūsu senču mantojuma» (6).

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Barons K. Bērnu audzināšana, kopšana un mācīšana//Latvju Dainas/K. Barona kopojumā. — R.: Valters un Rapa, 1922. — I sēj.
2. Birkerts P. Ievads latvju tautas prātniecībā. — R.: Autora izdevums, 1937.
3. Brastiņu Ernests. Latviskās Latvijas labad//Karogs. — 1990. Nr. 3.
4. Dailes lokā. Tautasdziesmas par daiļumu/J. A. Jansona izlase un sakārtojums. — R.: Liesma, 1970.
Darba vara lielu dara. Tautasdziesmu izlase/J. A. Jansona sakārtojumā. — R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960.
5. Greble V. Latviešu bērnu folkloras//Folkloras institūta raksti. — R.: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija, 1950. — I sēj.
6. Grīns M., Grīna M. Latviešu gads, gadskārta un godi. — Amerikas Latviešu Apvienības Latviešu institūts, 1983.
7. Kad saulīte rotājas. Gadskārto ieražu dziesmas. Izlase/Sak. R. Drīzule. — R.: Zinātne, 1982.
8. Kārklīņa V., Stūdenē A. Latviešu folkloras ģimenē. — R.: Latvijas PSR Tautas izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, 1990.
9. Kokare E. Folkloras ētiskās vērtības//Tautas mutvārdu daiļrade skolā/Sak. Ē. Zimule. — R.: Zvaigzne, 1985.
10. Latviešu bērnu folkloras/Sast. V. Greble. — R.: Zinātne, 1973.
11. Rudzītis J. Latviešu tautas pedagoģija par darba cilvēka morāli estētisko audzināšanu//Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures problēmas. Zinātniskie raksti. — R.: Latvijas PSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, 1976.
12. Боша. Р. Использование латышской народной песни в формировании образной речи старших дошкольников/ Автореферат дисс... — М., 1988.

A. Salputra

BĒRNU FIZISKĀ ATTĪSTĪBA UN TĀS PILNVEIDOŠANA

Svarīgs pilnvērtīgas jaunās ģimenes raksturotājs ir veselīgs un fiziski attīstīts bērns.

Fiziskās attīstības līmeni (12) nosaka noteiktas balsta un kustību aparāta, kā arī pārējo cilvēka organisma sistēmu morfoloģiskās, funkcionālās un bioķīmiskās īpatnības. Augsts fiziskās attīstības līmenis liecina par labu veselību, kas pārmantota ģenētiski un panākta, norūdot organismu, attīstot fiziskās īpašības (spēku, izturību, veiklību, lokanību), izkopjot kustību prasmes un iemaņas, kā arī apgūstot vajadzīgās zināšanas un prasmes higiēnas jautājumos.

Mūsu īslaicīgā pētījuma uzdevums — no zinātniskās literatūras un aptaujas datiem izziņāt mazbērna un pirmsskolēna fizisko attīstību un iepazīt pozitīvo pieredzi bērnu veselības nostiprināšanā dažās bērnu poliklīnikās un pirmsskolas iestādēs.

Zinātniskajā literatūrā ir izteikta atziņa, ka bērna fiziskā attīstība un tās sekmēšana jāpēta kopsakarā ar citiem viņa audzināšanas un attīstības aspektiem. Pēdējos desmit, piecpadsmit gados sociālhigiēnā ir radies jauns virziens — kompleksveida sociālmedicīniskie pētījumi. Tā aizsācēji Maskavā ir zinātnieki J. Ļisickis, A. Serenko u. c. Mūsu republikā sociālhigiēnistu skolu vada akadēmiķis V. Kaņeps.

Bērnu fiziskās attīstības aspektus republikā iepazīnuši samērā daudz pētnieku — I. Birkmane, A. Grava, E. Grīnfelds, A. Levans, A. Mičule, R. Millere, J. Ošeniece, K. Segleniece, I. Suharževska, A. Teikmane, I. Virade u. c.

Ģimenēm, kurās aug agrīnā vecuma un pirmsskolas vecuma bērni, izstrādāts vienots audzināšanas saturs. Fiziskās audzināšanas satura izveidē piedalījusies LFI vecākā pasniedzēja S. Laizāne (7; 8), kā arī Medicīnas akadēmijas Mātes un bērna aizsardzības nodaļas zinātniskās līdzstrādnieces G. Puriņa un R. Lugovska.

Bērnu fiziskās attīstības noteikšanai izmanto rādītājus: augums — cm, svars — kg, krūšu apkārtmērs — cm, jaunpiedi-

mušajam arī galvas apkārtmērs — cm, pēc kuriem vērtē arī viņu veselību (18).

Nemot vērā mūsdienu zinātnes viedokli par fizisko attīstību, nevar būt vienotas antropometriskās pazīmes bērniem visā pasaulē. Tās saistītas ar iekšējās un ārējās vides nosacījumiem, ar iedzīvotību, ar dzīves un sadzīves raksturu, ar uzturu, audzināšanu, klimatiski ģeogrāfiskiem apstākļiem un citiem faktoriem.

Padomju Savienībā iedzīvotāju fiziskās attīstības standarti ir izstrādāti visām republikām un lielākajām pilsētām. Mūsu republikā iedzīvotāju fizisko attīstību iepazīnušas galvenokārt pētnieces R. Millere un K. Segleniece un devušas zināmu vēsturisku skatījumu šajā jautājumā. Pēc A. Stavickas un D. Arona unificētās metodikas zinātnieces apsekojušas ievērojamu skaitu pirmsskolas un skolas vecuma bērnus un izveidojušas normatīvus raksturojumus zēniem un meitenēm. Sos bērnu fiziskās attīstības standartus un vērtējuma tabulas var izmantot ārsti praktiskajā darbā. Nepieciešams periodiski izstrādāt jaunus normatīvus, jo bērnu fiziskās attīstības raksturotāji mainās sakarā ar viņu paātrinātu attīstību (akcelerācija).

Lai izstrādātu fiziskās attīstības standartu bērniem pirmajā dzīves gadā, grupa zinātnieku (14) iepazīna 1350 bērnu Rīgas pilsētas poliklinikās. Pētnieki konstatējuši: zēni augumā vidēji pieaug par 21,92 cm, meitenes — par 21,11 cm; ķermeņa masa zēniem gada laikā vidēji palielinās par 670 g, meitenēm — par 630 g. Krūšu apkārtmērs zēniem palielinās par 11,60 cm, bet meitenēm — par 11,13 cm. Bērnu fiziskās attīstības antropometriskiem rādītājiem pirmajā dzīves gadā piemīt dzimumatšķirības: zēni ir garāki, smagāki un lielāki par meitenēm. Zinātnieki (10; 21) atklājuši atšķirību arī parametros starppilsētu un lauku bērniem. Lauku bērnu auguma un svara rādītāji ir zemāki nekā pilsētas bērniem. 1976. gadā, iepazīstot fizisko attīstību vecumā no 1 līdz 3 gadiem, zinātnieki konstatējuši, ka zēni izaug par 16,30 cm, t. i., no 77,60 līdz 93,90 cm, bet meitenes — par 16,37 cm, t. i., no 77,40 līdz 93,77 cm. Zēnu ķermeņa masa palielinās no 11,45 kg līdz 15,51 kg, t. i., par 4,26 kg, meitenēm — no 10,58 līdz 14,70 kg, t. i., par 4,12 kg. Arī šajā periodā zēni ir lielāki par meitenēm.

Apsekojusi 3—7 gadus vecu bērnu fiziskās attīstības rādītājus, K. Segleniece secinājusi, ka straujāk attīstās augums un ķermeņa masa 6 gadu vecumā, bet krūšu apkārtmērs zēniem — 5 gadu vecumā un meitenēm — 7 gadu vecumā. Ilgstoši novērojumi liecina, ka fiziskās attīstības augstākie tempi zēniem ir 5 gados 6 mēnešos, meitenēm — 4 gados 6 mēnešos. Šie un citi bērnu fiziskās attīstības līmeņa rādītāji ir atkarīgi ne tikai no

ģenētiskajām īpašībām, bet arī no sociāl higiēniskajiem dzīves apstākļiem. Apsekojot vairāk nekā 3500 bērnu vecumā no 3 līdz 7 gadiem un analizējot viņu ģimenes vides faktoros (profesija, vecāku izglītības līmenis, veselības stāvoklis, apdzīvojamā platība, ģimenes locekļu skaits, mantiskais stāvoklis u. c.), izrādījās, ka bērnu fiziskās attīstības līmenis ir tieši saistīts ar vecāku izglītības līmeni, ar viņu pievēršanos bērna fiziskajai audzināšanai. Savukārt zēnu antropometriskie rādītāji ir atkarīgi no apdzīvojamās platības lieluma. Jāatzīst, ka bērnu fiziskās attīstības atpalicībai par cēloni ir vecāku kaitīgie paradumi, bērnu slimības biežums u. c. (21).

Lielu nozīmi ieguvusi medicīniskā ekoloģija (2), kas pēti problēmas par cilvēka piemērošanos vides pārmaiņām un izstrādā pieļaujamās piesārņojuma normas, t. i., tādu piesārņojumu, kas cilvēka veselībai nekaitē. Tiek sastādīti ārējās vides piesārņojuma bioloģiskie testi — tiek noskaidrots, kādos līmeņos un kādā veidā vielas ietekmē organisma bioloģiju, fizioloģiju un citas funkcijas. No tā izriet nepieciešamība pēc vides medicīniskās un ekoloģiski higiēniskās normēšanas, higiēniskās reglamentācijas un atbilstošas sociālās politikas veidošanas. Tādējādi medicīniskā ekoloģija ir saistīta ar katra cilvēka dzīvi, ar viņa darbību, jo pēti ārējo faktoru ietekmi uz veselību un organisma funkcijām, uz darba aktivitāti, uz pēcnācējiem, uz slimībām, kā arī uz cilvēka fizisko attīstību.

Republikas mediķi aktīvi iesaistījušies ekoloģijas medicīnisko aspektu izpētē (3; 5). PSRS Ministru Padomes Valsts zinātnes un tehnikas komitejas, kā arī republikas valdības uzdevumā Rīgas Medicīnas akadēmija un citi republikas zinātniskās pētniecības institūti iesaistījušies medicīniski sociālās programmas «Vides ķīmisko faktoru ietekme uz iedzīvotāju veselību Ventspilī, Olainē un Jūrmalā, pasākumi šo reģionu iedzīvotāju veselības nostiprināšanai» izpildē, kura paredzēta laika posmam no 1988. līdz 1990. gadam. Pēc šo reģionu iedzīvotāju saslimstības analīzes konstatēts, ka tā pieaugusi vairākās slimību grupās: Ventspilī (pēdējos 10 gados) bronhiālā astma sastopama 2 reizes vairāk, alerģiskie dermatīti — 2,5 reizes un endokrīnās slimības — 1,6 reizes biežāk. Olainē un Jūrmalā (1986. un 1987. gada rādītāji) vērojams slimību pieaugums bērniem: dermatīts — 3,5 reizes, hroniski augšējo elpošanas ceļu iekaisumi (Olainē) — 1,4 reizes, bronhiālā astma (Jūrmalā) — 1,5 reizes; savukārt pieaugušajiem palielinājies gremošanas orgānu slimību skaits — 1,7 reizes, asinsrites traucējumi (Olainē) — 1,4, kontakta dermatīti (Jūrmalā) — 3,4 reizes.

Kā rāda pētījumi, ķīmiskās vielas, kas tiek uzņemtas ar pie-

sārņotu gaisu, ūdeni un pārtikas produktiem, apdraud arī māti un bērnu, izraisot grūtniecības toksikozes, priekšlaicīgas dzemdības, iedzimtas patoloģijas. Tā, piemēram, Ventspilī pēdējos desmit gados bērnu iedzimto patoloģiju skaits palielinājies 3,5 reizes, Dauna slimība pieaugusi 1,5 reizes, grūtnieču anēmija — 10 reizes, grūtniecības vēlinās toksikozes — 3 reizes, priekšlaicīgas dzemdības — 1,7 reizes. Arī Olainē dzīvojošās sievietes biežāk saslimst ar ginekoloģiskajām kaitēm, viņām biežāk sākas priekšlaicīgas dzemdības, sliktāk norit grūtniecība un vairāk dzimst neiznēsāti bērni. Speciālos pētījumos konstatēts, ka šo parādību cēlonis ir Olaines ķīmiskās rūpniecības uzņēmumos strādājošo personu organisma aizsargspēju pavājināšanās. Tādi kritiski reģioni ir arī Jūrmala, Rīga u. c. Ekoloģiskās krīzes cēlonis mūsu republikā pirmām kārtām ir cilvēka radītie apkārtējās vides piesārņotības faktori. Ja to nenovērsīs, māmiņu un bērnu veselībai draud lielas briesmas.

Pētnieki secina, ka minētajos un citos reģionos nepieciešama vispusīga medicīniski ekoloģiskā ekspertīze, pārprofilējami vai slēdzami tie uzņēmumi, kas kaitē cilvēku veselībai. Joprojām konkrēti analizējama pārtikas produktu piesārņotība un jāsekmē ķīmiski tīras produkcijas ražošana, īpaši bērnu uzturam. Bieži apdzīvotās vietās nedrīkst atstāt toksisko vielu transportēšanas maģistrāles. Uzlabojams sanitāri higiēniskais stāvoklis daudzās darbavietās un dzeramā ūdens apstrādes metodes. Pilnveidojami kritēriji veselības stāvokļa novērtēšanai.

Pētījumi un statistikas dati (11) rāda, ka 61% grūtnieču ir slimas un tikai 39% no viņām ir veselas vai praktiski veselas. Pēdējā laikā grūtniecēm aizvien biežāk novērojama mazasinība, kas nelabvēlīgi ietekmē arī augļa attīstību. Sevišķi konsultatīva palīdzība vajadzīga tām ģimenēm, kurās kādam no tās locekļiem ir iedzimta patoloģija (Dauna slimība, sirdskaite, augšsleju vai apakšlūpas šķeltne) vai citi attīstības defekti. Tad ģimenes locekļiem nepieciešama izmeklēšana speciālās ģenētikas laboratorijās (13). Nereti vajadzīga augļa izmeklēšana grūtniecības laikā. Gan nākamajam tētim, gan māmiņai jāzina, kāda ir viņu vecāku un radnieku veselība, jāpārzin arī savs ciltskoks.

Ģenētiski hromosomās novirzes (Dauna slimība) pieaug ar sievietes dzemdētājas vecumu. 30—34 gadu vecumā — 1:750; 35—39 gadu vecumā — 1:300; 40—44 gadu vecumā — 1:100, vairāk nekā 45 gadu vecumā — 1:40. Vēlams arī, lai atšķirības vecāku gados nepārsniegtu 4—6 gadus.

Gadījumos, kad nevar atļaut grūtniecībai attīstīties (apdraud sievietes vai augļu veselību), tā pārtraucama ar leģālu medicīnisku abortu līdz 12. grūtniecības nedēļai. Lai pasargātu

pēcnācējus no iedzimtas patoloģijas un citiem sarežģījumiem, savlaicīgi jāapmeklē Laulības un ģimenes konsultāciju (Rīgā, Lielajā Kalnu ielā 4, 3. stāvā, 15. kabinetā, tālrunis — 244207).

Īpaši jaunajām ģimenēm nepieciešama piesardzība, lai nesaslimtu ar 20. gadsimta «mēri» — AIDS. Galvenais faktors ir stabilas dzimumpartneru attiecības, tas nozīmē savstarpēju uzticību, atbildību par savu rīcību sevis, ģimenes un sabiedrības labā. Inficēšanās gadījumā sievietei grūtniecība var radīt pārmaiņas imūnajā sistēmā un līdz ar to vēl vairāk apdraudēt viņas veselību. Pastāv briesmas, ka arī bērns būs inficējies un slims.

Tātad bērna liktenis ir atkarīgs no sabiedrības, ģimenes un galvenokārt no mātes, kas viņu dzemdējusi. Pirms vairākiem gadiem Vispasaules veselības aizsardzības organizācija izvirzīja devīzi — «Veselai mātei — vesels bērns!». Tagad mūsu republikā būtu jāņem vērā princips «Slimai mātei nedrīkst piedzimt slims bērns!». Nelabvēlīgā vide, uzturs un citi jau minētie faktori nosaka attīstības iedzimto defektu patoloģiju skaita palielināšanos gan mūsu republikā, gan visā Padomju Savienībā. Īpaši uzrādītajos reģionos stāvoklis ir katastrofāls. Daudzu problēmu risināšana saistīta ar ekonomiskiem un sociāliem pārveidojumiem, kuros arī jaunajai ģimenei jāņem aktīva līdzdalība.

Interesanti ir eksperimenti (9), kas veikti rietumu pasaulē pēdējos gados. Tie atklāj ciešo sakaru starp mātes mīlestību un bērnu izturēšanos. Šajos pētījumos pirmoreiz pierādīts, ka gluži mazs bērns spēj ietekmēt māti tāpat kā māte — bērnu. Tā, piemēram, jauna māte, kam ir normālas un labas attiecības ar 2 nedēļas vecu zīdaiņi, piepeši pieņem sastingušu, maskveida seju. Bērniņš reaģē ar bailēm, mainās viņa kustības un mīmika, roku kustības kļūst saraustītas (tas fiksēts filmā). Kustības it kā atgādina mājienu, kas aicina māti atjaunot iepriekšējo mīlo, dabisko sejas izteiksmi. Kad mātes seja atgūst smaidu un siltu starojumu, zīdaiņis kļūst apmierināts. Tādējādi kontakti «māte — bērns» no pašiem agrīnajiem dzīves brīžiem ir svarīgi bērna turpmākajā attīstībā.

Ir pierādīts, ka bērna labklājību lielā mērā grauj emocionālais pāridarījums. Tad bērņā sāk veidoties nepareiza reakcija uz apkārtējo pasauli. Daži autori par nopietnāko emocionālo pāridarījumu uzskata vecāku vienaldzību un bērna atstumšanu.

Emocionālie pāridarījumi ne tikai traucē bērna garīgo attīstību, bet tie var arī izraisīt fiziskās attīstības un stājas traucējumus.

Konstatēti arī fiziski pāridarījumi, t. s. «sasistā zīdaiņa sindroms» — maza bērniņa mīksto audu, ādas, acu un iekšējo orgānu tišus bojājumus (arī apdegumus). Šādi ievainojumi ir bie-

ži un pa lielākajai daļai rodas pieaugušo dusmu lēkmes laikā. Reizēm cietsirdīga izturēšanās saistīta ar bērna sišanu, žņaugšanu un saindēšanu, kas būtībā ir noziegums. Dažkārt šāda rīcība tiek slēpta, un bērnam pat netiek sniegta vajadzīgā medicīniskā palīdzība. Izmeklējot bērnus, ārsts šādus sindromus atrod nejauši. Tie ģimenēs sastopami 20 reizu biežāk nekā tiek reģistrēti.

Nepiemērotas mēbeles, mēbeļu deficīts, vecāku, skolotāju un audzinātāju niecīgās zināšanas un vājā interese par bērna fizisko stāju radījusi tādus apstākļus, ka tagad grūti atrast bērnu, un vēl jo vairāk pieaugušu, kas ietu staltā gaitā, tāpat meiteni ar daiļām kustībām un vispār bērnu, kam būtu taisns mugurkauls, kam pleci nebūtu uzrauti vai lāpstiņas atkārušās. Skolioze un stājas defektu biežums ir tik liels, ka tas ārstam pamanāms gandrīz katrā lielākā bērnu pulcīnā.

Viens no vairāk izplatītajiem demogrāfiskās situācijas un veselības raksturotājiem ir bērnu mirstība pirmajā dzīves gadā. Bērnu mirstība joprojām ir viena no aktuālākajām problēmām mūsdienu medicīnā un veselības aizsardzībā. Mirstības rādītāji ataino ne tikai sanitāro stāvokli un veselību, bet arī sieviešu un bērnu medicīniskās apkalpošanas līmeni. Pēc statistikas datiem (16), 1988. gadā pavisam miruši 456 bērni, t. i., 11 promiles, 1989. gadā miruši 436 bērni — 10,9 promiles (4). Šiem rādītājiem ir tendence samazināties, to redzam nelielajā tabulā.

BĒRNU MIRSTĪBA PIRMAJĀ DZĪVES GADĀ

Gads	Mirušo bērnu kopskaits	Promiles
1970.	609	17,9
1980.	545	15,4
1988.	456	11,0
1989.	436	10,9

No demogrāfisko pētījumu faktiem (5) iespējams spriest par Latvijas republikas vietu PSRS un to Eiropas valstu vidū, kur mirstības līmenis ir viens no zemākajiem pasaulē.

BĒRNU MIRSTĪBA PIRMAJĀ DZĪVES GADĀ DAŽĀDĀS VALSTĪS

Valsts	Bērnu mirstība 1984. gadā
PSRS	27,7 vidēji
Latvijas PSR	13,0
Islande	6,1
Zviedrija	6,4
Somija	6,5

Tātad 1984. gadā Latvijā pirmajā dzīves gadā mirušo bērnu skaits no jaunpiedzimušajiem ir divas reizes mazāks nekā vidēji PSRS un divreiz lielāks nekā Islandē, Zviedrijā un Somijā. Kādi ir šo bērnu mirstības cēloņi? (4).

GALVENIE ZIDAIŅU MIRSTĪBAS CĒLOŅI

(skaits dots uz 10000 iedzīvotājiem)

Zīdaiņu mirstības cēloņi	Latvijā 1987. g.	ASV 1985. g.	Somijā 1985. g.	Zviedrijā 1985. g.
Infekcijas un parazitārās slimības	9,0	2,0	3,5	2,7
Nelaiemes gadījumi, saindēšanās, traumas	7,1	2,3	1,4	0,4
Elpošanas orgānu slimības, to skaitā akūtas pneimonijas	6,9	3,6	2,0	1,7
Iedzīmtas anomālijas	4,1	1,8	1,6	1,3
Iedzīmtas anomālijas	34,2	23,3	23,4	23,7
Perinatālā perioda patoloģijas	49,1	50,9	22,1	22,6

Kā norādījusi republikas Veselības aizsardzības ministrijas galvenā bērnu ārste P. Damberga (4), Latvijā bērnu mirstības struktūrā pirmo vietu ieņem perinatālā patoloģija (grūtniecības un dzemdību traucējumi), otro vietu — iedzīmtie attīstības defekti (ar tiem republikā katru gadu piedzimst vismaz 500 bērnu, no kuriem aptuveni 38% nomirst līdz 1 gada vecumam). Trešajā vietā ir akūtas vīrusu infekcijas, pneimonija. Valstīs, kurās ir augsta zīdaiņu mirstība, dominē tā sauktie eksogēnie iemesli, kas saistāmi ar ārējās vides iedarbību (slimības, kas iegūtas neatbilstošu sanitāri higiēnisko apstākļu rezultātā, bērna nepareiza ēdināšana, kopšana). Arī Latvijā šiem faktoriem ir būtiska nozīme. Satraucošs fakts ir tas, ka 1989. gadā 15,5% zīdaiņu ir miruši mājās, nesāņemot medicīnisko palīdzību (galvenokārt no iedzīmtajām anomālijām, nelaiemes gadījumiem, pneimonijām). Ir nepieļaujami, ka mājās bērni mirst no ārstējamām slimībām. Vecāki, neprazdami novērtēt slimības pazīmes un tās smagumu, nav šo palīdzību savlaicīgi meklējuši. Taču jāatceras, ka jebkura slimība zīdaiņa vecumā ir ļoti bīstama.

Viens no galvenajiem uzdevumiem ir medicīnisku un sociāli higiēnisku pētījumu veikšana, lai atklātu kaitīgos faktorus, kas ietekmē sievietes, augļa un jaunpiedzimušā veselību.

Pētījumi (15) liecina, ka jaunpiedzimušo mirstība ievērojama ir pirmajā dzīves mēnesī, pirmajā nedēļā biežāk mirst zēni nekā meitenes. Izsekojot mirstības sezonas raksturam (1970.—1980. g.), var secināt, ka izteiktāka tā ir ziemas un pavasara mēnešos (janvārī—maijā), īpaši laukos (19).

Par pozitīvu jāuzskata fakts, ka pašlaik jau ir izstrādāta Baltijas republiku reģionālā bērnu mirstības samazināšanas programma. Arī mātes un bērna veselības aizsardzībā esam apņēmuši 18. vai 19. vietā pasaulē, bet Savienībā mērogā pat ievērojami pārsniedzam vidējo līmeni (1). Lai samazinātu bērnu mirstību, nepieciešams uzlabot materiāli tehnisko bāzi mātes un bērna aizsardzības iestādēs, līdz ar to sekmējot darba organizāciju un risinot zinātniska rakstura jautājumus.

Sai sakarā pētnieki V. Grīnfelds un A. Levans (17) iepazīnuši bērnu saslimstību pirmajā dzīves gadā Rīgas pilsētā. No 3964 apsekotajiem bērniem 51,17% slimojuši ar elpošanas orgānu slimībām, īpaši 9—11 mēnešu vecumā (katars — 81%, pneimonija — 11,1%, ass bronhīts — 7,8%). Par biežu saslimšanu var uzskatīt I un II pakāpes rahītu, kas veido 14,7% no bērnu saslimstības struktūras. No maņu orgānu slimībām bērni vairāk slimo ar vidusauss iekaisumu — 7,1%, agrīnā bērnu vecuma slimības (dzemdību traumas, pēcdzemdību sarežģījumi, nabības slimības u. c.) sastāda 5,3% un kuņģa—zarnu slimības — 4,4%. Infekcijas un skeptisko slimību vidū pirmajā dzīves gadā vairāk izplatītas ir vējbakas. Pētnieki secina, ka pirmajā dzīves gadā nepieciešama plānveidīga un sistemātiska bērnu novērošana, lai gūtu priekšstatu par viņu veselības stāvokli. Īpaši pētīt vajadzētu elpošanas ceļu slimību novēršanas iespējas, tas palīdzētu mazināt agrīnā vecuma bērnu saslimstību un mirstību.

Arī agrīna un pirmsskolas vecuma bērnu saslimstības struktūrā ievērojamu vietu ieņem akūtās respiratorās slimības, kas izteikti iedarbojas uz elpošanas orgānu sistēmu un ko pārsvarā izraisa dažādi vīrusi. Pētnieki un Republikāniskās bērnu klīnikās slimnīcas ārsti (20) novērojuši, ka ir arī tādi bērni, kas šīs slimības izslimo 4—6 reizes gadā; 2—3 gadus vecos bērnus ARS pieveic 6 reizes gadā, 5—6 gadus vecos bērnus — 4 reizes gadā. Tādējādi elpošanas orgānu slimības gūst sociāli nozīmīgu raksturu, mazinot bērnu organisma imūnas spējas un vājinot viņu fizisko attīstību.

Bērnu fiziskās attīstības raksturotāji un saslimšanas lielā mērā liecina par viņu veselību. Fiziskās attīstības un veselības apsekošana sākas jau pirms mazuļa piedzimšanas un it īpaši pēc tam. Par bērnu veselības nostiprināšanu, viņu attīstīšanu un audzināšanu rūpējas ģimenes, veselības aizsardzības un tautas izglītības sistēmu iestādes. Bērna fiziskās attīstības stāvokļa sistemātiska iepazīšana dod iespēju vecākiem, it īpaši ārstam—pediatram, kā arī audzinātājam noteikt bērna attīstības tendenci un izvēlēties nepieciešamos līdzekļus viņu veselības uzlabošanai.

Lai iepazītos ar jaunajām ģimenēm, PZPI zinātniskie līdz-

strādnieki organizēja vecāku aptauju par vairākām audzināšanas jomām — tika izzināts arī bērnu veselības stāvoklis un iepazītas raksturīgākās saslimšanas. Aptaujā tika aptvertas 318 ģimenes (Kuldīgas rajonā — 66, Madonas rajonā — 183, Rīgas pilsētā — 69) ar kopējo bērnu skaitu — 569. Par veselīgiem vecāki bija atzinuši 377 bērnus jeb 66%, 126 bērni, t. i., 22%, dažkārt slimojuši, tāpēc vecāki uzskata viņu veselību par apmierinošu, 66 bērni (12%), kam ir vāja veselība, slimojuši bieži. Minētas dažādas saslimšanas un iedzimtas kaites: ausu slimības, sirdskaite, hroniskas saslimšanas un defekti, diatēze, neuroze, astmātisks bronhīts, epilepsija, encefalopātija, plakanā pēda, roku defekti u. c. Arī ar ekspertu metodes palīdzību (eksperti — mediķi, audzinātāji) tika novērtēti Aizkraukles rajona bērnodārzu 360 audzēkņu veselības stāvoklis. Par veseliem tika atzīti 178 bērni jeb 49,50%, apmierinošs stāvoklis bija 110 bērniem (30,5%) un slihta veselība — 72 bērniem (20%). Šeit bērnu vidū izplatītas slimības ir respiratoru vīrusa akūta infekcija, divus gadus veciem bērniem — bronhīts, pneimonija, vējbakas u. c.

Bērni visbiežāk slimo ar gripu, vējbakām, vīrusu hepatītu (vairāk mājas bērniem), ar augšējo elpošanas ceļu iekaisumu (ARS vai ARVI), kas izpaužas iesnu, traheītu, laringītu veidā. Mināmas arī pneimonijas un alergiskās slimības. Madonas rajona Liezeres ciemā no 11 slimīgajiem bērniem sešiem ir hronisks urīnceļu iekaisums. To nevar izskaidrot pat vietējais feldšēris (min vecāku aizņemtību darbā un piemājas saimniecībā, reģiona ūdens sastāva īpatnības, āderu ietekmi u. c.).

Gan aptaujās, gan pārrunās ar mediķiem, audzinātājiem un vecākiem atklājas, ka bērnu veselības stāvoklis ir stipri vīdūvējs. Daudzi vecāki paši atzīst, ka bērnu fiziskā attīstība atpaliek; nesot laika noņemties ar bērnu vingrināšanu, ar rīta rosmi. Bieži cieš bērnu dzīves organizācija — netiek stingri ievērots ēdināšanas režīms un uztura daudzveidība, netiek organizētas nodarbinības svaigā gaisā. Dažkārt pirmsskolēni bez pieaugušo uzraudzības pārāk ilgi uzturās ārā, pie tam nav apgērkušies piemēroti laika apstākļiem, tāpēc bieži sasaldējas un slimo ar ARS, angīnu un bronhītu. Nepieļaujami tiek īsināts bērnu miegs un atpūtas režīms. Ir arī tādas jaunās ģimenes, kur kāds no vecākiem vai abi vecāki lieto alkoholiskos dzērienus un bērni netiek uzmanīti, viņi nav pietiekami aprūpēti, nemaz nerunājot par vispusīgu audzināšanu. Līdzīga aina atklājas arī dažās nepilnajās ģimenēs. Dažkārt mājās notiek ķildas un skandāli, tādējādi bērni ir sastraukti, neizgulējušies, kļūst nervozi un rausta valodu.

Gan aptauju materiālos, gan sarunās ar jaunajiem vecākiem noskaidrojās, ka daudzreiz pietrūkst padoma, kā rīkoties vienā

vai otrā saslimšanas gadījumā, kā kopt un aprūpēt pirmdzimto, kā norūdit mazuļus, lai viņi tik ātri nesaaaukstētos, kādā veidā sekmēt bērnu kustību attīstību, kā viņus izsargāt no sadzīves traumām, jo ne visiem ir pieejama savu vecāku palīdzība vai attiecīgā literatūra.

Pēdējos gados šos un cita rakstura jautājumus jaunajiem vecākiem, kuru mazuļi neapmeklē bērnudārzu, palīdz risināt bērnu poliklīnikās izveidotie vesela bērna kabineti. Tajos strādā pieredzējuši speciālisti — feldšeri un medicīnas māsas pediatra vadībā. Galvenie uzdevumi šim dienestam ir teorētiski un praktiski apmācīt vecākus bērnu kopšanā un audzināšanā, veikt agrīnā vecuma un pirmsskolas vecuma bērnu profilaktisko darbu, viņu dispanserizāciju (apskates, potes u. c.), propagandēt veselīgu dzīvesveidu ģimenē un palīdzēt sagatavot bērnus pirmsskolas iestādēm. Tātad vesela bērna kabinets uzskatāms par zināmu veida metodisko centru darbā ar vecākiem un bērniem. Republikā ir 42 vesela bērna kabineti. Rīgā to ir 10. Vesela bērna kabineti darbojas arī citās pilsētās.

Iepazīstot Rīgas pilsētas 8. un 7. bērnu poliklīnikas vesela bērna kabinetu darbu, konstatējam, ka šeit ņem vērā Rīgas pilsētas veselības aizsardzības nodaļas izstrādātos ieteikumus — tematika, nodarbību biežums u. c. (6). Pie kabineta darbojas jauno māmiņu un tēvu skola. Bērnu ārsts nolasa lekciju ciklu, sniedzot vecākiem nepieciešamās zināšanas par nākamo māmiņu dzīves režīmu (ēšanu un apģērbu, personisko higiēnu u. c.). Skolā vecāki iepazīstas ar bērniņa kopšanas un audzināšanas jautājumiem. 8. bērnu poliklīnikā jaunie vecāki apgūst arī juridiskās zināšanas, kas saistītas ar vecāku pienākumiem, tiesībām un priekšrocībām. Nākamajiem tēviem un māmiņām vislabāk palīdz tik praktiskās nodarbības bērniņa aprūpēšanā (mazgāšana, gērbšana, bērniem nepieciešamo piederumu iegāde, zīdaiņša aptieciņa u. c.). Šīs nodarbības ar lielu prasmi vada pieredzējusi feldšere — vesela bērna kabineta vadītāja. Kaut arī telpas ir šauras kabinetā gaumīgi izvietoti vajadzīgie uzskates līdzekļi. Piedaloties jauno vecāku skolas nodarbībās, varēja vērot gan nākamo māmiņu, gan tēvu patiesu ieinteresētību. Kā norādīja 8. bērnu poliklīnikas galvenā ārste L. Līdaka, daļai nākamo tēvu atsauce šim pasākumam ir vēl samērā maza (arī dažu māmiņu iztērēšanās ir augstprātīga, it kā viņas tiktu lieki apgrūtinātas), bet viņi pirms bērna dzimšanas neapzinās apmācības nepieciešamību.

Pēc bērniņa piedzimšanas jaunās ģimenes nonāk iecirkņpediatra un patronāžas māsas aprūpē. Tomēr 5 reizes gada laikā (1., 3., 6., 9. un 12. mēnesī) vecākiem ar mazuli jāapmeklē vesela

la bērna kabinets, lai kontrolētu viņa attīstību un veselības stāvokli, organizētu kontroles barošanu (ja baro ar krūti) vai sniegtu rekomendācijas mākslīgai barošanai. Apmeklējuma laikā bērniņam tiek izdarītas profilaktiskās potes, kā arī organizētas ārstu speciālistu apskates; vecāki tiek apmācīti, kā zīdaini masēt un vingrināt. Speciālisti palīdz sastādīt bērna dienas režīmu un ēdienkarti. Vecākiem tiek izsniegtas arī rakstiskas rekomendācijas dažādos jautājumos, piemēram, par apģērbu, zīdaiņa masāžu, jaundzimušā kopšanu, bērna attīstību un audzināšanu dažādos vecumos. Tā 1988. gadā 8. bērnu poliklīnikā mācībās piedalījies 1800 topošo māmiņu un 4300 vecāku, kuriem ir pirmais bērns. Vecāki, kuriem ir divus gadus veci un vecāki bērni, apmācības apmeklē mazāk, jo visnedrošāki viņi jūtas bērna pirmajā dzīves gadā. Vecākiem tiek mācīts, kā norūdīt bērnu, kā izsargāties no infekcijas slimībām (ARS, vējbakām, cūciņām u. c.) un kādas ir to pazīmes. Arvien nozīmīgāku vietu bērnu veselības nostiprināšanā ieņem fiziskā audzināšana. Trīs līdz četrus gadus vecie bērni vedami 2 reizes mēnesī uz kabinetu, kur vecāki uzina tās prasības, kas jāapgūst bērnam, ejot uz bērnudārzu.

7. bērnu poliklīnika ir plaša, gaumīgi iekārtota, ar bagātīgu materiālo bāzi nodrošināta ārstnieciskā iestāde. Ar galvenās ārstes V. Konopļickas un citu darbinieku iniciatīvu celtni izveidota piebūve, kurā atrodas peldbaseins un sauna. Darbojas arī citi bērnu veselību veicinoši kabineti — veselā bērna kabinets, masāžas, ārstnieciskās fizikultūras, inhalācijas, elektromiega, logopēdiskais kabinets. Pārdomātos un uzskatāmi iekārtotos tematiskos stendos uzgaidāmajā telpā vecāki var iepazīties ar dispansezīcijas noteikumiem, ar bērnu fiziskās audzināšanas uzdevumiem, ar pieejamo palīdzību bērnu veselības nostiprināšanā un cita veida informāciju. Vesela bērna kabinetā, ko vada medmāsa M. Jasinska, īpašā kartotēkā tiek uzskaitīti apmeklētāji un atzīmēti, par kādiem jautājumiem viņiem dots padoms. Bez iepriekš minētās informācijas vēl pieejami attiecīga vecuma bērniem iegādājamo rotaļlietu un darbarīku apraksti, to zināšanu un prasību uzskaitījumus, kas jāapgūst 6 gadus vecajiem bērniem, ievērojamā daudzumā uzkrāti dažādi metodiski materiāli un literatūra, ko patstāvīgi uz vietas vecāki var izmantot. Kabinets jaunajām mātēm organizē 2 lekcijas un praktiskas nodarbības. Darbojas tēvu skola, ko apmeklē jaunie tēvi pēc bērniņu piedzimšanas. Viņi apgūst zināšanas un prasmes, kas saistītas ar bērna fizisko audzināšanu (norūdīšana, vingrināšana, kustību rotaļas, nepieciešamais sporta inventārs, zināšanas, kā iekārtot sporta stūrīti dzīvokli un sētā). Tēvi noklausījušies arī speciālistu lekcijas par kaitīgo ieradumu (alkohola un narkotiku lieto-

šana, smēķēšana) nelabvēlīgu ietekmi uz organismu un ģimenes dzīvi. 1989. gadā skolu apmeklējuši 154 jaunie tēvi.

Peldēt mācīšana un bērnu vingrināšana ūdenī organizēta 2 grupām — pašiem jaunākajiem pacientiem — no otrā mēneša līdz pusbada vecumam un pirmsskolēniem laikā no septembra līdz jūnijam. Apmācību vada ārste un medicīnas māsa. Nodarbības piedalās arī bērnu vecāki.

Ilgi slimojošiem bērniem, kā arī pirmsskolēniem un skolēniem, kam ir hroniskas patoloģijas, poliklīnikā ir iespējas nostiprināt savu veselību dienas stacionāra grupā. Uz šo grupu bērnus nosūta iecirkņa ārsts vai skolas ārsts. Pirmsskolēnam ārsta uzraudzībā un medicīnas māsas vadībā no 8.30 līdz 14.00 tiek organizētas ārstnieciskās procedūras: masāža, ārstnieciskā fizikultūra, inhalācija, elektromiegs. 2 reizes nedēļā viņi apmeklē saunu un ūdens procedūras baseinā. Bērnu skaits grupā — 5—8. Bērniem jāņem līdzī maizītes. Ieturot maltīti, mazajiem tiek pasniegtas zāļu tējas, sulas, skābekļa kokteiļi. Tā divu nedēļu laikā bērni atspīrgst un turpmāk retāk slimo. Pēc poliklīnikas aprēķiniem, dienas stacionāra ārstēšanas efektivitāte sasniedz 73,4%, bet ārstēšanās efektivitāte poliklīnikā un mājās — 53,8%.

7. bērnu poliklīnika jau 15 gadus ar labiem panākumiem apkalpo 15 tūkstošus Ķengaraga jauno iemītnieku. Par šo vajadzīgo darbu poliklīnikas kolektīvs saņēmis daudzus godarakstus un vecāku pateicības. Lai nostiprinātu vēl ciešākas saites ar saviem pacientiem un viņu vecākiem, katru gadu 1. jūnijā — Vispasaules bērnu aizsardzības dienā — tiek organizēti Veselības svētki. Tad jautrus brīžus kopīgi pavada gan poliklīnikas personāls, gan ģimenes, priecājoties par bērnu veiksmi sacensībās un demonstrējumos.

Arī daudzas pirmsskolas bērnu iestādes nopietni strādā, lai organizētu bērnu fizisko audzināšanu un reizē nostiprinātu viņu veselību. Vairāki republikas bērnodārzi padziļināti veic šo darbu. To skaitā varam minēt Rīgas pilsētas Maskavas rajona 202. bērnu pirmsskolas iestādi, kurā izveidota mērķtiecīga materiālā bāze pilnvērtīga fiziskās audzināšanas darba veikšanai. Jūrmalas pilsētas TIN pirmsskolas iestāde «Taurenītis» bērnu norūdīšanai un kustību attīstīšanai plaši izmanto pludmali. Agrofirmas «Ādaži» bērnodārzā «Strautiņš» divos baseinos visu grupu bērniem regulāri gan ziemā, gan vasarā notiek peldēšanas nodarbības. Cēsu pilsētas 5. bērnodārzā-mazbērnu novietnē radīta daudzveidīga materiālā bāze, lai dažādotu bērnu rotaļu darbību un varētu noorganizēt interesantas veselības dienas.

Līdzīgs darbs kā bērnu 7. poliklīnikā tiek veikts Ogres bērnodārzā-mazbērnu novietnē «Saulīte», kurā no 12 bērnu grupām

atlasīti bērni, kam nepieciešama palīdzība veselības uzlabošanai. Ir izveidotas četras tādas grupas (65 bērni). Ar jau aprobētu medikamentozās un fizioterapijas ārstniecības sistēmu bērni tiek atveseļoti visā mācību gada laikā. Pamazām tiek kāpināta bērnu kustību aktivitāte (pareizas elpošanas vingrinājumi, kustību koordinācija ar koriģējošās vingrošanas palīdzību, rīta rosme, gaisa peldes, iešana un skriešana basām kājām, ritmiskā vingrošana). Bērni sistemātiski skalo muti un kaklu, viņiem tiek veikta zobu kariozes profilakse un organizēts dienas miegs. Divas reizes gadā visiem bērniem tiek noteikts masāžas kurss, trīs reizes nedēļā viņi peldas baseinā un katru dienu veic pilnīgu kontrastveida aplaistīšanos. Šāds pamatīgs un sistemātisks atveseļošanas darbs kāpinājis bērnu fiziskās attīstības līmeni un samazinājis viņu saslimstību. Ciešs kontakts tiek uzturēts ar daudziem vecākiem.

Stučkas bērnudārzā «Zilīte» medmāsas S. Brovkēvičas vadībā tiek regulāri veikts zināms profilaktisks darbs, lai mazinātu audzēkņu saslimšanu. Notiek telpu kvarcošana (10 dienas pēc kārtas 2 minūtes). No rīta bērni saņem rauga dzērienu — 50 g katrs, bet pēc klusās stundas viņiem dod zāļu tējas. Gripas epidēmijas laikā bērni ieelpo ķiploku sulu. Bērnudārzā atrodas rekomendācijas, kā gatavot kokteiļus no ārstniecības tējām. Šīs rekomendācijas tiek izsniegtas arī vecākiem. Viņiem pieejamas ir arī metodiskas izstrādes — kā bērnam pareizi sēdēt un iet, kā bērnus norūdit, kā veidot mājas «stadionu», ir arī rīta vingrošanas ieteicamo kompleksu apraksti. Bērniem un vecākiem tiek organizētas veselības dienas reizi mēnesī, bet oktobrī — visam bērnudārzam kopā.

Kokneses bērnudārzā «Gundega» diennakts grupas bērniem tiek organizēta rīta rosme. Ja vien atļauj meteoroloģiskie apstākļi, visām grupām fiziskās audzināšanas nodarbības trīs reizes nedēļā notiek ārā. Bērni arī novirzēm stājā iekļauti koriģējošās vingrošanas grupā. Par interesantiem un aizraujošiem izvērsas sporta svētki (ziemā un vasarā) un veselības dienas grupā reizi mēnesī. Sadarbībā ar vecākiem tiek izgatavotas maskas, organizētas atrakcijas un sacensības.

Medmāsa kopā ar audzinātājiem rūpējas par zāļu tējām, bērni saņem polivitamīnus, arī fluora tabletes pret zobu kariozi. Vecāki visus grupas bērnus apgādā ar aboliem. Atsevišķās grupiņās tēvi ir iekārtojuši «slidkalniņu», vingrošanas sienu un cita veida inventāru, ar kura palīdzību bērniem tiek veicināta kustību attīstība un ikdienu padarīta interesantāka.

Medicīnas un pirmsskolas iestāžu darbinieki bērnu fiziskās attīstības sekmēšanā un veselības nostiprināšanā dara daudz, tomēr izjūt grūtības, īpaši materiālā nodrošinājuma ziņā (inven-

tāra, dezinfekcijas un mazgājamo līdzekļu, arī medikamentu iegādē u. c.), kadru sagatavošanas aspektā, arī vecāku aktīvēšanā. Dažkārt medicīnas darbiniekiem jāpārlicina vecāki, lai bērniem izdarītu profilaktiskās injekcijas un apskates. Nelabvēlīgajās ģimenēs mediķiem dažkārt nākas būt pat par medicīnas ekspertiem.

Iepazīstoties ar bērnu veselības stāvokli, var secināt, ka ne katra ģimene novērtē fiziskās attīstības nozīmi un iespējas tās sekmēšanai jau no agras bērnības. Daudzu jauno ģimeņu attiecīmei vajadzētu būt nopietnākai, nodrošinot nepieciešamos apstākļus veselīga bērna attīstībai, īpaši jāmin iedzimto slimību profilakse, arī atbrīvošanās no kaitīgiem ieradumiem.

Lai mazinātu zīdaiņu mirstību, jāveic sociāli ekonomisko, medicīniski bioloģisko, sociāli psiholoģisko faktoru izpēte.

Pētījumi (22) liecina, ka pazemināta fiziskā attīstība ir 25,7% bērnu no viembērna ģimenēm, 18,2% bērnu no divbērnu ģimenēm un 4,1% bērnu no trīsbērnu ģimenēm. Otrās un trešās dzemdībās dzimušie bērni ir veselīgāki, ja mātes vecums nepārsniedz 30 gadus. Slimīgāki ir tie bērni, kas ģimenē ir vienīgie. Vairāku bērnu ģimenē veidojas organiska mikrovide, mazajiem piemērotāks dzīves un kustību ritms.

Pirmsskolēna spēka un izturības vairošanai daudz vairāk izmantojams darbs apkārtnes uzkopšanā, dārzā un ģimenes sadzīvē. Arī ģimeņu iesaistīšanās sporta spēlēs un tūrisma pasākumos spēj disciplinēt un organizēt bērnus, pilnveidot viņu fizisko sagatavotību.

Vecāku cieša sadarbība ar medicīnisko un pedagoģisko personālu ir svarīgs nosacījums bērnu fiziskās attīstības uzlabošanā, jo tādējādi mērķtiecīgāk tiek realizētas iespējas viņu veselības nostiprināšanai. Pozitīvā pieredze, kas galvenokārt pamatojas uz darbinieku entuziasmu un profesionālismu, visnotaļ popularizējama un izmantojama daudz plašāk medicīniskajam dieņestam, arī pirmsskolas audzināšanas iestādēm un ģimenēm.

IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA

1. Ābeltiņš A., Platkājis E. Gadi rit, darbs negaida//Veselība. — 1988. — Nr. 12.
2. Bļugers A. Dabas un cilvēka mīlestība//Zinātne un Tehnika. — 1989. — Nr. 3.
3. Bļugers A., Valuks V. Ekoloģijas medicīniskie aspekti//Veselība. — 1989. — Nr. 3.
4. Damberga P. Tas, kas esmu, ir brīnumu brīnums//Veselība. — 1990. — Nr. 6.
5. Eglīte P. Var un vajag labāk//Skola un Ģimene. — 1988. — Nr. 3.
6. Krauča M. Jauno vecāku skola — perspektīva ģimeņu izglītošanas fo-

ma poliklīnikās/Darbs ar jaunajiem vecākiem/Sast. A. Studente, A. Vecgrāve. — R.: Zvaigzne, 1989.

7. Laizānē S. Kustību rotaļas. — R.: Zvaigzne, 1981.

8. Laizāne S., Eigima G. Rīta vingrošana pirmsskolas vecuma bērniem. — R.: Zvaigzne, 1983.

9. Lazovskis I. Par bērniem//Latvijas Ārsts. — 1989. — Nr. 2.

10. Millere R., Segleniece K. Bērna augšana un attīstība. — R.: Zvaigzne, 1977.

11. Orleāne M. Sieviešu konsultācija//Veselība. — 1990. — Nr. 1.

12. Populāra medicīnas enciklopēdija. — R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija. 1985., 3. izd.

13. Puriņa G. Medicīniski ģenētiskā konsultācija//Veselība. — 1989. — Nr. 9.

14. Брикмане И., Вираде И., Грава А. и др. Физическое развитие детей первого года рождения/Медико-социальные исследования. — Р.: РМИ, 1977.

15. Гриффельд В. Э., Леван А. Я. Динамика детской смертности в Латвийской ССР/Медико-социальные исследования. — Р.: РМИ, 1977.

16. Латвийская ССР в цифрах в 1988 году, краткий статистический сборник. — Р.: Государственный комитет Латвийской ССР по статистике, 1989.

17. Леван А. Я., Гриффельд В. Э. Заболеваемость детей первого года рождения в г. Риге/Медико-социальные исследования. — Р.: РМИ, 1977.

18. Миллере Р. К., Сегlenieце К. В. Стандарты физического развития детей дошкольного и школьного возраста г. Риги/Медико-социальные исследования. — Р.: РМИ, 1977.

19. Межгайлс Я. Б. Сезонные явления в процессах брачности, рождаемости и младенческой смертности в Латвийской ССР. Исследование народонаселения. Сборник научных трудов. — Р.: ЛГУ, 1985.

20. Новикова С. А., Катлапа В. К. и др. Распространенность и клиническое течение острых респираторных заболеваний у детей старше 1 года/ (по материалам республиканской клинической больницы). Социально-гигиенические аспекты профилактики заболеваний. — Р.: РМИ, 1987.

21. Сегlenieце К. Б. Социальная микросреда и физическое развитие детей. — Р.: Зинатне, 1978.

22. Шахматов В. П. Молодая семья — жизнеспособность, демография, право. — Красноярск: Кн. изд., 1985.

STUDENTU ĢIMENE: MATERIĀLAIS STĀVOKLIS UN VĒRTĪBORIENTĀCIJAS

Studentu laulības un ģimenes izveidošana pēdējā laikā pie-saistījušas gan sociologu, gan demogrāfu uzmanību. Studentu ģimeņu skaita pieaugums radījis problēmu kompleksu, kuras pa-rasti apzīmējam ar jēdzienu «studentu ģimeņu problēmas». Tās saistītas ar studentijas kā sociālās grupas specifiku un tās pa-matdarbības raksturu — mācībām un specialitātes apgūšanu, ar materiālā stāvokļa ipatnībām u. tml.

Studentu ģimeņu veidošanās šobrīd ir likumsakarīgs process, kas saistīts gan ar akselerāciju un seksuālā brieduma ātrāku iestāšanos, gan ar garīgā un pilsoniskā brieduma stabilizēšanos, gan ar sociāli ekonomiskā brieduma un patstāvības perspektī-vēm. Studenti ir tieši tajā vecumā, kurš uzskatāms par optimālu, lai stātos laulībā un uzsāktu ģimenes dzīvi (20—24 gadi). Tā-dējādi studentu vērtīborientācijās ģimenes dzīve ieņem vienu no pirmajām vietām viņu vērtību hierarhijā.

Studentu ģimeņu skaitam republikā ir tendence pieaugt. Tā, piemēram, 1977. gadā apmēram 15,6% Latvijas augstskolu die-nas nodaļas studentu ir nodibinājuši ģimeni, turpretī 1988. gadā šis skaitlis ir ap 17%. Pirmajā kursā precējušos ir ap 3%, bet līdz piektajam kursam studentu ģimeņu vidēji ir 34,5% no vi-siem dienas nodaļā studējošajiem. Tradicionālās ģimenes alter-natīvais modelis ir juridiski nenoformētas attiecības bez laulī-bām. Šādas attiecības ir vērojamas arī mūsu aptaujāto kontin-gentā gan studentu, gan strādājošo jauniešu vidū.

Vienlaikus pieaug to jauno cilvēku skaits, kuru problēmas saistītas ar vientuļību, ar dzīvesbiedra meklējumiem, ar vēlēša-nos nodibināt ģimeni, bet nespēju to izdarīt. Kā zināms, sevišķi aktuāla šī problēma ir sievietēm ar augstāko izglītību, kurām nonākot feminizētos darba kolektīvos, bieži vien iespējas nodibi-nāt ģimeni ir minimālas. Ģimenes dibināšanas iespējas studiju laikā ir atšķirīgas dažādās augstskolās, galvenokārt atkarībā no dzimumu proporcijām un augstskolas mācību darba specifikas.

Studentu sastāva analīze liecina, ka augstskolās studē vairāk meiteņu nekā puīšu. Šo dzimumu disproporciju pastiprināja studentu iesaukšana karadienestā, tā gan pašlaik pārtraukta, tomēr disproporcija saglabājusies, turklāt daļa puīšu pēc armijas augstskolā vairs neatgriežas materiālu, ģimenes un citu apsvērumu dēļ. Kopumā augstskolu pametuši 8% puīšu.

Pēdējos desmit divpadsmit gados notikuši vairāki studentu ģimeņu apsekojumi dažādos augstskolu centros un atsevišķās augstskolās, piemēram, Ļeņingradas universitātē (T. Pospelova), Gorkijas Lauksaimniecības institūtā (G. Severuhina), Saratovas augstskolās (E. Skoļņiks), kā arī Tartu universitātē un Latvijas augstskolās (P. Zvidriņš, I. Ciemiņa, L. Timoščenko, I. Trapeciēre). Šajos pētījumos gan dots studentu ģimeņu raksturojums un analīze, gan meklēti ceļi šo ģimeņu problēmu risināšanā, gan arī analizētas studentu sekmes, sagatavotība darbam specialitātē, studentu gatavība ģimenes dzīvei, laulībā stāšanās motīvi, ģimenes nozīmība. Atsevišķos pētījumos analizēta studentu apmierinātība ar laulības dzīvi, tās psiholoģiskās īpašības, kuras ģimenes dzīvē tiek vērtētas visaugstāk, kā arī pētīts studentu ģimenes budžets, saimnieciskās problēmas, bērnu audzināšana, attiecības ar laulāto vecākiem utt. Studentu ģimeņu veidošanās tendences vērojamas neatkarīgi no augstskolas un republikas, zināmas atšķirības saskatāmas vērtīborientācijās un šo vērtību hierarhijā atkarībā no studentu vecuma, nacionālajām un kultūras tradīcijām.

Studentu ģimene ir jaunās ģimenes paveids ar tām formālām pazīmēm, kuras ir raksturīgas jaunajām ģimenēm: kopdzīves stāžs līdz pieciem gadiem, laulāto vecums nepārsniedz 25 gadus. Specifiska iezīme — viena vai abu laulāto pamatnodarbošanās ir mācības augstskolā, un no šīs pamatnodarbošanās izriet mazāka ģimenes ekonomiskā patstāvība unniecīgāki ienākumi.

Visas studentu ģimenes būtu iedalāmas divos tipos.

1. «Tirās» studentu ģimenes, kurās abi laulātie ir dienas nodaļas studenti. Tādas 1977. g. bija 37%, 1988. g. — 43,7% no visām aptaujātajām studentu ģimenēm. Tās savukārt atkarībā no viņu ienākumu veida var iedalīt grupās: 1) ģimenēs, kur laulātie tikai mācās, dzīvo no stipendijas un saņem materiālu palīdzību no vecākiem un citiem radniekiem, un 2) ģimenēs, kuru locekļi paralēli mācībām strādā (šo ģimeņu mēneša vidējie ienākumi ir ap 124 rbļ. mēnesī).

2. Studentu ģimenes, kurās viens no laulātajiem ir dienas nodaļas students, bet otrs strādā vai mācās vakara vai neklātie-

nes nodaļā. Šo ģimeņu vidējie ienākumi ir ap 160 rbļ. mēnesī, tātad materiālais stāvoklis ir apmierinošāks salīdzinājumā ar «tīrajām» studentu ģimenēm.

Ar zināmu nosacītību studentu ģimeņu kategorijai varētu pieskaitīt arī tās jaunās ģimenes, kurās viens vai abi laulātie studē vakara vai neklātienes nodaļā, bet dienā strādā. Šīs ģimenes ir materiāli nodrošinātākas, taču lielāka ir varbūtība, ka studijas «ievelkas» vai tiek pārtrauktas. Domājams, ka šīm «nosacītajām» studentu ģimenēm ir daudzas, pat sarežģītākas problēmas nekā parastajai studentu ģimenei, taču tās ir cita rakstura problēmas. Šo ģimeņu problēmas ir mazāk pētītas.

Mūsu pētījums uzsāks 1983. gadā, kad tika aptaujāti vidusskolu, tehnikumu un arodskolu abiturienti. 2. pētījuma posms tika veikts 1987./88. gadā, aptaujājot šos pašus jauniešus, 3. posms paredzēts 1992. gadā pēc tās pašas izlases. Iegūtie dati nav attiecināmi uz visu studējošo kontingentu, bet tikai uz 1964.—66. gadā dzimušajiem. Taču atšķirībā no citiem pētījumiem mums ir iespējams konstatēt jauniešu dzīves plānu un mērķu izmaiņas, vērtīborientāciju attīstību un izmaiņas, izsekot jauniešu dzīves ceļam un konstatēt tā atbilstību dzīves plāniem. Jaunā pētījuma rezultāti par studentiem kā sociālu grupu un studentu ģimeņu vietu tajā dod šādu ainu: laulībā sastāv 24,0% 1964.—66. gadā dzimušo studentu. Salīdzinājumā ar saviem vienaudžiem studenti ir mazāk aktīvi ģimenes dibināšanā; no strādājošo vienaudžu vidus ģimenes ir nodibinājuši 46,1% aptaujāto. Lielākā daļa šā vecuma studentu ir sasnieguši 3.—5. kursu augstskolā. Lai gan pētījuma izlase nevar pārstāvēt visu studējošo kontingentu (nav ietverti pirmkursnieki un studenti ar darba stāžu pirms studijām), tomēr uzskatām, ka studentu problēmas atspoguļotas pietiekamā līmenī un iegūtos rezultātus var attiecināt uz visām studentu ģimenēm. Bez tam šim pētījumam ir zināmas priekšrocības salīdzinājumā ar pētījumiem, kuros analizētas tikai studentu ģimenes, jo dod iespēju salīdzināt informāciju par precētajiem un neprecētajiem jauniešiem, par studentu un pārējām jaunajām ģimenēm, gūt ieskatu jaunās paauzēs dzīvesceļā, vērtīborientācijās un to izmaiņās, kā arī konstatēt kopīgās un atšķirīgās problēmas studentijā: precēto un neprecēto studentu attieksmi pret dažādiem augstākās izglītības aspektiem, vispārīgās un specifiskās jauno ģimeņu problēmas.

Jauno ģimeņu veidošanās sākas 2.—4. kursā. Socioloģiskā aptauja liecina, ka vidējais laulībā stāšanās vecums bija 20—21 gads gan studējošajiem, gan strādājošajiem. Analizējot studentu ģimeņu veidošanos dažādās augstskolās, redzams, ka šis process ir atkarīgs ne tikvien no dzimumu struktūras augstskolās

(piemēram, augsts ir laulībā stāšanās koeficients Civilās aviācijas institūtā studentēm, pedagoģisko augstskolu un konservatorijas studentiem, zems — pedagoģisko institūtu un RMI studentēm, attiecīgi 86,5% un 82,8% sieviešu), bet arī no mācību procesa īpatnībām (LVFKI ir vizzemākais studentu ģimeņu īpatsvars). Šķiet, ka pedagoģiskajās un medicīnas augstskolās būtu nepieciešama aktīva politika, lai radītu apstākļus ģimenes nodibināšanai, jo feminizētajos skolotāju un medikū darba kolektīvos iespējas atrast piemērotu partneri tuvojas nullei.

Studentu mācību darbs

Studentu galvenais uzdevums ir apgūt specialitāti. Tāpēc arī bieži tiek uzsvērts, ka ģimene studentam traucē iegūt pietiekami augstu zināšanu līmeni un iemaņas specialitātē. No šī viedokļa izanalizēsim zināšanu līmeņa atšķirības starp precētajiem un neprecētajiem studentiem. Galvenais formālais rādītājs, ar kura palīdzību varam konstatēt studiju kvalitāti, ir sekmes, vidējā atzīme sesijā, zināmā mērā piedalīšanās studentu zinātnisko biedrību darbā, kā arī papildu darbs izvēlētajā specialitātē. Sekmības noteikšanai izmantots vidējās atzīmes rādītājs pēdējā sesijā. Tabulā Nr. 1 var iepazīties ar studentu sekmju līmeni gan neprecēto studentu vidū, gan ģimenes studentiem ar bērniem un bez tiem. Pēc tabulā redzamajiem datiem iespējams spriest, ka ģimenes stāvoklis nav tas faktors, kas negatīvi ietekmētu studentu sekmes augstskolā, jo zemāka atzīme (zem 3,5 ballēm) biežāk ir tieši neprecētajiem studentiem. Var teikt, ka starp ģimenes stāvokli un studentu sekmību ir vāji izteikta pozitīva saistība. Jāatzīmē, ka negatīvā virzienā studentu sekmes neietekmē arī bērni studentu ģimenēs. Redzams, ka šo studentu vidū salīdzinājumā ar neprecētajiem studentiem ir divreiz mazāk tādu studentu, kuru vidējā atzīme ir zemāka par 3,5, un tikai

I. tabula

STUDENTU SEKMES ATKARĪBĀ NO ĢIMENES STĀVOKĻA (%)

Vidējā atzīme sesijā	Neprecējušies	Precējušies		
		vidēji	bez bērniem	ar bērniem
Līdz 3,5	11,9	7,4	7,5	5,8
3,5—4,0	25,2	35,6	41,3	28,8
4,01—4,50	29,9	24,4	18,8	32,7
4,51—4,99	16,9	17,0	21,3	11,5
5,0	10,5	8,1	7,5	9,6
nav atbildes	5,6	7,4		11,5

par nepilnu procentu mazāk ir teicamnieku. Interesanti, ka, salīdzinot studentu-tēvu un studentu-māmiņu vidējo atzīmi, studentēm-mātēm tā ir augstāka nekā tēviem, viņu vidū ir arī vairāk teicamnieku. Bez tam studentes ar bērniem retāk ir arī to studentšu vidū, kuru sekmes ir zemākas par četrām ballēm (arī viņu kursa biedrēm — neprecētajām studentēm). Acimredzot, kaut gan studentēm ar bērniem ir palielināta slodze mājās, viņas tomēr vairāk spēj koncentrēties mācību darbam. Ļoti iespējams, ka dažkārt arī cieš speciālista sagatavošana studentu ģimenes apstākļu dēļ, taču dati rāda, ka jaunā speciālista sagatavošanas kvalitāte ir atkarīga ne vien no tā, vai students ir vai nav precējies, vai viņam ir vai nav bērnu, bet arī no tā, vai students tiešām grib un cenšas apgūt specialitāti vai augstskolā iestājies «apstākļu sagādīšanās» dēļ. Studentu darba kvalitātes rādītājs ir arī darbošanās studentu zinātniskajās biedrībās. Šais biedrības darbojas mazāk par pusi no visiem studentiem, šeit nav vērojamas sevišķas atšķirības atkarībā no ģimenes stāvokļa. Apšaubas dati liecina, ka visrezultatīvākā šī darbošanās (izstrādātais zinātniskais darbs saņēmis apbalvojumu) ir tieši precētajiem studentiem ar bērniem (11,5% pret 6,4% neprecētajiem). Zinātnisko darbu ar ģimenes rūpēm savienot ir sevišķi grūti, tāpēc apsveicama un apbrīnas vērts ir precēto studentu uzņēmība un mērķtiecība izvirzīto mērķu realizēšanā.

Zināmā mērā studentu attieksmi pret nākamo specialitāti varētu raksturot tāds rādītājs kā darbs nākamajā specialitātē. Tas dod iespēju labāk iepazīt nākamo specialitāti, kā arī kaut ko nopelnīt. Diemžēl gan objektīvu, gan subjektīvu apstākļu dēļ šādā darbā studenti ir iesaistīti diezgan maz. Studentam, protams, visērtāk būtu piestrādāt katedrā vai laboratorijā turpat augstskolā vai attiecīgā profila zinātniskā institūtā, iestādē vai skolā. Taču šādas iespējas ir diezgan ierobežotas. Darbu, kas saistīts ar izvēlēto specialitāti, strādā 14,1% precēto studentu un 23% neprecēto. Nākotnē vajadzētu panākt ciešākas saites starp augstskolām un uzņēmumiem, iestādēm un saimniecībām, kurām nepieciešami jaunie speciālisti. Tādējādi studentiem jau no pirmajiem studiju gadiem rodas iespējas strādāt attiecīgās iestādēs, iepazīt nākamā darba profilu, izstrādāt kursa darbus un diplomdarbus, strādāt attiecīgajā iestādē gan prakses mēnešus, gan vasarā, gan arī studiju laikā. Tad ieguvējas būtu abas puses: uzņēmums iepazītu savu nākamo speciālistu, bet students — uzņēmumu, viņš turklāt varētu arī uzlabot savu materiālo stāvokli. Šķiet, ka uzņēmumu un saimniecību pārstāvjiem vajadzētu būt īpaši ieinteresētiem pieņemt darbā jau ģimenes cilvēkus.

Studentu materiālās dzīves apstākļi

Viena no aktuālākajām studentu ģimenes problēmām ir materiālās dzīves apstākļi. Lai jaunais laulātais pāris apzinātos sevi kā ģimeni, nevis tikai kā pieaugušus bērnus vecāku ģimenē, jauniešiem nepieciešams mitekļis, kas iesākumā varētu būt pavisam «pietīcīga ģimenes ligzdiņa», sava saimniecība, savs naudas budžets. Diemžēl realitāte bieži vien ir pretēja: jaunlaulātajiem ne tikai nav iespējas dzīvot atsevišķi no citiem cilvēkiem, bet viņiem pat nav iespējas dzīvot kopā. Pirms desmit gadiem veiktā pētījuma dati liecina, ka kopmītnēs dzīvoja 29% studentu ģimeņu, no pašreizējā studentu ģimeņu kopskaita vietas kopmītnēs ir 26,6% studentu ģimeņu, no tiem 12,6% ir istabiņa kopmītnēs, bet 14% ir tikai vieta kopmītnes istabā, tātad šiem laulātajiem nav iespējas dzīvot kopā. Istabu vai dzīvokli irēt var atļauties 11,1% precējušos (1977. gadā — 13,6%), kopā ar vecākiem dzīvo 44% studentu ģimeņu. Pirms desmit gadiem katrai ceturtajai studentu ģimenei aktuāla bija piemērota dzīvokļa meklēšana. Arī pašlaik situācija nav uzlabojusies. Studentu ģimeņu veidošanās liecina, ka būtu ļoti nepieciešams uzsākt studentu ģimeņu kopmītnu celtniecību. Tehniskās universitātes, Latvijas universitātes un citās augstskolās iespēju robežās dzīvokļu tipa kopmītnēs ierādītas vietas arī studentu ģimenēm. Pēc arodkomiteju atzinuma, šais kopmītnēs ir lielāka tīrība un kārtība. Diemžēl, augstskolu iespējas nodrošināt studentu ģimenes ar kopmītnēm ir niecīgas. Tā, piemēram, Latvijas Lauksaimniecības akadēmija, kurā ir liels studentu ģimeņu īpatsvars, var nodrošināt ar kopmītnēm tikai pusi no studentu ģimenēm. Kopmītnu celtniecībā varētu piedalīties arī kopsaimniecības, kurām izdevīgāk ir pieņemt darbā ģimenes cilvēkus. Kā liecina prakse, viņi ir noturīgāki darbavietā (ja ir dzīvei nepieciešamie apstākļi), ar nopietnāku attieksmi pret darbu.

Vissarežģītākie dzīvokļu apstākļi ir tām studentu ģimenēm, kurās katrs laulātais mācās savā augstskolā, jo pat tās niecīgās iespējas, ko augstskola var nodrošināt, paredzētas tām studentu ģimenēm, kurā abi laulātie mācās vienā augstskolā. Šādos apstākļos jaunlaulāto savstarpējās adaptācijas process un ģimenes attiecību modelis veidojas stipri «savadabīgi», kroplīgi. Trūkst pētījumu par šo ģimeņu stabilitāti, taču prognozes nevarētu būt sevišķi labvēlīgas. Starp citu, arī studentu ģimenes ir skārusi šķiršanās, parasti tās ir ļoti agri noslēgtās laulības. Jaunās ģimenes vienmēr ir gribējušas un centušās būt patstāvīgas un neatkarīgas. Lai gan mazāk par pusi no studentu ģimenēm dzīvo kopā ar vecākiem, saikne ar vecāko paaudzi ir cieša (vismaz ma-

teriālās palīdzības ziņā). Vairāk par pusi no jauniešiem dzīvesbiedriem studentu ģimenēs uzskata, ka viņiem ir atsevišķa saimniecība, bet tikai ļoti neliela šo ģimeņu daļa saimnieko pilnīgi patstāvīgi (2,2%). Strādājošās jaunatnes vidū šādu cilvēku ir 9,9%. 58% studentu ģimeņu darbojas uz daļējiem saimnieciskās patstāvības principiem, viņiem ir pašiem sava saimniecība, bet viņi saņem materiālu palīdzību no vecākiem, bet 39,3% jauno ģimeņu ir kopīga saimniecība ar vecākiem. Dažos gadījumos šī kopīgā saimniecība nozīmē dzīvošanu uz vecāku rēķina, un jaunās ģimenes no sava budžeta pārtikai izlieto mazāk par 10%. Jāatzīmē, ka neprecējušos studentu vidū šādu «taurenišu» ir piecas reizes vairāk (4,4% studentu ģimeņu un 22,4% neprecētu studentu dzīvo tikai uz vecāku rēķina). Savukārt, katra desmitā studentu ģimene visus līdzekļus izmanto sevis fiziskai uzturēšanai (salīdzinājumam — šādas pieticīgas materiālās iespējas ir 2,8% neprecēto). Vidējie naudas līdzekļi uz vienu ģimenes locekli studentu ģimenēs ir 75—80 rubļi mēnesī, turpretī strādājošo vienaudžu ģimenēs ienākumi uz vienu ģimenes locekli ir 139 rubļi. Jāatzīst, ka materiālais stāvoklis studentu ģimenēs caurmērā ir sliktāks nekā neprecējušos studentu vidū.

Vecāku gada laikā sniegtās palīdzības apjomu novērtējuši paši studenti, tādējādi šis palīdzības apjoms noteikts stipri subjektīvi (naudas un mantu veidā). Zemāk šo apjomu novērtējuši neprecējušie studenti, arī tie, kuri dzīvo kopā ar vecākiem un praktiski uz vecāku rēķina. Objektīvi noteikt šis palīdzības absolūto vērtību nav iespējams, jo, kas vienam liekas pats par sevi saprotams, otram — nozīmīgs materiāls atbalsts. Neprecējušie studenti gada laikā sniegto vecāku palīdzību novērtējuši 616 rubļu apjomā, bet studentu ģimenes — 825 rubļu apjomā. Studentu materiālo stāvokli raksturo arī tādi jēdzieni kā parādi un ietaupījumi. Neprecējušie studenti cenšas neiestīgt lielos parādos, arī to apjoms svārstās viena līdz 500 rubļu robežās. Jāatzīst, ka dzīvošana uz parāda studentiem nav raksturīga iezīme («parādnieku» — ir tikai 5,5%). Daļa mūsdienu studentu ir diezgan turīgi, liela studentu daļai (40%) ir iekrāta zināma naudas summa (250 rubļi vai vairāk nekā 1000 rubļi.). Diemžēl studentu ģimeņu materiālais stāvoklis ir sliktāks: gandrīz katrai desmitajai studentu ģimenei ir parādi no pāris rubļiem pusdienām vai grāmatai līdz 1000 rubļiem un vairāk. Lielākoties šie parādi ir robežās līdz 500 rubļiem. Taču daļa studentu ģimeņu ir diezgan labi materiāli nodrošinātas: 3/5 ģimeņu ir izdevies kaut ko iekrāt. Iespējams, ka lielu šo iekrājumu daļu veido kāzu dāvanas no vecākiem un citiem turīgiem radniekiem. Strādājošo vienaudžu materiālā patstāvība nodrošina arī lielākas iespējas iekrāt

naudu. Ietaupījumi ir 47% strādājošo jauniešu, to skaitā 20% ir vairāk par 500 rubļiem, bet 8% — vairāk par 1000 rubļiem. Pašreizējos apstākļos, kad iespējams veikt individuālo darbu un strādāt kooperatīvos, materiālā ziņā vērojama aizvien dziļāka diferencēšanās starp strādājošiem jauniešiem un studentiem. No otras puses, sakarā ar lielākiem pirkumiem (mēbeles, videoaparātūra u. c.) daļa strādājošo jauniešu dzīvo parādos — 16,4%. Daļai strādājošo jauniešu ir atšķirīgi materiālo vērtību priekšstati, tie vairāk un biežāk nekā studentiem saistīti ar «firmas mantām», ar to nozīmību cilvēka dzīvē un arī iespējām un nepieciešamību tās iegādāties. Tā, piemēram, 36,6% strādājošo jauniešu atzīmējuši — ir daudz «firmas mantu», turpretī studentu iespējas ir pieticīgākas — tikai 8% studentu ir «firmas mantas». Materiālo stāvokli raksturo arī to lietu uzskaitījums, kuras ir jauno cilvēku ricībā. Apmēram vienādam skaitam gan strādājošo, gan studentu, gan ģimenes cilvēku, gan neprecēto ir tādas lietas kā sporta inventārs, krāsu TV, stereoaparātūra. Ģimenes cilvēki vairāk orientēti uz tādām praktiskām lietām kā šujmašīna, adammašīna, virpa, uz tādu īpašumu kā dārzs, automašīna, savas istaba (starpība starp precētajiem un neprecētajiem — 25%). Bez tam precējušos studentu īpašumā biežāk ir tāda studentu «mazā mehanizācija» kā rakstammašīna un skaitļotājs.

Viens no studentu budžeta papildināšanas avotiem ir darbs studentu celtnieku vienībās, kurās strādājuši ap 2/5 gan precēto, gan neprecēto studentu. SCV, iespējams, bijis arī sākums ne vienai vien pašreizējai studentu ģimenei. Pēdējos gados izveidotas arī studentu ģimeņu vienības, kuras darbā esot kārtīgākas, apzinīgākas un godīgākas, arī sadzīvē — kārtīgākas un saliedētākas, ar kopīgām interesēm, tajās neveidojoties grupējumi.¹

Bez tam arī pašas augstskolas savu materiālo iespēju robežās cenšas palīdzēt studentu ģimenēm. Visi studenti saņem materiālu pabalstu sakarā ar ģimenes dibināšanu, tiek sniegts pabalsts maznodrošinātajām ģimenēm, akadēmiskā atvaļinājuma laikā studentes saņem pabalstu bērna uzturēšanai. Studentes-māmiņas gan cenšas neizmantot šo atvaļinājumu, lai neatpauktu no sava kursa un neievilkto studijas, tāpēc šis pabalsts netiek saņemts. Bez tam atsevišķās augstskolās izveidots speciāls fonds, no kura studentu ģimenes, kurās ir bērni, saņem piemaksas pie stipendijām (ne mazāk par desmit rubļiem mēnesī), par 50% palētinātas pusdienas, kā arī tiek organizētas produktu piegādes studentu ģimeņu kopmītnēm. Studentu ģime-

¹ Radioraidījuma «Ģimenes lokā» materiāli, 1986.

nēm tiek dotas iespējas kādu laiku dzīvot sanatorijā-profilaktorijā. Diemžēl pašas studentu ģimenes par šīm iespējām ir nepietiekami informētas.

Gandrīz pusei studentu ģimeņu ir bērni (40,7%). Mūsu iepriekšējās aptaujas laikā šādu ģimeņu bija apmēram tikpat (41%). Saprotams, ka līdz ar bērna piedzimšanu ģimenē pieaug problēmu skaits. Studentu ģimenes ar šīm rūpēm tiek galā diezgan veiksmīgi, vismaz aptaujas dati neliecina, ka ciestu sekmju līmenis. Cits jautājums — kāda nervu slodze un cik negulētu nakšu vajadzīgs, lai sasniegtu pozitīvu rezultātu gan bērnu audzināšanā, gan pašu mācībās. Svarīgs faktors ir arī sāva laika organizācija un tā plānošana. Ja salīdzina datus par sāva laika plānošanas nepieciešamību, tad redzams, ka tā nepieciešamību biežāk uzsver tieši studentu ģimenes ar bērniem. Pēdējā laikā arī augstskolas nākušas preti studentu ģimenēm ar bērniem, atļaujot strādāt pēc individuāla plāna, pēc brīvā lekciju apmeklējuma, piedaloties tikai laboratorijas darbos, semināros un kollokvijos un individuāli atbildot pasniedzējam. Dzīvojot kopmītnēs, iespējama vairāku ģimeņu kooperācija bērnu pieskatīšanai nodarbību apmeklēšanas laikā. Pēc mūsu rīcībā esošās informācijas studentu ģimeņu bērniem iespējams ārpus rindas saņemt vietu bērnudārzā. Taču maz ir tādu bērnu, kuri to izmanto, jo diemžēl kopmītnēm tuvumā esošajos bērnudārzos nav vai nav pietiekamā skaitā mazo bērnu grupiņu. Būtu nepieciešams uzcelt vai izveidot pie studentu kopmītnēm bērnudārzu, kurā būtu vairākas grupiņas tieši mazajiem bērniem no gada vecuma, jo pēc studentu arodkomiteju informācijas lielākajā daļā studentu ģimeņu ir bērni vecumā līdz trim gadiem. Studentu ģimenes visbiežāk tiek dibinātas 2.—5. kursā, bērni arī dzimst attiecīgi 2.—5. kursā, tāvad šādā bērnudārzā būtu nepieciešamas tikai mazo bērnu grupiņas. Iespējams, ka šim bērnudārzam būtu jāstrādā ilgāk, lai studenti varētu gan pagūt sagatavoties nodarbībām, gan piedalīties studentu dzīvē. Ipašs darba grafiks būtu nepieciešams sesiju laikā.

Līdz ar bērnu piedzimšanu materiālās rūpes pieaug, un palielinās to studentu skaits, kuri meklē iespējas piestrādāt. Algotu darbū strādā 27% studentu, kuriem ir bērni. Tikai 11,5% no viņiem ir atraduši darbu, kas būtu saistīts ar nākamā specialitāti. Vai nu studenti pašī nav ieinteresēti strādāt darbu nākamajā specialitātē, vai arī visas vakantās vietas jau aizņēmuši viņu neprecējušies studiju biedri, kurus, iespējams, labprātāk pieņem darbā. Mūsu aptauja uz šo jautājumu atbildi nedod.

Studentu veselības stāvoklis

Mūsu socioloģiskās aptaujas rezultātos par veselības subjektīvo vērtējumu konstatējama diferencācija atkarībā no ģimenes stāvokļa. Salīdzinot datus par strādājošo un studējošo jauniešu veselības stāvokli, redzams, ka vairāk veselu jauniešu ir studentu vidū (viņiem arī mazāk ir raksturīga smēķēšana un alkohola lietošana). Strādājošo vidū ir vairāk tādu divdesmit piecus gadus vecu jauniešu, kuri slimo ar hroniskām kaitēm (gandrīz katrs desmitais aptaujātais), bet studentu vidū tādu ir mazāk. 2. tabulā redzami dati par studentu veselības stāvokli atkarībā no ģimenes stāvokļa.

2. tabula

STUDENTU VESELĪBAS STĀVOKĻA SUBJEKTĪVAIS VĒRTĒJUMS (% no aptaujāto skaita)

Slimības	Neprejušies	Prejušies	
		bez bērniem	ar bērniem
Bijušas tikai parastas saaukstēšanās slimības	62,9	68,8	65,1
Bijušas nopietnākas kaites, bet izārstētas	21,3	22,5	17,3
Hroniskas slimības	8,6	6,3	3,8
Nopietnas saslimšanas	7,2	2,5	13,5

Studentu ģimenēs vairāk ir tādu, kuri slimojuši tikai ar parastajām saaukstēšanās un infekcijas slimībām, un mazāk tādu, kuriem ir ielaistas hroniskas kaites. Taču satraucoši ir dati par tām studentu ģimenēm ar bērniem, kur ar nopietnām slimībām slimo 13,5%. Šie rādītāji krietni vien pārsniedz datus par strādājošajiem jauniešiem (7,8%). Liela ir varbūtība, ka šais studentu ģimenēs milzīgā slodze iztikas sagādei, nenokārtotie dzīvokļu apstākļi, nepārtrauktā steiga un stress, lai pagūtu apvienot mācības ar bērnu pieskatīšanu, ir faktors, kas jūtami ietekmējis veselības pasliktināšanos. Vairākumā gadījumu studentu veselības stāvoklis ir normas robežās. Pēc studentu poliklīnikas ārstu atzinuma, studentu-grūtnieču veselības stāvoklis vairākumā gadījumu ir apmierinošs, un viņu slodze nav lielāka par strādājošo grūtnieču slodzi. Iebildumi ir pret agrām grūtniecībām 17—18 gadu vecumā, kad organisms nav fiziski nobriedis un studentes 1., 2. kursā nav iemācījušas patstāvīgi strādāt bez ikdienas kontroles. Bez tam ārsti atzīmējuši, ka 1., 2. kursa studentes ir ļoti neinformētas dzimumdzīves jautājumos.

Studentu veselība saistīta arī ar dzimumdzīves jautājumiem un abortiem. Pēc S. Solomonova datiem (2), 66% no neprecētajām studentēm-grūtniecēm sakarā ar vīra trūkumu vēlējas pārtraukt nejaušo, neplānoto grūtniecību. Šai pētījumā konstatēts, ka 42% neprecējušos studentu, kuras dzīvo regulāru dzimumdzīvi, lieto kontrceptīvos līdzekļus. Zināms, ka pirmās grūtniecības pārtraukšana bieži saistīta ar dažādām ginekoloģiskām saslimšanām, kā arī neauglību, tāpēc būtu nepieciešama studentu izglītošana šai jomā, fakultatīvas lekcijas par sagatavošanos ģimenes dzīvei.

Studentu attieksmi pret savu veselību raksturo arī tādi faktori kā smēķēšana un alkohola lietošana. Aptaujas rezultāti liecina, ka studentu ģimenēs salīdzinājumā ar pārējām jauniešu ģimenēm, smēķēšana ir mazāk izplatīta: nemaz nesmēķē 80,8% studentu ģimenēs ar bērniem, bezbērnu ģimenēs — 77,5%. Neprecējušos studentu vidū nesmēķētāju ir mazāk — 69%, strādājošo jauniešu vidū — 58,4%. Kaislīgi smēķētāji ir 1,9% studentu ģimenēs ar bērniem, 6,3% — bezbērnu ģimenēs, bet neprecējušos studentu vidū — 13,5%.

Alkohola lietošana arī nav īpaši izplatīta studentu vidū — alkoholu praktiski nelieto puse no studentu ģimenēm ar bērniem, 38% neprecējušos studentu un 1/4 strādājošo jauniešu. Šie dati liecina, ka nikotīnu un alkoholu studenti lieto maz, un tādējādi tie nav faktori, kuri kopumā negatīvi ietekmētu studentu veselību.

Vērtību sistēma un vērtīborientācijas

No studentu ģimeņu atbildēm var secināt, ka, neraugoties uz grūtībām un problēmām, ar kurām saistītas studentu ģimeņu pastāvēšana, studenti ar savu ģimenes dzīvi ir apmierināti (sk. 3. tabulu).

Līdz ar bērna piedzimšanu ģimenē rodas domstarpības gan

3. tabula

STUDENTU ĢIMENES DZĪVES VĒRTEJUMS
(% no aptaujāto skaita)

Atbildes	Studentu ģimenes		
	vidēji	bez bērniem	ar bērniem
Ļoti apmierināts	20,7	25,0	13,5
Apmierināts	65,9	65,0	67,3
Nē pārāk apmierināts	8,1	3,8	15,4
Domāju par šķiršanos	5,2	6,3	3,8

par bērna kopšanu, barošanu, pieskatīšanu, audzināšanas principiem utt. Tāpēc bezbērnu ģimeņu vidū vairāk ir tādu ģimeņu, kuras dzīvo bez problēmām. Bez tam daļa ir pavisam jaunas ģimenes, kuras dzīvo «medus mēneša» eiforijā. Patīkami, ka vairāk par 80% studentu ar savu ģimenes dzīvi ir apmierināti. Pārdomas izraisa to ģimeņu īpatsvars, kuras nesaprotas un domā par šķiršanos. Iespējams, ka liela daļa konfliktu šais ģimenēs saistīti ar materiāla rakstura grūtībām, ar dzīvokļa trūkumu. Taču nevaram izslēgt arī viena vai abu partneru psiholoģisko nesagatavotību ģimenes dzīvei — neprasmi un nevēlēšanos saprast otru, piekāpties otram — kā arī pienākuma apziņas un atbildības trūkums. Bet tā jau nav tikai studentu ģimeņu specifika vien, te jārunā vairāk par jauno cilvēku egoismu vispār neatkarīgi no tā, pie kuras sociālās grupas viņi pieder.

Pēc 4. tabulas datiem iespējams salīdzināt precējušos un neprecējušos jauniešu apmierinātību ar savu dzīvi kopumā. Bie-

4. tabula

DZĪVES VĒRTĒJUMS ATKARĪBĀ NO ĢIMENES STĀVOKĻA (%)

Atbildes	Neprecējušies studenti	Precējušies studenti		
		vidēji	bez bērniem	ar bērniem
Ļoti veiksmīga	8	17,0	20,0	13,5
Veiksmīga	36,8	52,6	60,0	42,3
Bijušas gan veiksmes, gan neveiksmes	50,7	25,2	15,0	38,5
Diezgan neveiksmīga	3,9	3,0	2,5	3,8
Ļoti neveiksmīga	0,6	2,2	2,5	1,9

žāk ar savu dzīvi apmierināti ir precējušies studenti. Iespējams, ka neprecējušies studenti, īpaši studentes, nevar atrisināt personiskās dzīves jautājumu. 27% studentu drīzumā gatavojas nodibināt ģimeni, 30% nedomā to darīt tuvākajos gados, bet 39,9% ļoti labprāt gribētu apprecēties, bet nevar atrast piemērotu partneri. Sakarā ar lielo sieviešu īpatsvaru Latvijas augstskolās daļai no tām ģimeni nodibināt būs diezgan grūti.

Protams, veiksmes vai neveiksmes dzīvē nevaram saistīt tikai ar ģimenes jautājumiem. Tomēr studentu vērtīborientācijās ģimenes dzīves jautājumiem ir ierādīta ļoti liela vieta gan kognitīvajā, gan emocionālajā līmenī neatkarīgi no studentu ģimenes stāvokļa. Ar kognitīvās skalas palīdzību vērtēto galveno darbības veidu vidējās aritmētiskās vērtības dotas 5. tabulā. Neatkarīgi no ģimenes stāvokļa dominējošā ir ģimenes nozīmība. Tikšanās ar mīļoto cilvēku ir ļoti nozīmīga un parasti saistīta

STUDENTU VĒRTĪBORIENTĀCIJAS ATKARĪBĀ NO ĢIMENES STĀVOKĻA (kognitīvā skala)

	Studentu ģimenes			Neprecē- jušies studenti
	bez bērniem	ar bērniem	vidēji	
1. Mācības	3,17	3,36	3,25	3,27
2. Sabiedriskais darbs	2,46	2,59	2,51	2,59
3. Fiziskā kultūra un sports	3,04	3,13	3,07	3,09
4. Tikšanās ar draugiem	3,22	3,17	3,20	3,38
5. Ģimenes dzīve	3,80	3,80	3,83	3,68
6. Teātru, koncertu apmeklēšana	3,26	3,05	3,17	2,98
7. Radio un TV raidījumi	2,88	2,69	2,79	2,72
8. Tikšanās ar mīļoto cilvēku	3,67	3,59	3,64	3,52
9. Darbs specialitātē	3,30	3,50	3,41	3,42
10. Dejas, diskotēkas, kafējnīcas	2,10	2,21	2,21	2,21
11. Literatūra	3,36	3,38	3,36	3,21
12. Aizraušanās	3,00	3,11	3,04	3,09

ar nodomiem drīzumā izveidot ģimeni. Trešo vietu vērtību hierarhijā ieņem darbs izvēlētajā specialitātē. Pārējo vērtību sadalījums nedaudz atšķiras atkarībā no ģimenes stāvokļa: neprecējušies augstāk vērtē tikšanos ar draugiem, tad seko mācības un literatūras lasīšana. Studentu ģimeņu vērtību hierarhijā vērojamas atšķirības atkarībā no tā, vai šajās ģimenēs ir vai nav bērnu. Atšķirīgs ir arī vērtību saturs atkarībā no ģimenes stāvokļa. Tiesa, daudzos studentu dzīves vērtējumos un augstākās izglītības aspektos šīs atšķirības nav saskatāmas: ir apmēram vienādas prasības izvēlētajai specialitātei un profesijai — nodarboties ar radošu darbu, iegūt atzinību sabiedrībā utt. Taču studentu ģimenēs tiek izvirzītas augstākas prasības savam darbam, profesijai un mācību darbam, augstāk tiek vērtēta patstāvība darbā. Precētie vairāk orientēti uz profesionālo izaugsmi, viņi biežāk grib kļūt par vadītājiem, vispār augstāk vērtē panākumus dzīvē, kā arī materiālo nodrošinātību. Līdz ar cenšanos nodrošināt savu ģimeni, celt prestižu un statusu dzīvesbiedra un ģimenes acīs, studentu ģimenēs vērojams nobriedušāka cilvēka skatījums uz dzīvi. Kopumā pētījuma rezultātu salīdzinājums dod iespēju izdarīt secinājumu, ka ģimenes statuss pozitīvi ietekmē studentu profesionālo, intelektuālo un sociālo vajadzību līmeni.

Studentu vērtīborientācijas pēc kognitīvās skalas analīzes liecina, ka studentiem (neatkarīgi no ģimenes stāvokļa) mazāk patīk nodoties mācībām un sabiedriskajam darbam, kā arī viņu

profesionālajam darbam. Savukārt izklaidēšanās, kurai kognitīvajā skalā doti zemāki vērtējumi, uzrāda augstākas vērtības emocionālajā skalā (sk. 6. tabulu), apmēram tai pašā līmenī vērojama vienīgi literatūras nozīme gan emocionālajā, gan kognitīvajā vērtējumā. Savdabīgi ir rezultāti par studentu iesaistīšanos mājas darbu veikšanā — emocionālās skalas rādītāji gan precētajiem, gan neprecētajiem studentiem. Neprecēto acīs šiem saimnieciskajiem pienākumiem ir maza pievilcība. Iespējams, ka studenti nevēlas nodoties mājas darbiem politisko aktivitāšu iespaidā, tomēr arī sabiedrisko aktivitāšu vērtējums ir ļoti zems, vienīgi augstu vērtējumu emocionālajā skalā ieņem «tikšanās ar draugiem». Tādai studentu vērtīborientācijai ir noteicošā loma. Samērā augsti novērtēta ir arī teātra izrāžu, koncertu un izstāžu apmeklēšana. Iespējams, ka studenti savu pašreizējo stāvokli uzskata par «pagaidu stāvokli» un tāpēc īpaši nevēlas nodarboties ar sadzīviski saimniecisko darbu, tomēr arī tas ir sava veida simptoms. Protams, arī ekonomiskajai situācijai ir sava loma.

Studentu ģimenēs, kurās ir bērni, augstāko emocionālo vērtējumu ieguvušas nodarbības ar bērniem, šiem studentiem atliek mazāk laika, lai tiktos ar draugiem, un šis tikšanās nozīmība arī tiek vērtēta salīdzinoši zemāk.

Studentu ģimenes problēma turpmāk būtu pelnījusi lielāku

6. tabula

STUDENTU VĒRTĪBORIENTĀCIJAS
(emocionālā skala; vidējās vērtības)

Darbības veids	Studentu ģimenes			Neprecējušies studenti
	bez bērniem	ar bērniem	vidēji	
1. Darbs specialitātē	3,0	3,1	3,0	3,1
2. Sabiedriskais darbs	2,1	2,1	2,1	2,2
3. Mācības	2,5	2,5	2,5	2,6
4. Radio un TV raidījumi	2,9	2,8	2,8	2,8
5. Fizikultūras un sporta nodarbības	2,9	2,8	2,9	2,9
6. Tikšanās ar draugiem	3,4	3,3	3,3	3,8
7. Teātra izrāžu un koncertu apmeklēšana	3,4	3,3	3,3	3,3
8. Kino apmeklēšana	3,3	3,0	3,2	3,1
9. Profesionālā pilnveidošanās	2,7	2,9	2,8	2,8
10. Mājas darbi	3,0	2,9	2,9	2,7
11. Nodarbības ar bērniem	3,0	3,5	3,2	2,9
12. Deju, diskotēku un kafejnīcu apmeklēšana	2,5	2,5	2,5	2,6
13. Literatūras lasīšana	3,4	3,3	3,3	3,3

uzmanību, būtu nepieciešams uzlabot dzīvokļu apstākļus, atrodot iespējas celt vairāk studentu ģimeņu kopmītnu līdz ar bērnu kompleksu, kā arī materiāli atbalstīt studentu ģimenes, it īpaši radīt tādas apstākļus precētajiem studentiem, lai viņi paralēli studijām varētu strādāt darbā nākamajā specialitātē. Tam pašlaik ir liela nozīme, jo jaunākajosursos studē puīši, kas atgriezušies no dienesta armijā, vēlas būt ekonomiski daudz maz patstāvīgi un dibināt ģimeni. Materiālā nenodrošinātība daudzos gadījumos var būt par iemeslu tam, ka jaunieši izvēlas nevis turpināt studijas, bet strādāt. Savukārt visai sabiedrībai vajadzētu būt ieinteresētai, lai studētu pēc iespējas vairāk apdāvinātu puīšu. Tas ir svarīgi arī no ģimenes attiecību viedokļa, jo, kā liecina socioloģisko pētījumu dati, stabilākas un apmierinātākas ar ģimenes dzīvi ir tās ģimenes, kurās vīram ir augstāks izglītības līmenis.

IZMANTOTĀ LĪTERATŪRA

1. Молодая семья и воспитание детей. — Рига: НИИ педагогики Мин. просв. Латв. ССР, 1988.
2. Молодежь в общественных отношениях развитого социализма. — Тарту: ТГУ, 1984.
3. Социально демографический портрет студента. — М.: Мысль, 1986.

JAUNĀS ĢIMENES DZĪVOKLIS

Ģimenes un sabiedrības mijattiecības skar arī ekonomikas sfēru. Sadzīves organizēšanai, piemēram, nepieciešama noteikta materiālā bāze, dzīvoklis, mēbeles u. c. Ģimenes nodrošinātība ar piemērotām telpām lielā mērā nosaka tās psiholoģisko atmosfēru, kā arī pozitīvi ietekmē bērnu audzināšanu.

Pētījumu par jaunās ģimenes dzīvokli, par tā iekārtošanu ir maz. Latvijas Lauksaimniecības akadēmija, sadarbojoties ar zinātnisko ražošanas apvienību «Gauja» un Latvijas Dizaineru centru, astoņdesmitajos gados veica pētījumus par jaunajām ģimenēm, par viņu nodarbošanos, par tipveida un individuālo dzīvokļu un māju celtniecību, par tipveida un individuāli ražotām mēbelēm, par ģimeņu iespējām iekārtot dzīvokļus un iegādāties sev atbilstošas mēbeles.

Dzīvojamā fonda apzināšana dod iespēju iegūt priekšstatu par telpām un to kvantitatīviem un kvalitatīviem raksturoju-

1. tabula

LATVIJAS DZĪVOKĻU FONDS

(milj. m²)

Gads	Laukos			Pilsētās			Kopā laukos un pilsētās
	Individ.	Sab.	Kopā	Individ.	Sab.	Kopā	
1939	—	—	—	11,7	0,1	11,8	—
1965	—	—	—	3,6	13,5	17,0	—
1970	—	—	—	4,0	16,3	20,3	—
1976	—	—	—	4,3	19,4	23,7	—
1980	—	—	—	4,6	22,6	27,2	—
1982	8,0	9,0	17,0	4,7	23,7	28,4	45,4
1985	8,0	9,9	17,9	4,8	25,7	30,5	48,4
1986	8,0	10,2	18,2	4,9	26,4	31,3	49,5
1987	8,1	10,5	18,6	5,0	26,7	31,7	50,3
1988	8,2	10,7	18,9	5,0	27,6	32,6	51,5

miem. Tas nepieciešams projektētājiem, plānotājiem un arī ģimenēm, kas tajos dzīvos.

1.—3. tabulā doti dati par dzīvokļu fondu kopējo platību un iedalījumu pa telpām.

2. tabula

VIENISTABAS DZĪVOKĻU KOPEJĀ PLATĪBA UN TĀS SADALIJUMS PA TELPĀM (Latvijas pilsētās)*

Sērija	Kopējā lietoj. plat. m ²	Istaba m ²	Virtuve m ²	Priekšnams Koridors	Sanitārais mezgls
602	32,4	15,1	7,3	6,5	3,8
	30,2	12,6	7,3	6,5	3,8
103	33,9	17,6	6,7	5,2	3,6
104	33,9	19,2	6,6	4,7	3,4
467	32,2	15,7	7,6	5,3	3,6
119	39,7	18,9	6,4	10,9	3,4

3. tabula

DIVISTABU DZĪVOKĻU KOPEJĀ PLATĪBA UN TĀS SADALIJUMS PA TELPĀM (Latvijas pilsētās)*

Sērija	Kopējā lietoj. plat. m ²	Istaba m ²	Istaba m ²	Virtuve m ²	Koridors Priekšnams	Sanit. mezgls
602	48,8	14,5	12,6	7,3	10,5	3,8
	49,1	15,0	9,6	7,3	11,3	4,7
103	52,2	17,6	14,6	7	8,9	4,6
	46,4	15,0	12,5	7,0	8,2	3,6
104	48,6	16,6	11,2	7,8	9,3	3,6
	48,7	17,5	10,4	8	9,3	3,6
467	46,6	14,2	13,4	7,0	8,4	3,6
119	55,2	18,9	12,4	7,4	12,9	3,6

*— priekšnams kopā ar halli 9,7².

Sobrīd visvairāk izplatītās ir 103. un 104. tipa projektu sēriju mājas, kuru celtniecība visvairāk izvērsusies republikas pilsētās un laukos. Taču pēdējos gados ir vērojama tendence samazināt 103. sērijas māju izplatību. Šo abu sēriju māju plānojumu principi ir līdzīgi un veido galvenokārt dzīvokļus ar ne-caurstaigājamām istabām. Nemainīgs celtniecības apjoms ir 104. sērijas mājām (17%) un «Livānu mājām» (11,5%). Jaunā 119.

* Informācija par Latvijas dzīvokļu parametriem ir iegūta no centrālās statistikas pārvaldes publikācijām, kā arī ievākta Komunālās saimniecības ministrijā, tās skaitļošanas centrā, Valsts celtniecības komitejā.

sērijas māja ir sasniegusi 8,5% apjomu, taču joprojām nav pilnveidojusies mājas un dzīvokļu plānojuma dažādība. Salīdzinājumā ar 1983. gadu ir samazinājusies 602. un 467. sērijas māju celtniecība. So māju telpu plānojumu struktūra veidota pēc principa, ka trīs un lielāka skaita istabu dzīvokļus plāno ar caurstaigājamo lielāko istabu. Vienistabas dzīvokļu izplatība joprojām saglabājas, divistabu dzīvokļu izplatība samazinās, bet trīs un četru istabu izplatība palielinās. Tipveida celtniecībā parādās jaunas kvalitātes — piecistabu dzīvoklis.

Salīdzinot dzīvojamo fondu pilsētās un laukos, var secināt, ka pilsētu tipu dzīvokļu ir apmēram 2 reizes vairāk nekā laukos (sk. 1. tabulu). Visas republikas pilsētās ir vērojama pārapsūtošanās, kas rada grūtības nodrošināt jaunās ģimenes ar dzīvojamo platību.

Pilsētu iedzīvotāju skaits pēdējos 10 gados palielinājies par 180,3 tūkstošiem jeb par 10,4%. Turpretī lauku iedzīvotāju skaits šajā laikā samazinājies par 20,8 tūkstošiem jeb par 2,6%. Tas ir noticis galvenokārt migrācijas rezultātā, lauku iedzīvotājiem pārejot dzīvot uz pilsētām.

Pēc 1989. gada skaitīšanas datiem, republikā ir 232 tūkstoši ģimeņu, tas ir par 47 tūkstošiem jeb 7% vairāk nekā 1979. gadā. Ģimenes vidējais lielums laika posmā starp divām pēdējām tautas skaitīšanām gandrīz nav mainījies: kopumā republikā tas ir 3,1, pilsētās 3,1 un laukos 3,2 cilvēki. Vairums migrantu, kas atrodas lauku sadzīves tradīciju varā, pilsētā sastopas ar milzīgām grūtībām, jo te vairs neder ne viņu lietas, ne mēbeles, ne apģērbs, ne darba prasmes, ne reģionālās tradīcijas, sastopas ar dzīvokļu kaimiņiem, kuri viņa izpratnē «dzīvo nepareizi», jeb sīkstī turas pie savas kārtības, dara tā, «kā pilsētā nav pieņemts». So virzību praktiski nav fiksējuši mēbeļu projektētāji, jo nenotiek specializēta mēbeļu ražošana laukiem un pilsētām. Lauku un pilsētu mēbeļu ražošana ir nepieciešama, to apliecina arī specializētā lauku un pilsētu dzīvojamo māju celtniecība.

Analizējot ģimeņu sadalījumus pēc bērnu skaita, redzams, ka Latvijā vispopulārākās ir ģimenes ar vienu bērnu, tās ir 41,9% no visu ģimeņu skaita. Pēc popularitātes otrajā vietā ir ģimenes bez bērniem — 27,9%, bet trešajā vietā ar 23,6% atrodas ģimenes ar diviem bērniem. Trīs bērni ir katrai ceturtajai vai piektajai ģimenei no simts ģimenēm, bet četri bērni un vairāk bērnu ir tikai 2% mūsu republikas ģimeņu.

Analizējot dažāda vecuma grupu iedzīvotāju īpatsvaru Latvijā (sk. 4. tabulu), vērojamas vairākas sakarības. Periodā no 1930. gada līdz 1980. gadam, samērā nemainīga ir aktīvā dar-

DAŽĀDA VECUMA GRUPU IEDZIVOTĀJU IPATSVARS LATVIJĀ
(% no kopsummas)

Grupa	1897	1930	1935	1959	1965	1970	1979	1989
Visi	100	100	100	100	100	100	100	100
0—19	41,0	32,1	30,5	30,0	29,1	28,6	28,1	28,4
20—59	49,0	55,0	55,5	55,0	54,6	54,0	55,1	62,2
60 un vairāk	10,0	12,9	14,0	15,0	16,3	17,4	16,8	9,4

baspēka iedzīvotāju grupa — 55—54%. Astoņdesmitajos gados vērojams pieaugums, un 1989. g. tas sasniedza 62,2%. Šajā vecuma grupā ietilpst arī jaunās ģimenes. Par pietiekami stabili var uzskatīt arī bērnu un jauniešu grupu, kurai gan ir tendence mazliet samazināties, taču tā ir 28,4% no kopējā iedzīvotāju skaita. Pensijas vecuma cilvēku grupa veido 15—17%. Šai grupai ir tendence samazināties. Mēbeļu projektētājiem un ražotājiem šie grupu īpatsvari būtu jāmaterializē reālajā mēbeļu produkcijā, kas šajā gadījumā sastādītu šādas attiecības:

bērniem un jauniešiem piemērotas mēbeles — 30%,

pensijas vecuma ļaudīm piemērotas mēbeles — 15%.

Zināmu ieskatu vienas istabas un vienistabu dzīvokļa iekārtošanā var dot arī ziņas par apstākļiem, kādos dzīvojuši jaunie vīri un jaunās sievas līdz laulībām un kopdzīves sākumā. Analizējot B. Mežgaiļa izdarītos pētījumus, var secināt: līdz laulībām potenciāli mēbeļu iegādātāji varēja būt tie jaunie cilvēki, kuri dzīvoja patstāvīgu dzīvi, tādi ir 32—33% (2). Mazākas iespējas izvēlēties un nopirkt sev mēbeles bija tiem, kuri dzīvoja kopmītnēs, taču zināmas iespējas daži kopmītņu tipi šajā jomā garantē. Tas īpaši attiecas uz kopmītnēm, kur izmitina pa vienam cilvēkam atsevišķā istabā vai vienistabas kopmītnē un viesnīcas tipa dzīvoklī. Šāda grupa ir apmēram 11% liela. Patstāvīgu dzīvi pēc laulībām uzsāk 55% jaunlaulāto. Šī grupa rada vistīcāmāko, vispotencialāko mēbeļu iegādātāju kontingentu.

Ar vecākiem un radniekiem dzīvojošie 31% jaunlaulātie attiecībā pret mēbeļu iegādi ir sarežģītā situācijā. Funkcionāli jaunajai ģimenei nepieciešamas jaunas mēbeles, kas būtu piemērotas daudzām ģimenes norisēm, taču vecāku ierādītās telpas ar nereti tur jau esošajām mēbelēm ierobežo šīs grupas cilvēkiem mēbeļu izvēli un pirktspēju. Parasti jaunlaulātie nevar izvēlēties dažādus mēbeļu komplektus un garnitūras, bet tikai atsevišķus priekšmetus, kas ne vienmēr iekļaujas jau esošajā interjerā. Šīs grupas cilvēkus varētu apmierināt tādi dizaina izstrādājumi, kur

katrs priekšmets ir suverēns un to salikums telpā nepretendē uz ansambli šī jēdziena tradicionālā izpratnē.

Tā, piemēram, patērētājs nopērk mazu, baltu bērna gultiņu vai tumšu, nelielu rakstāmgaldu, un katrs no šiem priekšmetiem ir «kompozicionāli pabeigta lieta par sevi», nevis mēbele, kas jāiekomponē telpā.

1987. gadā PZPI darbinieki (G. Matule), aptaujājot dažādās Latvijas pilsētās 540 jauno ģimeņu, kurās ir pirmsskolas vecuma bērni, konstatēja, ka vienistabas dzīvoklī dzīvo 41% aptaujāto ģimeņu, divistabu dzīvoklī — 42,7%, trīsstabu dzīvoklī — 12,7%, četrstabu un vairākstabu dzīvoklī — 3,6% (šajā skaitā ietilpst arī ģimenes, kuras dzīvo kopā ar vecākiem).

Aptaujā iegūtie rezultāti liecina, ka jaunās ģimenes republikā galvenokārt dzīvo vienistabu vai divistabu dzīvokļos.

Jaunajām ģimenēm piedāvātā dzīvojamā platība ne vienmēr apmierina viņu vajadzības un vēlmes, lai apdzīvotajā platībā izjustu komfortu, labu psiholoģisko noskaņojumu un pozitīvi ietekmētu bērnu audzināšanu. Tāpēc turpmākajā raksta daļā aplūkosim jautājumus, kas saistīti ar mājokļa iekārtošanu (mēbeles, to izvietojums, funkcijas vienistabas dzīvoklī), jo, pareizi izvietojot mēbeles platības ziņā nelielās telpās, sadzīves un darba apstākļi var tikt ievērojami uzlaboti.

Vienistabas dzīvoklim pasaules mājokultūras vēsturē ir ļoti stabila un noteikta vieta.

Vienistabas dzīvokļi veidojas arī pie specializētām darba telpām un darbnīcām kā dienesta dzīvokļi vai viesnīcu tipa dzīvokļi.

Vienistabas dzīvokļi tiek veidoti arī mūsdienu kopmītnēs, kurās nereti tomēr dažas funkcijas tiek apvienotas (drēbju mazgāšana, žāvēšana, gludināšana, nereti arī sanitārās telpas un pat virtuves).

Dažreiz dzīvošanu vienistabas dzīvoklī salīdzina ar dzīvošanu vienā istabā, tas nav korekti, jo dažādi ir telpu funkcionālie noslogojumi. Astoņdesmito gadu vidū vienistabas dzīvokļu celtniecība Latvijas PSR pilsētās sasniedza vismaz ceturto daļu no uzcelto dzīvokļu kopskaita, bet laukos — 7,5%. Taču, izvērtējot migrācijas politiku un iespēju caur kopmītnēm iepludināt Latvijā papildu darbaspēku, vienistabas dzīvokļu uzskaites objektivitāti un faktiskos apmērus ir grūti noteikt.

Nepieciešams konstatēt, ka šodien vienistabas dzīvokļu starptautisks traktējums nozīmē nelielu dzīvokli, kurā blakus vienīgai istabai ir izveidota neliela telpa vai niša gulēšanai. Arī Latvijā tipveida celtniecībā 119. sērijas mājās vienistabas dzīvoklī ir izveidota gaiša halle, taču šī telpa ir caurstaigājama un atro-

das pirms vienīgās istabas. Tāpēc šis tipveda mājas projektēšanas unifikācija nav devusi reālu labumu, kāds veidots, ja šī telpa kalpotu kā niša-guļamistaba.

Vienistabas dzīvoklim ir jāpilda dažādas funkcijas. Tas ir specializēts dzīvoklis atsevišķiem cilvēkiem vai bezbērnu ģimenēm.

Atkarībā no sava sociālā uzdevuma vienistabas dzīvokļi visbiežāk tiek iekārtoti kā dzīvokļi jauniem vai veciem cilvēkiem, kā arī dzīvokļi-viesnīcas vai dzīvokļi-kopmitnes. Tieši šīs funkcijas nosaka vienistabu dzīvokļu telpiskos parametrus, kā arī dzīvokļa atrašanās vietu tipveida mājokļos.

Vienistabas dzīvokļa tehnisko nodrošinājumu, mēbeļu konstrukcijas un izvietojumu nosaka tieši šis sociālais mērķis un pieprasījums. Taču, pārskatot dzīvojamām mājām domātās komunikācijas iekārtas un tipveida mēbeles, jāsecina, ka mūsu republikā speciāli vienistabas dzīvokļi tiek celti, bet tiem piemērotas iekārtas un mēbeles netiek ražotas. Tāpēc jāizmanto vairākistabu dzīvokļiem vai individuālām mājām domātās iekārtas un mēbeles, taču tas apgrūtina vienistabas dzīvokļu pareizu iekārtošanu.

Pirms dzīvokļa zonēšanas ir nepieciešams precizēt dzīvotāju skaitu, dzimumu, vecumu, nereti arī profesiju u. c. Bez tam jāpēta atsevišķu ģimenes locekļu attiecības, veselība, aizspriedumi un tradīcijas.

Visu ģimenes locekļu vajadzību kopumu pieņemsim par kopējām vajadzībām, bet katra konkrētā ģimenes locekļa vajadzības — par individuālajām vajadzībām. Līdz ar to var izdalīt trīs funkcionālo vajadzību grupas: a) bioloģiskās, b) saimnieciskās un c) garīgās vajadzības. Šo vajadzību apmierināšanai var kalpot visa telpa, tās daļa, zona vai atsevišķa darba zona.

Viena istaba vai arī vienistabas dzīvoklis, protams, nav un nekad nebūs īsts mājības avots, jo mājību var iegūt tikai dzīvojamā platībā, kurā ir mājas elementi.

Pastāv sakarība — jo jaunāki ir cilvēki, jo mazākas ir viņu zināšanas, viņu pieredze, jo mazāk tie saprot, izjūt un pārdzīvo mājības iztrūkumu. Jaunajiem šajos gadījumos palīdz arī to fiziskās iespējas pielāgoties un adaptēties neērtībām, šaurībai. Mājība ir cilvēku fiziskā un garīgā komforta vienība. Ir zināmi un labi izpētīti telpu mikroklimata un iekārtojuma parametri, kuri ietekmē cilvēku maņu orgānus, kas savukārt izraisa dažādas fizioloģiskas un psiholoģiskas reakcijas. Ja šīs reakcijas pārsniedz dabas dotās robežas diskomforta virzienā, tad mājību nekādi neizjūt. Tāpat mājības iegūšana nav iespējama, ja telpa un tās elementi ir veidoti ar šauru ekonomisku pieeju vai tehnisku loģiku.

Jaunajām ģimenēm īpaša uzmanība jāpievērš apstāklim, ka

augot bērnam, tas savu pirmo informāciju iegūst no telpas, kurā tas ilgstoši uzturas. Telpas izpratnes matricu veido tieši tā telpa, kuru bērns iepazīst, gulot savā gultiņā. Tāpēc rūpīgi jāizvēlas gaismas avoti, skats caur logu, sienu apdare, mēbeļu konstrukcijas, formas, krāsojums, materiāli un to salikums, lietu mērogi, dekorējumi u. c. Ja telpu ietekme uz bērna maņu orgāniem pārsniedz dabas dotās pielāgošanās iespējas, tad topošais cilvēks, augot diskomfortā, izaug sakropļots.

Iekārtojot dzīvokli, ļoti svarīgi ir izvēlēties atbilstošas mēbeļu konstrukcijas. Veiksmīga konstrukcijas izvēle garantē mēbeļu fizisku un morālu ilgmūžību, pieļauj to transportēšanu, transformēšanu, remontēšanu, apkopi. Konstrukcijas rada īpašu tēlainību, var optiski palielināt vai samazināt telpu.

Parasti mēbeļu konstrukcijas klasificē pēc materiāla, pēc izgatavošanas tehnoloģijas, pēc attiecībām ar telpu, pēc kompozīcijas, pēc lietojuma. Mēbeļu konstrukcijas var klasificēt arī pēc laikmeta, stila, izgatavošanas individualitātes, apstrādes, apdares, dekorējuma veida u. tml.

Lai izvēlētos atbilstošas mēbeļu konstrukcijas, nebūtu jākaujas meklēt palīdzību pie kvalificētiem speciālistiem. Taču pašlaik, mēbeļu īpaša deficīta apstākļos, ļoti daudzi darbi jāveic pašiem vai arī jāpasūta individuāli izgatavojamās mēbeles.

Latvijā no skaidu plātēm, kurās izmantoti veselībai kaitīgi fenolformaldehidsveķi ražo rūpnieciski mēbeles, kā arī pielieto māju iekšējās apdares darbos. Tas būtu jāņem vērā jaunajām ģimenēm iegādājoties, pasūtot, izgatavojot mēbeles savam dzīvoklim.

Vienistābas dzīvokļa plānošana tāpat kā vairākstābu dzīvoklī jāsāk ar lielāko priekšmetu izvietošanu telpā. Parasti telpu sāk plānot, izvietojo tajā guļamos.

Ņemot vērā vienistābu dzīvokļa specifiku — telpu mazo platību, parasti mēģina atrast iespējas telpās izvietot transformējamās gultas. Populārākie veidi ir šādi: krēsli-gultas, dīvāni-gultas, gultas, kuras pa dienu transformē speciālā skapī vai nišā. Krēsli-gultas savāktā veidā aizņem samērā nelielu laukumu. Dīvāni-gultas ir populārākā transformējamo mēbeļu forma, un dīvāna atzveltnē visbiežāk noder arī par gultu. Dīvāni-gultas parasti apvieno ne tikai dīvas, bet trīs funkcijas — sēdēšanu, gulēšanu un gultas veļas glabāšanu. Vienistābas dzīvokļos tas ir īpaši svarīgi. Dīvānu-gultu veido arī stūra variantā. Šādi varianti dod iespēju ērtāk izveidot atpūtas zonas. Atpūtas zonu parasti papildina ar zemu galdiņu (50—60 cm).

Gultas skapjos iemontē retāk. Zināmas neērtības šim transformācijas veidam var radīt matrača piemontēšana transformāci-

jas konstrukcijām un mehānismiem. Ir veikti mēģinājumi gultas kombinēt ar galdiem, rakstāmajiem dēļiem u. c.

Galdi, tāpat kā gultas, aizņem telpā ievērojamu vietu. Arī galdu novietošana telpā ir samērā sarežģīta. Galds jānovieto gaismā, tam jābūt stabilam, labi piekļūstamam. Vienistabu dzīvokļa galdiem pārsvarā jābūt nevis specializētiem noteiktai funkcijai, bet gan universāliem. Parasti ir nepieciešami ēdamgaldi un galdi dažādu darbu veikšanai — konstruēšanai, šūšanai, bērnu apkopšanai u. c.

Ir divi principiāli atšķirīgi paņēmieni transformējamu galdu izveidošanā: 1) atsevišķi stāvošs galds, kas visbiežāk kombinēts ar skapīti, salokāmu krēslu;

2) pie citām konstrukcijām (pie skapja) piemērots transformējams galds.

Galvenais transformācijas uzdevums ir samazināt vai palielināt galda izmantojamo virsmu. Atsevišķos gadījumos tiek veikta arī galda virsmas augstuma transformācija (piemēram, ēdamgaldu pārvērš par žurnālu galdu).

Vienistabas dzīvokļos tradicionālos skapjus drēbēm, veļai, traukiem vai grāmatām ir sarežģīti novietot, jo šie skapji, kas darināti vairākstabu dzīvokļiem, ar saviem gabarītiem pārblīvē nelielo vienīgo istabu.

Visekonomiskāk vienistabas dzīvokļos ir izveidot iebūvētos skapjus. Šie skapji dod iespēju ne tikai ekonomiski izmantot telpu, bet nepieciešamības gadījumā arī to sadalīt vairākās zonās.

Pie iebūvētām skapju konstrukcijām var piemērot atvāzamas gultas, galdu darba virsmas, spoguļus, gleznas, dekorus u. c. Izveidojot skapju durvis nelielās telpās, ļoti būtiski ir atrast ērtus skapju durvju vēršanas veidus un virzienus, kā arī plānojumos paredzēt piekļūšanu mantu glabātuvēm.

Krēsli ir telpā atsevišķi stāvošas mēbeles, kurām ir ne tikai stabila utilitāra, bet arī estētiska funkcija. Brīvais novietojums istabā prasa, lai krēsli nevainojami komponētos telpā. Vienistabu dzīvokļos pārsvarā jālieto nelieli kompakti sēžamie, kurus var ērti savākt, sakraut vai citādi transformēt nelielā telpiskā apjomā.

Izvērtējot krēslu sarežģītos uzdevumus mājas apstākļos, kvalitatīvus krēslus saviem spēkiem ir grūti izveidot. Nereti krēslus mēģina aizstāt ar taburetēm, soliem, pie telpu sienām piemontētām atvāzamām plātnēm. Šādi var atrisināt vienu krēslu rindu, taču otrā galda pusē nepieciešams novietot mobilus pārvietojamus sēžamos.

Nelielās dzīvojamās telpās iebūvētās mēbeles ir īpaši noderīgas, jo tās maksimāli aizpilda telpu, ir konstruktīvi vienkāršākas un lētākas par atsevišķi stāvošām mēbelēm.

Parasti uzskata, ka iebūvētās mēbeles paredzētas tikai dažādu lietu uzglabāšanai. Taču iebūvētās mēbeles arī izmantojamas, lai izlabotu telpu plānojuma nepilnības — garas telpas var saīsināt, platas — sašaurināt, neregulāras formas telpas pārveidot par regulārām vai arī otrādi — taisnleņķa telpās izveidot diagonālus vai citādus telpiskus izvīzījumus. Ar iebūvētām mēbelēm var paslēpt neestētiskas telpu būvkonstrukcijas, dažādas komunikāciju caurules u. tml. Ja iebūvētās mēbeles novieto gar telpu ārsienām, tās samazina aukstuma, kā arī trokšņu ieplūšanu dzīvoklī.

Aplūkojot iebūvēto mēbeļu konstrukcijas un to izveidošanu, var konstatēt, ka kopējā nosaukumā «iebūvētās mēbeles» slēpjas vismaz četri atšķirīgi mēbeļu konstruktīvie tipi.

1. Sabūvētās konstrukcijas — šai gadījumā mēbeļu un ēku konstrukcijas ir nedalāmas. Telpas bez šīm konstrukcijām neveidojas kā noslēgtas telpas. Sabūvētās mēbeļu konstrukcijas izmanto individuālajā celtniecībā — privātmājās, vasarnīcās un dārza mājiņās. Ēku celtniecību pieredze rāda, ka sabūvētās konstrukcijas var lietot ne tikai kā starpsienas, bet arī kopējās konstrukcijas ar durvīm, logiem, komunikāciju tuneļiem.

2. Iemontējamās konstrukcijas. Kā jau norāda šo konstrukciju nosaukums, mēbeles tiek iemontētas telpās celtniecības beigu periodā. Bez iemontējamām mēbeļu konstrukcijām telpa ir noslēgta, bet nav pabeigta. Ja ēkas tiek celtas kvalitatīvi, precīzi, ievērojot telpu izmērus, tad iemontējamo mēbeļu uzstādīšana nav sarežģīta.

3. Piebūvētās konstrukcijas mūsdienu celtniecības praksē ir ļoti populāras, taču šo konstrukciju izveidošanas ekonomiskā analīze rāda, ka šīs konstrukcijas nav izdevīgas, to ražošana ir sarežģīta un montēšanas process grūti mehanizējams. Šīs konstrukcijas parasti ir izveidotas ļoti primitīvas, nekvalitatīvas, un iedzīvotāji, iemitinoties dzīvokļos, tās izmontē vai arī pārveido.

4. Ieliktais konstrukcijas (pieliktās) principiāli neatšķiras no parastām, atsevišķi stāvošām mēbelēm. No uzstādīšanas viedokļa pieliktās konstrukcijas ir visērtākās, taču tās ir dārgas un neekonomiskas, jo dublē visas virsmas un konstruktīvos spriegumus. Arī to lietderīgi izmantojamais tilpums ir mazāks par samontējamām, iemontējamām un piebūvētajām mēbelēm.

Katrā konkrētajā gadījumā iedzīvotājiem jāizvēlas, kādu konstruktīvo tipu izveidot. Tā, piemēram, ja nepieciešamas mēbeles vēl neuzceltā daudzdzīvokļu mājā, tad ekonomiskā ziņā izdevīgāk ir pasūtīt iemontējamās mēbeles, bet, ja nepieciešams iebūvēt individuālā mājā, vienā eksemplārā, tad iespējams, ka jauno ģimeni apmierina arī telpā vienkārši ieliktais mēbeles.

Parasti vienlaikus ar konstruktīvā tipa izvēli jāizvēlas arī mēbeļu materiāli un apdare. Iebūvētās mēbeles var izveidot no dažādiem materiāliem — no masīva koka dēļiem un brusām, metāla profiliem, saplāksņa, dažādiem plātņu materiāliem. Nereti nepieciešams šos materiālus kombinēt. Savukārt iebūvēto mēbeļu apdarei ir īpaša nozīme un iespējas. No milzīgā variantu daudzuma izšķiramas divas pieejas:

1) mēbeles veido tā, lai tās maksimāli tuvinātu telpas sienām, sienu fonam, 2) iebūvētās mēbeles cenšas pieskaņot pārējām atsevišķi stāvošām mēbelēm telpā. Pastāv arī iespēja noteiktu iebūvēto mēbeļu daļu darināt kā telpu sienu apdari, bet pārējo daļu pakārtot atsevišķi stāvošām mēbelēm. Nevajadzētu izvairoties iebūvētajās mēbelēs veidot daļas ar stiklotām durvīm, atvilkņēm vai nišām, kurās novietot audiovizuālo tehniku, dekorus, ziedus u. tml. Šādā veidā iebūvētas mēbeles un to daļas tiek padarītas interesantas, tās dekorē telpu.

Lai jaunās ģimenes iespējami pilnvērtīgi varētu veikt savas funkcijas, jārada tām nepieciešamie materiālie apstākļi un jaunie cilvēki jā sagatavo ģimenes dzīvei. Veiktie pētījumi dod iespēju izteikt dažus secinājumus:

1) ievērojot to, ka dzīvokļu un mēbeļu projektētāji un būvētāji līdz šim tikai daļēji apzinājuši jauno ģimeņu vajadzības un dzīves īpatnības laukos un pilsētās, un sabiedrība bija ieinteresēta ātri, ar mazākiem izdevumiem nodrošināt jaunās ģimenes ar dzīvojamo platību ar vienveidīgām mēbelēm, nepieciešams panākt atbilstību starp jaunās ģimenes vajadzībām un dzīvokļu celtniecību;

2) tā kā jaunieši, jaunlaulātie pietiekami nepārzina vides, mājošanas un lietu kultūras pamatus, jāmeklē iespējas viņu izglītošanā skolā, augstskolā un citur, jāveido viņiem prasmes un iemaņas racionāli un skaisti iekārtot dzīvokli gan ar rūpnieciski ražotām, gan arī ar pašu izgatavotām mēbelēm.

3) dzīvokļu iekārtošanai izlietojami dabīgās koksnes materiāli, jo skaidu plātņu ražošanas tehnoloģijā vēl izmanto veselībai kaitīgus polimērus.

IZMANTOTĀ LĪTERĀTŪRA

1. Latvijas PSR tautas saimniecība 1988., 1989. gadā. Statistikas gada grāmata. — R.: LPSR Valsts statistikas komiteja. — 1988., 1989.
2. Mežgailis B. Padomju Latvijas demogrāfija, struktūra, procesi, problēmas. — R.: Avots, 1985.
3. Zvidriņš P. Demogrāfija. — R.: Zvaigzne, 1989.
4. Джонс К. Инженерное и художественное конструирование. — М.: Мир, 1976.
5. Государственный плановый комитет Латвийской ССР Латвийской научно-технической информации и технико-экономических исследований. Образная информация Координация конструктивных структур мебели и типовых квартир. — Рига, 1985.

SUMMARY

INTRODUCTION

The physical and spiritual healthiness of a society is greatly determined by the healthiness of the young family, the young person. Analysing the situation in the republic of Latvia, it has to be admitted with regret that, under the unfavourable influence of different objective and subjective as well as inner and outer factors, complicated problems arise, especially in the young families, hampering their favourable development.

Our republic still holds one of the top positions in Europe and in the Soviet Union concerning divorce rate, though in the eighties the situation has improved: if in 1980 there were 51 divorce on 100 registered marriages, then in 1988 there were only 43 cases of divorce. It is alarming that the greatest family unstableness can be observed at the age of 25 to 29 years, i. e. during the period of rearing children at pre-school age. The research associates of the Pedagogical Science Research Institute (PSRI) discovered in their investigation (embracing 450 families) that 10,7% of all the families are single-parent families. These are constituted not only by women-divorcees (less often — men-divorcees) with children, but also by widows and unmarried mothers (Latvia takes the second place after Estonia in the Soviet Union in the out-of-wedlock births). One of the parents 4,8% children is remarried, thus introducing a step-parent into the family.

In order to evaluate the situation of the young families and to look for the ways to improve the situation, economic, demographic and social factors have been investigated, influencing the development of the young family.

It has been stated that one fifth of the young families live together with their parents, the largest number of three-generation families is in Riga — 26,2%. Due to the shortage of flats the young families are denied the possibility to start an altogether independent life after marriage. Besides, 14,8% of the young families live in the communal flats (in Riga — 38%), 33% live in hostels.

The material provision of the young families is low. The average monthly income makes 80 roubles per family member, however, there is considerable difference from family to family. We have found out that the bulk of the young families in the country are better provided than those in the cities. Comparing one-child families (40,2% of the questioned families), two-child-

ren (49,7%) and three- and more children families (10,1%), we observed that one-child families are best-provided. Besides, the difference in the provision of one-child, two-children and three-children families is not so outspoken as in the city.

The high working women rate is a serious problem. In this way the interests of the children suffer because the mother can not allot the time necessary for their upbringing. The woman's spiritual development suffers, too, because she is short of free time to self-educate, to satisfy her interests and spiritual necessities.

Though the number of pre-school education establishments has grown, it still is insufficient: in 1988 40,7 thousand applications with the parents' request to grant their children vacancies in the kindergartens were not satisfied, almost half of these applications coming from the residents of Riga.

Young parents' education is a factor of great importance for the development of the family. The educational level of the inhabitants of Latvia is high on the whole. 25% of women and 19% men in the experimental objects have higher education, 70% women and 69% men have secondary and special secondary education, 5% women and 12% men have an unfinished secondary education.

Unfortunately, problems may arise from the difference in the educational level between the husband and the wife (there are 58% of such families), their views on the family, children upbringing, possibilities of the family, development etc. are different.

An important indicator of the young parents' moral and psychological maturity and of their material independence is age. In half of the questioned families the married couples are from 26 to 30 years of age. The fact that 1,3% fathers and 2,1% mothers are 20 or younger should be considered as hazardous.

Childbirth to parents who are not of age is undesirable from the physiological, moral, pedagogical, psychological and economic point-of-view. Married people who are too young as a rule have no secondary education, have no profession yet and they cannot form an independent cell of society.

The collection of the articles prepared by the associates of the family problem research group of the Pedagogical science Research Institute presents an attempt to have a closer look at some problems of the young family as well as to outline ways and means towards family strengthening.

A. Studente, G. Matule, V. Kārklīņa

THE PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF THE YOUNG FAMILY

In the introduction of the article the author briefly characterizes the investigations of the young family. In the Baltic region a serious work is being carried out in the family problem laboratory of the Tartu University (A. Tavit, D. Kutsaar) where they investigate the influence of the parental family on the young family's welfare, the conflicting situations in the family and their causes.

The readiness of the young people for married life (the psychological motives of the marriage etc.) has been widely studied at the Citizen Problems Research Centre of the Faculty of Economics, the Moscow University (V. Sisenko and others) and the Sociological Research Institute of the USSR Academy of Science (I. Dementjeva).

Special investigations of the pedagogical possibilities of the family are very few. Representatives of various branches of science (economists, demographers and others) have been analyzing the influence of different factors, e. g. the educational level of the parents, their professional and social activities, the family structure, psychological climate, objects of everyday life, on the upbringing of children (E. Vasiljeva, M. Pankratova, P. Eglite, I. Zariņa, Z. Goša and others).

The research workers of the Institute of Economics, Academy of Science have analyzed the family provision with the equipment for recreation and stated its connection with the parents' education and the opportunities to employ this equipment for the upbringing of children.

In the republican Pedagogical Science Research Institute the associates of the family problem research group (V. Kārklīņa, H. Bērziņa and others) have carried out investigations permitting to clear up the family influence in the ecological and artistic upbringing of children. Research of the family influence on the training for work of the pre-school age children has been realized at the republican Teachers' Qualification Raising Institute (D. Dzintere).

These and other similar investigations provide, to a smaller or greater extent, an insight into the family possibilities of the upbringing of children, but they do not allow to consider the upbringing potential in totality.

Making use of several research workers' interpretation of the

notion «upbringing potential» («pedagogical potential», «pedagogical opportunities»), the author attempts to specify the contents of the family pedagogical possibilities, including general and particular characterizations. By general characterizations the features of the family in a wider aspect are meant (educational level of the parents, the general cultural level, the civic standpoint of the parents, family structure etc.), while particular characterizations give an insight into the pedagogical activity of the family (the parents' desire to see their children virtuous, familiarity of one's child, the parents' skill in choosing and application of useful methods in upbringing etc.).

Parametres have been chosen in the investigation characterizing the pedagogical potential of the family in three aspects: the parents' knowledge, level of information in questions of science and art (parametres — knowledge indispensable in the child's upbringing, familiarity of one's child, the general cultural level), social experience, the parents' participation in production, in social life, in the family (parametres — the pedagogical importance of the parents' working-life, the pedagogical importance of the parents' social life, harmony in the family), the third—the pedagogical activity of the parents (parametres — the psychological readiness of the parents to carry out the tasks of upbringing, purposefulness in upbringing, the parents' skill to make use of the necessary means of pedagogical influence). The parametres chosen do not, of course, embrace everything that might characterize the family as the subject of upbringing, still they allow to evaluate several important pedagogical possibilities taken together.

The selection included 119 families (in 7 objects), 9 questions were put to expert examination according to the parametres mentioned. The obtained data have undergone statistic processing. According to the points scored, the pedagogical possibilities of each particular family in the aspect of every parametre have been divided into five levels (very low, low, medium, high, very high). The relative occurrence of these levels (m%) has been characterized by histograms and in the general statistical account of the data.

The results obtained prove that the pedagogical possibilities generally are not low. It has been stated that in 67% of the families put to expert examination not one of the features of the pedagogical potential under investigation have been in low or very low position, but in 5% of the cases the pedagogical possibilities have been evaluated very highly in all the parametres. For 21% of the families only one feature is in low or very

low position. For 8% of the families 2—4 features are in low or very low position, but 4% of the families display 5 or more features in this position. There are also families where the situation in almost all parametres has scored zero points, i. e. very low. Thus, it may be concluded that the situation in one part of the families is unsatisfactory and it influences the child's development.

The results of a repeated investigation in the second half of the 80ies (including 404 families) show that a medium level of the young family pedagogical potential prevails (55,5%), in the first investigation — about 30%, high and rather high — in 40% of the families (in the first investigation more than 60%). This is difficult to explain because the objects of the investigation were different (among the young families there were also families with infants), also the conditions of the family functioning were different.

In some regions a comparison was made among the pedagogical possibilities of the parents, their education, family structure, factors of social hazard were studied. Methods were applied permitting the parents themselves to evaluate their success in upbringing, sources of widening the young parent's knowledge were found out.

Certain recommendations are given in the article to raise the pedagogical possibilities of the family. The most important of them — the improvement of the pupils preparations for marriage, variation of the parent's pedagogical education, provision of the parents' interest in their self—education, provision of the parents with literature concerning self—education and upbringing, prophylactic and individual work with the families with potential factors of hazard, formation of a coordinating body in the region (village, town) to embrace all the institutions dealing with the young family and the children of pre-school age.

G. Matule

INHERITANCE OF THE PARENTAL LIFE EXPERIENCE BY THE YOUNG FAMILY

The handing down of the social experience in the family from generation to generation is a complicated process embracing the whole of man's life. Unfortunately, the investigations aimed at disclosing the mechanism of handing down life experience in the family, opportunities to inherit the mode of life and pedagogical traditions so far have been very few.

The present investigation subjects the adoption of the life experience of the older generation to analysis in two main aspects: 1) the contribution of the parents in the upbringing of a family-minded person, and, 2) the mutual contacts between the older generation and the young family. In 1987 the parents having children of pre-school age were questioned in Riga and other cities of Latvia, 540 questionnaires, as a result, were computerized. Separate questions were answered also by 100 grandparents.

The analysis of the empirical data obtained as a result of the investigation enabled us to make certain conclusions.

The existing parental contribution towards the preparation of the young people for family life should be considered as insufficient. 20,3% of young people admit that their parents have not been preparing them for the economic management of the family; however, it is of utmost importance that the parental home should teach an apt planning of the family budget, a rational organisation of household jobs, a just distribution of tasks, a cultural mode of life. The parents have least of all paid attention to handing down to their children the culture of spending one's free time — 61,0% of young people admit their parents have not taught them the organization of their free time; neither have the young people received from their parents the necessary information about the hygiene of the family life.

We have stated that the young parents do not adequately appreciate their parents' experience of family life, part of the young people (12,2%) ignore their parents' advice, refuse to accept the attempts of their parents to help with their family life. That is why it is necessary already at school to orientate the future family people not at the criticism of their parents' mode of life, rather at the evaluation and adoption of the positive experience.

Our investigation demonstrated that favourable and more solid contacts between the old and the young generation depend much on the nature of relations in the young person's parental family. If the mutual relations in the parental family have been good or very good, the parental family has more often become the example for the young ones in the formation of their own family $Q=0,7^*$ testifies to a definite connection between these parametres. It should be mentioned that the nature of the mutual relations in the parental family has had an impact on the

---

* Q — coefficient association of Yule

mutual relations in the young family, on the skill of the married couple to overcome disagreement and conflicts.

Being aware of the fact that the young families live in hard financial conditions (in more than a half of the families the monthly income per person does not exceed 75 roubles) the financial assistance yielded by their parents is extremely necessary. We must add, however, that the parents' material assistance which in most cases is a proof of a definite emotional link between the generations should not keep the young family from acquiring an independent and economic household of their own.

It is desirable that older generation should participate in the upbringing of their grandchildren more extensively. According to the data of our investigation, 22,6% of the young parents from three generation families and 64,6% of the young parents from nuclear families admit that the grandparents do not participate at all in the upbringing of their grandchildren. (However, the grandmothers and grandfathers questioned estimate their contributions to the grandchildren's upbringing rather highly. Our investigation revealed that in 20% of families grandmothers acquaint their grandchildren with nature, in 17,5% of families they teach working, in 16,5% of families they read out to their grandchildren, in 14,4% of families they teach singing. The grandfathers participate less in the upbringing of their grandchildren, they contribute mainly to the training of certain practical household skills. We stated that the role of the parents is not diminished if the grandparents participate in the upbringing of the grandchildren, the family devotes more time to the child. The involvement of the grandparents in the children's upbringing is at the same time a good lesson in practical pedagogy to the young parents. The knowledge handed down by the parents has been evaluated as an important source of pedagogical information by 32,5% of the young families (the fifth position among other sources of information. A greater and more purposeful involvement of the older generation in the upbringing of the grandchildren should be gained by stimulating their interest about the upbringing of the pre-school age children, supplying the necessary knowledge (at their workplaces, clubs, kindergartens, by mass media) in different spheres of upbringing, forming the public opinion which would consider the upbringing of children an important task of each member of the family and the whole nation.

THE INFLUENCE OF THE PARENTAL HOME ON THE WELL-BEING OF THEIR CHILDREN'S FAMILIES

The article presents an analysis of empirical data obtained from the questionnaires filled up by 537 married persons (children) with a 5-year long matrimonial experience; 398 of them were married couples.

To investigate the influence of the parents on the well-being of their children's family life, each subject was viewed in two aspects: as a member of the family which had brought him up and as a member of a self-created family effecting the adopted norms and values. The comparison of the factors ensuring, on the one hand, the succession of the parental home model and, on the other hand, the well-being of the children's marriage, enabled us to elicit the degree of the parental home example determining the well-being of the children's marriage.

The analysis of the well-being factors the children's matrimony showed that in the present-day Estonian families with a five-year matrimonial experience the following items were the most important:

1) disposition to marital stability among the married persons (the attitude to a life-long marriage and divorce, wish to preserve the marital state), which enables to prognosticate a successful marriage for men within 52% ($R=0,72$) and for women — 69% ($R=0,83$). A coincidence of dispositions between the husband and the wife (coincidence of evaluatory opinions) prognosticates success in 57% of cases ($R=0,76\%$). The married persons from exemplary families have a stronger disposition to marital stability than issues from other families ($R=0,3$);

2) the realization degree of pre-marital expectations (the compliance of the husband (wife) and the marriage with an ideal) prognosticates a successful marital life in 57% of cases ($R=0,76$) for both husbands and wives. The coincidence of their opinions in reference to the compliance of the marriage and the marriage partner with an ideal influences the marital success within 59% ($R=0,77$). The issues of exemplary families display a statistically considerable tendency to choose such a partner who would, by his (her) views and habits, resemble their mother (for men) or their father (for women);

3) emotional and moral qualities of the marrieds based on reciprocal evaluation prognosticate success in marriage in 31—45% of cases for men ($R=0,56-0,67$) and in 59% cases for women ($R=0,77$). The most important moral and emotional qualities of the marrieds to ensure successful mutual relationship are peaceful disposition, faithfulness, honesty, delicacy, responsiveness, tenderness, truthfulness, and lack of jealousy. For descendants from exemplary families these qualities are more outspoken ($R=0,26-0,31$) and influence the well-being of their own families to the degree of 7—10%.

4) the degree of material and proprietary welfare (monthly income and material welfare of the family, the proprietary abilities of the marrieds, satisfaction and agreement in the family's financial affairs on the part of the husband and wife) prognosticates a successful marriage within 28% ($R=0,53$) for the husbands and 35% ($R=0,59$) for the wives. This shows that the essential conditions to achieve success in marriage are a firm material basis and a skill of the married couple to manage housekeeping within the existing material possibilities. The influence of the parental example on a successful material management in their children's families amounts to 15% ($R=0,39$);

5) the type of the household organization. The amount of the household jobs and the satisfaction of the marrieds with their workload influences a successful marriage in 12% of cases in the opinion of the questioned, and in 20% of cases in the opinion of the wives ($R=0,45\%$). The husbands and wives coming from happy families are about two times more often satisfied with their household load and they more often underline a positive (consolidating) effect on their mutual relations, especially women, whose partners were men from happy families. The parents' example is strong in 10% of cases ($R=0,32$);

6) the way of spending leisure time. We have investigated the amount of free time in a 24-hour and a weekly time budget and the way of spending it and have come to the conclusion that these factors have an effect on marital success in 18% of cases from the point of view of the husbands ($R=0,43$) and in 32% of cases from the point of view of the wives ($R=0,57$). The mutual agreement of the marrieds concerning the free time prognosticates the quality of the family within 36% ($R=0,60$). The marrieds from exemplary families were better prepared to organize the spending of the free time, and this increases their satisfaction with their marriage within 7% ($R=0,27$);

7) the degree of mutual knowledge of each other's affairs has affected the success of marriage, in the opinion of the husbands, in 29% ($R=0,54$), and in the opinion of the wives — in 48% ($R=0,69$), with mutual consent of both — in 36% ($R=0,60$). In the cases of successful marriage the husband and the wife had constantly been in the know of each other's state of affairs, both at the initial stage of their marriage and five years later. If the marriage was unfavourable, the marrieds (especially the husbands) tried to preserve a considerably high degree of autonomy and were less frank to their matrimonial partner at the very start of their marriage;

8) the nature of the relations with one's parents and the parents-in-law. The nature of the relationship between the parents and children after the marriage affects the success of marriage for the husbands in 13% of cases ($R=0,36$) and for the wives in 3% of cases ($R=0,17$). If both of the married couple come from favourable families, the impact of the parental example grows and prognosticates the success of the marriage within the limits of 21% ($R=0,46$). The nature of the relations with one's parents-in-law does not depend on the example of the parental home. For the most part these relations form already at the very start of the married life and influence the success of marriage in 12% ($R=0,34$) for the husbands, for the wives — 15% ($R=0,39$);

9) the nature of the atmosphere concerning upbringing in the family (difficulties in upbringing, the educational level of the married couple in matters of upbringing, agreement of the husband and wife on questions of upbringing) has an impact on a successful marriage in the opinion of the husbands in 10% of cases ($R=0,31$), in the opinion of the wives — in 19% of cases ($R=0,44$). The agreement of the marrieds on the above mentioned problems influences success in matrimony within 11% ($R=0,33$). The influence of the parental example on the nature of upbringing amounts to 5% ($R=0,23$). The marrieds from exemplary families regard their pedagogical education as more satisfactory (68%) than the descendants of other families (47%);

10) the degree of sexual satisfaction for the married people is closely connected with the level of conflictability in matrimony, mutual attractiveness, tenderness, emotional sympathy and solicitude as well as the level of sexual education of the married couple. The influence of the above mentioned factors of matrimonial success reaches 31% ($R=0,56$) in the opinion of the wives and 26% ($R=0,51$) in the opinion of the husbands.

The prognostic impact of the parental example amounts to 9% ($R=0,30$). The married couples from favourable families, as opposed to the couples descending from unfavourable families, are more faithful (78% and 60%), more satisfied with their sexual life (73% and 47%), they are sexually better educated (37% and 21%).

Apart from the above mentioned factors, the matrimonial happiness depends on the level of education, on the social position of the married people. The agreement of the married couple in the above mentioned items enables to prognosticate matrimonial success with 32% limit ($R=0,57$). These factors are not connected with the example of the parents.

The influence of the parental family is more outspoken in the cases when the husband and the wife come from homogeneous families in the sense of lack of matrimonial success.

Zariņa

CHANGES IN THE POST—MARITAL TIME BUDGET OF YOUNG PEOPLE

The present article is based on the weekly average time budget of city-dwellers in winter obtained from the selective questionnaire data. The questioning was carried out by the Institute of Economy, Latvian Academy of Science in 1972 and in 1987.

According to the 1987 data, the changes in the time budget after marriage depend to a great extent on the age at wedding. Those who marry at not yet 20 suffer the greatest changes in their time budget, especially if the marriage takes place right after schoolleaving. The sharp changes in the time budget could be considered to be one of the risk factors for early marriages.

If the young people marry before the age of 20, the minimal average increase of their workload is 12 hours a week, but, marrying somewhat later (at the average age of 24), the total workload grows by 5—6 hours a week. The total workload grows mainly at the expense of child's care. In the young families the working men devote to their children 9 hours a week, but working women — 14 hours a week. The unmarried men spend on household, shopping, attending of various establishments 5—8 hours, while women — 9,8—13,4 hours a week. In

the new families the working women spend on household at least 7 hours more than men.

According to the changes over a 15-year period (1972—1987), we may observe a levelling of the time budgets for men and for women, especially in the younger generations. The difference in the total workload of men and women at the age of 20—24 has dropped from 12 to 5 hours a week. The men's activity and interest in child's care has grown; thus, the time allotted by the 20—24 year-old women to child's care over the period of 15 years has grown by 1,5 hours a week, whereas in the men's time budget — by 4 hours.

After the marriage a decrease in free time by 4,5—5 hours a week has been observed. The greatest changes in the free time may occur in the time budget of the young people at school age, especially in the sphere of active recreation, the free time may drop by 8—10 hours a week. The subjective wishes of the respondents as to the possible spending of one's free time testify to the fact that the wishes to go to the theatre, cinema, to read, to do some handwork are as widespread among the newly married couples as among the unmarried people. At the same time the new married couples, in difference from the unmarried people, display an increased wish to earn additionally. This proves a growing contradiction in the young families between the necessity to earn more and the limited possibilities to spend one's free time. This contradiction is aggravated by the typical obstacles mentioned by the young families — difficulties to find a baby-sitter, disagreement between the husband and the wife, etc. Among the obstacles the lack of skill to organize one's free time should be specially underlined. Thus, from the time budget improvement point of view, the education of young people concerning family building should be directed towards time economy in household, towards the cooperation of the family members in taking care of children. In the sphere of free time special attention should be given to the organization of it.

V. Kārklīņa, A. Studente

ON THE CHILD'S INTERCOURSE WITH LATVIAN FOLKLORE

The article deals with folklore as a means of the child's upbringing — a problem little dealt with in the pedagogical literature. The aim of this not too wide investigation was to get an idea of the place of folklore in the young family and the

possibilities to make use of folklore in the upbringing of pre-school children. The information was obtained by questioning the parents, by interviewing children and kindergarten nurses.

As the rooting of folklore into the family takes place by means of literature, music, inherited customs and traditions, an attempt has been made in the investigation to find out — how many and what books for children there are in the family library, in what way they are used, which folklore genres are most popular in the family, what is the child's attitude like.

The questioning testifies to the fact that the family libraries for children are rather rich. 31% of the questioned families possess many books for children (more than 100). There are few books (10—50) in 17% the families.

It was stated by the investigation which trends of Latvian folklore were most widely represented in family libraries. The first place was given to fairy-tales, the second — to the dainas*, the third place — to folk-tales. Approximately half of the parents specify that there are books in the family libraries containing different genres of folklore: fairy-tales, folk-tales, dainas etc.

It may be concluded that the young families have an access to folklore materials, especially to the recently issued collections. However, most of them can be used for the pre-school education only with a certain selection, which may cause difficulties to the parents. Besides, the problem of the limited possibilities of a young family to acquire books of Latvian folklore for children remains particularly topical.

There was an attempt in the investigation to size up the importance of the song in the family — whether the parents sing to the child or they sing together with the child. In almost half of the questioned families (44%) parents sing to their children regularly, in 33% of the families they sing irregularly, in the rest of them — seldom. Mainly folk-songs are sung, for the most part — lullabies. According to the answers of the respondents, festive songs — Christmas, New Year, the Ligo festival songs — are popular with the young families. Part of the young families mention popmusic as domineering which may leave a negative influence on the child's development. Most of the parents have indicated concrete songs which they have sung together with the children. This makes us think that singing has, to a certain extent, turned a tradition in these families. The questionnaires prove that the child's interest about songs is small if songs are sung rarely in the family.

* Dainas — folk-songs for chanting

A pre-school child is especially carried away by dances and games. This was also seen in the parents' answers when questioned about their child's most beloved genre of folklore. The little ones display the greatest interest about fairy-tales. Dainas occupy the second place in this respect, the interest about dances and games is only slightly weaker. It must be admitted that the young parents are rather negligent in evaluating the special place of dances and games in the development of a child at the pre-school age. Their answers concerning the choice of the folklore genres for the child's upbringing in the family show that fairy-tales are most widely employed ($I=0,66$) as well as folk-songs ($I=0,66$); folk dances and games are employed considerably less ($I=0,20$)*.

The spiritual development of the young family greatly depends on what the married couple have inherited from their parents. Answering the questions about the role of Latvian folk art and its sources in their parents' family and what exactly they have inherited from their parents, one third of the respondents pointed out that their parents had conveyed them the knowledge of such genres of Latvian folk art as fairy-tales and dainas. Less than 1/4 of the older generation have taught their children something of the applied arts (knitting, sewing, wicker-work etc.). Singing as a family tradition is comparatively little cultivated in the parents' families — only 10% of the young people have admitted their singing skills coming from their parents. As many respondents have mentioned that they have taken over the traditions of celebrating Latvian festivities (the Jāņi festivity, Easter, Christmas). A number of different other customs have been taken over by nearly 1/3 of the young parents; 28% of the questioned young parents concede having taken over nothing from their parents.

The general evaluation of the data obtained permits to conclude that the folk art should take a more prominent place in the family, in its spiritual enrichment and the upbringing of children. To make folklore an organic part of every family the parents should have a free access to the corresponding literature, appropriate to the peculiarities of the pre-school child and acquainting the child with the Latvian folk wisdom, virtues and customs. The parents' interest in the folklore heritage and their active calling of it into the lives of their families is an essential condition of the child's national upbringing.

---

* 1 — index characterizing the coefficient of the phenomenon investigated. Its value is from 0 to 1.

THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF CHILDREN AND ITS IMPROVEMENT

The physical development is an important aspect of the child's general development and an indicator of the young family's welfare. Its level is determined by certain peculiarities of the support and motion apparatus as well as the morphological, functional and biochemical features of other systems of man's organism. A high level of the physical development is a proof of good health obtained by toughening oneself, training one's physical qualities, improving moving skills and abilities, also by acquiring the necessary hygienic knowledge.

In our republic rather many research workers and practitioners — doctors, pedagogues etc. — have investigated the physical development of children. The data have been found out characterizing the development of the new-born children (K. Segleniece), of the children during their first year (J. Brikmae, I. Virade, A. Grava, K. Segleniece and others), during babyhood and pre-school period (R. Millere, K. Segleniece). Standards of physical development for the pre-school age children have been worked out on the basis of these data, applicable in the medical practice. A concordant contents of the pre-school physical upbringing has been put forth (S. Laizāne, R. Jūgova, G. Puriņa). More than 3,500 children at the age of 1-7 years have been checked and, upon analysing the factors of their family environment (profession, level the parents' education, state of health, living-space, number of persons in the family, financial position etc.), the research workers have found out the level of the children's physical development is directly connected with the level of the parents' education, while the anthropometric data of the boys depend on the living-space. The bad habits of the parents are a cause for the children's physical underdevelopments (K. Segleniece). The article also dwells on the medical aspects of ecology (A. Bļugers, V. Čaluks), questions of parent-children relations (I. Lazovskis). There is also a characterization of the baby mortality during the first year, reflecting their state of health, sanitary situation and the medical service of women and children.

The sick-rate of the babies in their first year as well as the most wide-spread diseases in babyhood and the pre-school period have been analysed in the city of Riga (V. Grīnfelds, L. Levans).

The questioning of the parents organized by the research workers of the PSR in the cities of Kuldīga, Madona and Rīga investigated the state of the children's health in the young families. This included 318 families — 569 children. According to the evaluation of the parents and experts, 66% of the children enjoy good health, the health of 22% of the children is satisfactory, but 12% of the children often fall ill and the state of their health is poor. Similar data have been obtained about the state of children's health in the kindergartens of the Stučka district. It has been stated in the investigation that the causes of this phenomenon are an ill-devised life routine of the children, feeding regime included, children spend little time in the open air etc.

Sometimes the young parents lack knowledge of how to act if the child has fallen ill, how to keep the children safe from everyday traumas and how to ensure a healthy mode of life.

The article also points out some ways to strengthen the child's health. There is a summing up of the experience gained at the young parents school, the healthy child's room, the day's in-patient department etc. of the Rīga Children's polyclinics No. 7 and 8.

The medical and pedagogical staff of a number of kindergartens purposefully contribute to the physical development of children employing different jobs to toughen them, to improve their movements, to correct their bearing etc.

This experience deserves popularization in the republic.

I. Trapenciere

STUDENTS' FAMILY: MATERIAL STATUS AND VALUE CONCEPTIONS

The present article gives a survey of students' family formation in Latvia, mainly touching upon material status, results in studies, health as well as value conceptions. We have stated that the number of students' families has a tendency to increase (in comparison with the research in 1978). The article is based on the second stage data of the longitudinal sociological research carried out by the Department of Sociology of Latvian Science Academy, the article contains 5 tables about different spheres of a students' family.

The specific features of a students' family are connected with the studies and a lower material status. In this type of a young

family one or both married people are students. In average 17% of students are married. The percentage of the students' families depends upon the type of the higher educational establishment and sex proportions there. Few families are at pedagogic institutes, the bulk at the University of Latvia, Technical University, Academy of Agriculture, creative institutes. By the way, the possibility of marriage at the age of 24—25, after graduating, in many cases turns out minimal for the females.

We obtained no obvious differences in the organization of the students' life depending on the marital status. Our research has obtained that marital status is not a factor determining the success and results of studies. Comparing the average marks in an examination session of the married and the unmarried students we have stated a fact that there are more unmarried people who have the average mark lower than 4,00 and more married students whose average mark is 4,00—4,99. Students-mothers have better results in studies than students-fathers. Certainly, it requires great effort. The health of married students having children is poor. 13,5% of the students-parents have serious diseases. Also the material status of the married students is rather modest, although 98% of them accept help from their parents and other relatives. The average income per person in students' families is smaller than in other types of young families (in comparison: 85 roubles in students' families, 139 roubles in other young families).

The analysis of value conceptions of the married and the unmarried students displays that married students have a more serious appreciation of work and speciality, higher demands towards studies, profession and work, the married students highly value material provision and success in life. We consider that students' family deserves serious public attention in order to settle the main problems of the students' families: to normalize the housing (25% of the married students have no fixed address), kindergarten for the students' children (40,7% students' families have a baby) as well as to make it possible to raise the welfare standards of the married students and enable them to work in their future speciality (during their studies).

Kazāks, P. Vucenlazdāns

FLAT OF THE YOUNG FAMILY

The provision of a family with appropriate dwelling determines its psychological atmosphere as well as favourably influences the upbringing of children.

Comparing available housing in the city and in the country we may conclude that there are 2 times more city flats than those in the country (Table 1). All towns of the republic are overpopulated, thus hampering the provision of the young families with dwelling. This takes place mainly due to migration when country people move over to towns.

Most of the migrants, under the influence of the country mode of life, meet tremendous difficulties in towns since neither their utensils, nor furniture, nor their clothing, nor work-skills, nor regional traditions suit there. A townsman, in his turn, with his fixed traditions, comes in conflict with flat neighbours who lead «a wrong life» in his understanding, for they stubbornly keep to their own order and act as it is «not customary in the town».

This tendency has not been taken into consideration by furniture designers for there is no output of special furniture for the country and for the town. As a rule, the newly-weds can not choose different sets of furniture, but only separate pieces of furniture which not always fit into the interior of the dwelling.

Questioning 540 young families with children in different towns of Latvia, we have found out that 41% of the families live in one-room flats, 42,7% — in two-room flats, 12,7% — in three-room flats, 3,6% — in four-and more room flats (including families residing with their parents). The results obtained testify to the fact that the young families of the republic mainly live in one-and two-room flats.

The housing offered to the young families not always meets their needs and wishes to be able to feel there comfortable, in good psychological atmosphere and be favourably disposed to the upbringing of children.

A one-room flat performs different functions: a special flat for singles or childless families, for old people, for a family with children, a hotel-type flat, a hostel-type flat. When furnishing a flat it is important to choose appropriate furniture. An apt choice of furniture sets guarantees their physical and moral durability, admit its transportation, transformation, repairs care. Constructions of furniture provide certain pictorialness they may optically enlarge or diminish the space.

Most economical in one-room flats is built-in furniture simple in construction and cheaper than separate pieces of furniture.

The investigation permits to draw certain conclusions:

1) taking into consideration that the furniture designers and builders have only partly realized the needs of the young families and the peculiarities of life in the country and in the town and that society has been interested in providing the young families, in a short time and with minimum expense, with uniform furniture, it is necessary to improve the organization of the young family's servicing;

2) as the young people, the newly-weds do not sufficiently know the basis of the environment, abode and object culture, opportunities should be searched to educate them at school, high school and other places, their skills of rational and beautiful dwelling arrangement with ready-made and self-made furniture should be formed.

SATURS

Ievads	3
A. Studente. Jaunās ģimenes pedagoģiskās iespējas	12
G. Matule. Vecāku dzīves pieredzes pārmantošana jaunajā ģimenē	33
A. Tavita. Vecāku ģimenes parauga ietekme uz bērnu laimīgu laulību	48
I. Zariņa. Pārmaiņas jauniešu laika budžetā pēc laulībām	71
A. Vecgrāve. Jaunās ģimenes brīvais laiks un bērnu audzināšana	83
V. Kārklīņa. A. Studente. Par bērnu saskarsmi ar latviešu folkloru	92
A. Salputra. Bērnu fiziskā attīstība un tās pilnveidošana	101
I. Trapenciere. Studentu ģimene: materiālais stāvoklis un vērtīborientācijas	116
V. Kazāks. P. Vucenlīdzāns. Jaunās ģimenes dzīvoklis	131
Summary	141

Latvijas Republikas izglītības ministrijas
Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts

Zinātniski raksti

Tehniskā redaktore V. Dzalbe
Korektore S. Plinta

Nodota salikšanai 27.07.90. Parakstīta iespiešanai
07.01.91. Formāts 60×84/16. Tipogrāfijas papīrs № 1.
Literatūras garnitūra, Augstspiedums. 8,35 uzsk. iespiedl.
Metiens 700 eks. Pasūt. № 1157. Iespiesta ražošanas
apvienības «Poligrāfists» Jelgavas tipogrāfijā, 229600
Jelgavā, Raiņa ielā 27.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307059720

3
12
33
48
71
83
92
01
116
131
141

(2, -)

1800